

๙
๙๙๐

ยวณาคดลพสร

โบราณคดีสโมสร

ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พิมพ์แจกในงานพระเมรุ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ

พ. ศ. ๒๔๕๗

ค
คำนำ

หนังสือเรื่องนี้ เป็นหนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบางเรื่อง สำหรับแจกในการพระศัพพะเจ้า
บรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาท ซึ่งทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้จัดการพระราชทานเพลิง ที่พระเนรุตราชธานี เจ้าภาพ
ในการพระศัพพะพระประสงค์จะพิมพ์หนังสือสำหรับแจก จึงขอให้กรรมการ
หอพระสมุดวชิรญาณจัดทำ กรรมกรเลือกได้ หนังสือที่กล่าวข้างบน
มาพิมพ์สำหรับแจกในการพระศัพฯ ตามพระประสงค์ของเจ้าภาพ

ในเมืองขึ้นก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องหนังสือพิมพ์นี้ ขอนำประวัติของ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีนาคสวาท ที่พระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระ
ดำรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียงไว้ นั้น มาลงไว้ ด้วย เพื่อปรากฏ
พระเกียรติยศพระเกียรติคุณ อันไปตลอดกาลนาน ความในประวัตินั้น
ดังต่อไปนี้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาท เป็นพระราชธิดา
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เจ้าจอมมารดาเที่ยง ประสูติ
เมื่อวัน ๗ ๑ ๒ ค่ำ ปีมะเส็ง จุติกักราช ๒๒๓๗ ตรงกับวันที่ ๓๕ กรกฎาคม
พ. ศ. ๒๓๐๘ เมื่อยังพระเยาว์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอขึ้น ๓ พระองค์
เจ้าพัฒน์ทรงพระเมตตาขับไปทรงเลี้ยงดู จนทอดพระขนมายุของพระเจ้า
บรมวงศ์เธอพระองค์นั้น พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทได้ทรงรับมรดก และได้
ทรงรับหน้าที่ของพระองค์เจ้าพัฒน์ คือ การวิจัยหาช้ายดอกไม้สดประดับฐาน

พระรูปพระพุทธรูปยอตพาสู่ฟ้าโลก ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในเวลา
 มุ่งานพระราชพิธี แล้วย้ายลงมาโดยประทับพระโกศรูปพระบรมอัฐิในพระบาท
 สัมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๓ เป็นต้นตลอดมา

พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ เป็นพระราชกุมารี แม้จะได้มีโอกาส
 ทรงเล่าเรียนก็ไม่เหมือนพระราชกุมารีซึ่งอยู่ภายนอกพระราชวัง ซึ่งอาจจะ
 เสด็จไปสู่สำนักที่เล่าเรียนได้ตามพอพระทัย อันพระราชกุมารีในพระ
 บรมราชจักรีวงศ์ ไม่เลือกวิชาใดให้ ถ้าว่าโดยส่วนสามัญศึกษาอาจ
 จะแสดงได้ว่า ได้ทรงศึกษาค้นคว้าแก่โอกาสในแผ่นดินนั้น ๆ ทุก ๆ รัชกาล
 คือความรู้ ซึ่งเป็นส่วนวิชาพิเศษจึงจะไปตามพระอัยยาก็เลยส่วนพระองค์ ทั้ง
 ที่จะพอพระทัยแต่ก็จะสามารถทรงเล่าเรียนวิชาอย่างใด ๆ ได้บ้าง ส่วน
 พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทินั้น นอกจากความรู้ อันเป็นสามัญศึกษาทรงชำนาญ
 ในนาฏศาสตร์ และโหราศาสตร์ ทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นวิชาพิเศษในส่วนพระองค์
 แต่ท่านจะได้ ทรงว่าเรียนจากนี้ โด่เมื่อได้วิชาเจ้าไม่ทราบ

ในรัชกาลที่ ๕ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาทิ เป็นพระเจ้าน้องนางเธอพระ
 องค์ ๑ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนิทชิดชอบ
 พระราชอัยยาก็เลยมาจนตลอดรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระราชทานเครื่องราช
 อภิสิริภรณ์ทุกชั้นจุลจอมเกล้าพิเศษ แล้วยกมาบรรณรัชกาลที่ ๕ ชั้นที่ ๒
 รัตนภรณ์รัชกาลที่ ๕ ชั้นที่ ๒ มาถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานรัตน
 ภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๒ เป็นพระเกียรติยศ ด้วยท่านเป็นเจ้านายฝ่ายใน

พระองค์ ๓ ซึ่งสนิทสนมกับบรรดาพระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั่วทุกพระองค์มา

พระองค์เจ้าศรีนาคสวาคีประสูติพระโรควัดกัระพิการมาแต่ในรัชกาลที่ ๕
เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ ทรงทราบ ทรงพระปรีวิตก
ด้วยทรงทราบพระอริยาไศรยของพระองค์เจ้าศรีนาคสวาคีอยู่ ว่า มักจะท้อ
พระไทยในเหตุไทยอันตราย ทรงเป็นพระราชธิดาให้รักษาพยาบาล และให้
แปรสถานไปโดยเสด็จตามหัวเมือง พระอาการจึงประทุงมาจนตลอดรัชกาล
ที่ ๕ ถึงในรัชกาลปัจจุบันนี้ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงทราบพระปรีวิตกของสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงในอาการประสูติของพระองค์เจ้าศรีนาคสวาคีมาแต่ก่อน จึงทรงเป็น
พระราชธิดา รับพระองค์เจ้าศรีนาคสวาคีไว้ไว้ ทักทวนักพยาบาลให้ โกลัพระองค์
ทรงรักษาพยาบาลและเอาพระไทยมาให้ย้อยท้อ เวลาเสด็จหัวเมือง ก็ให้
พระองค์เจ้าศรีนาคสวาคี โดยเสด็จไปด้วย เพื่อจะได้ เปลี่ยนอากาศบำรุง
พระกำลัง มีให้พระโรคทรุดโทรมลงรวดเร็ว อาไศรยที่ได้ รับพระมหา
กรุณาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แด่สมเด็จพระศรี
พัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้ทรงเป็นพระราชธิดาในการรักษาพยาบาล
แต่สงวนหน้าพระไทยดังกล่าวมานี้ พระโรคของพระองค์เจ้าศรีนาคสวาคี
จึงค่อยทรุดลงทีละน้อย ๆ ดำรงพระชนม์มาได้ จนถึงวันที่ ๗ สิงหาคม
พ. ศ. ๒๔๕๖ จึงสิ้นพระชนม์ ที่ค้ำหนักในพระบรมมหาราชวัง คำนวณ
พระชันษาได้ ๕๑ พรรษา กับ ๒๔ วัน สิ้นความในประวัติพระองค์เจ้า
ศรีนาคสวาคีเท่านี้

บทนี้จะกล่าวถึงเรื่องหนังสือพิมพ์ต่อไป ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า เป็นหนังสือชุมนุมพระบรมราชโองบาย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บางเรื่องนั้น ได้คัดสำเนาหนังสือเหล่านั้น จากฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณบ้าง พบร่างในท้องอาลักษณ์บ้าง

หนังสือที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้นี้มีเป็นอันมาก แต่มักจะเป็นพระราชหัตถเลขา ถึงพระบรมวงษานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาท ด้วยราชการแผ่นดินบ้าง ราชการในพระองค์บ้าง นอกนั้นก็เป็นหมายประกาศพระราชบัญญัติบ้าง พระราชสาส์นไปต่างประเทศบ้าง ที่สุดจนตราลงสู่ตมประจำเมืองต่างประเทศ หนังสือราชการทั้งปวงนี้เป็นพระราชนิพนธ์ทรงร่างโดยมาก เพราะเวลานั้น เป็นสมัยที่มิมีราชการเปลี่ยนแปลงจากโบราณกาล จึงทรงพระอุตสาหะทรงร่างหนังสือราชการต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง เพื่อจะได้เป็นแบบให้ฐานทูลไป ทั้งทรงเรียงความลงหนังสือราชการจากแบบษาในครั้งนั้น ย่อมเป็นพระราชนิพนธ์เป็นหนังสือราชการที่กล่าวมานี้ ได้เป็นแบบอย่างดีมามาก

ส่วนทางพระสาส์นาก็ทรงไว้หลายอย่าง มักจะว่าด้วยคุณพระรัตนไตรเป็นคำนำมัสการต่าง ๆ เป็นพื้น แลพระไตรลักษณ์ญาณบ้าง ทั้งวิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์ แลวิธีลงยันตร์ ก็ได้ ทรงไว้ มาก ที่สุดจนการเบ็ดเตล็ด เช่นทรงคัดถ้อยคำใช้ ศัพท์แปลมาที่พระสงฆ์ถวายเทศนา ก็ทรงไว้ หลายแห่ง ดังที่ได้ลงพิมพ์ ในพระราชปธานเมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๕ เป็นต้นอย่าง แลทรงคัดเขียนแก้ ไซ่ถ้อยคำที่ ใช้ ผิด ในอักษรขอม ทั้งการใช้ตัวอักษรแลคำพูดในหนังสือราชการ ก็ทรงไว้มาก ดังที่เคยลงพิมพ์ ในหนังสือราชการจากแบบษาเก่า

ครั้งรัชกาลที่ ๕ อันชื่อนามมาแล้ว

แสดงในหนังสือวิธานวิชฌกัม

ในสมุดเล่มนี้ได้นำมาลงบ้าง

ส่วนหนังสือที่เป็นพระบรมราชโองการนั้น เห็นจะทรงเมื่อเวลา
ราชการเบาบางบางคราว แต่พระราชโองการเหล่านั้นก็มักจะค้างอยู่ ไม่จบเสีย
โดยมาก ที่คิดมาลงนึ่งค้างอยู่ก็มีหลายเรื่อง แต่เห็นว่าถึงจะค้างไม่
ตลอดเรื่อง ก็มิเห็นความน่าอ่านน่าทราบ จึงคิดมาลงตามที่ค้าง แต่ไม่ได้ลง
เฉพาะแต่ที่เป็นพระบรมราชโองการอย่างเดียว เป็นหนังสือราชการก็
เห็นว่ามีข้อความที่ทรงอธิบายควรทราบ ก็นำมาลงไว้ด้วย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชโองการหนังสือ
ภาษาไทยในประโยคเรียงความ ย่อมเป็นหนังสือที่ดี มีเนื้อความชัดเจน
แลมีโวหารน่าอ่านน่าฟัง ควรถือเป็นแบบแผนอันดี ยากที่จะหาผู้เสมอได้
ทั้งไม่พบทั่วไปดาษดื่นเกิดขึ้นเลย นอกจากที่ทรงลงพลัดในข้ออักษร
สระพยัญชนะบ้างเล็กน้อย ก็จะมีข้อความกลาดเกลื่อนในถ้อยคำแห่งใด
ก็มักจะกันไปเพราะการคัดลอกขาดเกินไปบ้าง วิชาที่พลัดจากที่ทรงไว้ เติมนำ

ส่วนวิธีใช้อักษรในครั้งนั้น กับเวลาเดี๋ยวนี้ ผิดเพี้ยนกันบ้างบางคำ
ได้ตั้งใจจะใช้อักษรให้คงเหมือนร่างเดิม แต่เพราะคัดกันหลายต่อ คือ
ต้นเดิม เป็นพระราชหัตถเลขาทรงเขียนเองบ้าง รับสั่งบอกให้กรมพระ
ฮาดักชน นพเรศวรสุนทร โวหาร (พัก) เป็นต้น แลคนอื่น ๆ ก็
เขียนตามพระกระแสรับสั่งบ้าง ในสมุดดาร์ปดีเหลียมมีเขียนตามอย่าง
สมุดฝรั่ง เรียกว่าสมุดถ้อยคำ ซึ่งเป็นของมีขึ้นใหม่ ในรัชกาลที่ ๕
แล้วขุนหมื่นหรือควนนายกรมพระฮาดักชนคัดขึ้นสมุดอีกต่อหนึ่ง สมุดที่

คิดเป็นสมุดคำอย่างโบราณซึ่งเขียนตามยาว สมุดที่ใช้ก็ถมดำอย่าง
 คืออย่างสัตว์เกิดยางเตหยา เรียกว่าสมุดทรง อย่างรองชัดไม่สู้เกิดยาง
 เตไม่สู้หนาเรียกสมุดทรงทรง อย่างเตวเล็กเตมางเตหยาบ เรียกสมุดร่วง
 สมุดดำอย่างนมมาแต่รัชกาลที่ ๓ เพราะเคยเห็นหนังสือเก่า ๆ ในห้อง
 ขาดักษณีย์ เขียนในสมุดดำอย่างนั้น เว้นแต่จะเรียกกันอย่างไรหาทราบไม่
 การเรียกชื่อสมุดทรงดำอย่างนั้น ได้ยินจากขาดักษณีย์ที่เคยรับราชการใน
 รัชกาลที่ ๔ เรียก บางทีอาจจะเรียกมาแต่เดิมได้ หนังสือที่จะคัดลง
 สมุดอย่างไหนนั้น แลแต่เรื่องทีควรคัดอย่างใดอย่างกลางอย่างเตว
 นเป็นชั้น ในห้องขาดักษณีย์ ถวายทูลพระสมุดก็เป็นฉบับที่คัดมาจากขาดักษณีย์
 หรือบางทีคัดมาจากที่อื่น ซึ่งคัดมาจากขาดักษณีย์ อีกก็พอหนึ่ง เมื่อจะลง
 พิมพ์ของคดีใหม่ถ้าหวั่นไปเรียงพิมพ์ อีกก็พอหนึ่ง แลคัดจากคนร่างเรียง
 เป็นตัวพิมพ์ อีกก็พอหนึ่ง เพราะคัดหลายต่อเช่นนี้ คงจะผิดพลาดเกิดข้อผิดพลาด
 ด้วยความพลั้งเผลอตลอดไปจนหนักในต้นบ้าง

หนังสือนี้ไม่ได้คัดรวบรวมพระบรมราชาธิบายนั้นคำที่น้อยอยู่ทั้งหมด ให้
 ต้นเชิง * เพราะจะทำให้เห็นนัยอันจะสำเร็จได้ ที่เก็บรวบรวมลงพิมพ์ ใน
 คราวนี้ ตามเวลาแต่โอกาสที่จะทำทันได้ ถึงดังนั้นก็จวนแจะแทบจะไม่ทัน
 ตามที่ตั้งพิมพ์มาเท่านั้น เห็นว่าพอควรแก่การอยู่แล้ว

สมเด็จพระพันปี

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันพฤหัสบดี ที่ ๓๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

สารบัญ

พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕

ประกาศว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตร	หน้า ๓
เรื่องพระราชทานพระภูษาแด่ทรงสร้างปราสาทกรุงเก่า	๖ ๒
เรื่องราษฎรรักถึงพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน	๖ ๖
เรื่องการไต่กันคดีเก่าก่อน	๖ ๘
สถานที่ซึ่งกรมพระราชวังทรงสร้าง	๖ ๓๘
เรื่องพระเสด็จพระไต่แด่พระเมืองลาวอื่น ๆ	๖ ๒๘
เรื่องราวของเมืองเขมร	๖ ๓๕
เรื่องแห่งพระราชดำสันนังทุกไทยไปเมืองจีนแต่โบราณ	๖ ๕๗
เรื่องจิตรกรรมที่เขียนในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ	๖ ๗๘
เรื่องพระรับผ้าหวดงไปแล้วไม่ครองฉลวยพระราชพิธีทรา	๖ ๘๔
อธิบายข้อสงเคราะห์พระยาทศยศบริบัตเห็นชอบได้	๖ ๘๐
ว่าด้วยยุยกทั้งสี่	๖ ๘๘
เรื่องหมอดูชะตาราศีแต่ทำวิทยาค่าง ๆ	๖ ๓๐๓
คันเหคุเรียกเนือทของค่าง ๆ	๖ ๓๐๕
ข้อห้ามดื่มเต้าพระศรีสุริเยนทรามาตย์	๖ ๓๓๓
ทรงกักค่านข้อความบางข้อในพระคัมภีร์ ใบเบอด	๖ ๓๓๓
เรื่องศัพท์พระอินทร์	๖ ๓๓๖

สารบัญ

คำเรียกพระเมรุทองพระวิหารหลวงแต่ ไข่ ไข่ วิหารราย	๖๖
ว่าด้วยคำว่าทรงแสงรง	๖๖
เรื่องแรกเรียกเมืองมฤคเมืองมะคินะว่าเมืองกบิลพัสดุ์	๖๖
คำพิพากษาเรื่องคดีทูลถ่มมวง	๖๖
พระราชประวัติย่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	๖๖

พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔

ประกาศว่าด้วย พระราชทานสัญญาบัตร

๑ มีพระบรมราชโองการมาพระบัณฑูรสรุถึงหน้าท ให้ประกาศแก่ข้า
ทูล ถอง รุฎ พระบาท ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ให้ทราบทั่วกัน ว่า ขรรณนิยม
เกา ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการดำรัสสั่ง ให้
ข้า ทูล ถอง รุฎ พระบาท ผู้โต เป็น ที่ มี ตำแหน่ง ราชการ แต่บัดนี้คิด
ฝ่าย ทหาร ฝ่าย พล เวียน กรมใด ๆ ก็ มี หมายถึงพระยาบรมมหารัษฎ์
เป็น ผู้ รับ พระบรมราชโองการ ดำเนิน พระราชโองการไป ถึง ผู้ นั้น
แต่ ข้า ทูล ถอง รุฎ พระบาท ทุก หมู่ ทุก กรม ให้ทราบทั่วกัน ไม่ มี
สัญญาบัตร แต่ ครั้ง นี้ ทรง พระราชดำริ เห็น ว่า นาม สัญญาบัตร แผ่น
กระดาษ เหลือง ที่ ทรง ประทับ พระราชัญญกร พระ บรม ราช โองการ
ทำ ด้วยงา พระยาเสวตรกุญชร ดวง หึ่ง นำมา พระราชัญญกรใดใด ดวง
น้อย ทำ ด้วย หยก ดวง หึ่ง อยู่ท้าย พระราช ัญญกร อนุโลม องค์
น้อย ดวง หึ่ง ประทับ ที่ จำนวน คักคินา กับ พระราช ัญญกร สำหรับ
แผ่นดิน ประทับ ประจำ ศก พระราชทานไป แก่ ผู้ โต ก็ เพื่อ เป็น ศัร
สัตว์ดี นงศต เจริญ แก่ ผู้ นั้น เมื่อ ผู้ โต รับ พระราชทาน สัญญาบัตร แล้ว
ถึง แก่ กรรม แล้ว ฤ ยัง อยู่ ถ้า มี ผู้ รับ ชื่อ นั้น ก็ ดี ฤ เปลี่ยน ชื่อ
อื่น แต่ คง อยู่ ใน ตำแหน่ง ราชการ นั้น ก็ ดี ถ้า มี ศักการ ปี เดือน วัน คันวัน
แรม ค่อ ศักราชวัน คัน บั เดือน ของ คน ผู้ นั้น ก็ ตก อยู่ เป็น ของ ผู้ นั้น
สัญญาบัตร ของ ผู้ โต แก่ กรรม แล้ว ก็ ดี ผู้ โต รับ ก่อน ก็ ดี ใช้ ไม่
ได้ แต่ ประโยชน์ ที่ จะ ใช้ นั้น ค่อ เมื่อ ชะนะ ความ ถูก ขุน ราชการจะ

จุฬาลงกรณ์ ได้เคยเสด็จพระราชดำเนิน ขึ้น มา พระราชทาน พระกระฐิน
ณอาราม ที่ได้ ทรง ตั้ง พระราชา คณะ แด่ พระครู ที่ ได้ รับ พระราชทาน
นิจกักร บ้าง เสด็จ พระราช ดำเนิน ไป ทรง นมัสการ พระพุทธรูป บ้าง
เสด็จ พระราชดำเนิน ไป การ ส่ง คราม แล้ว เหว ประภาศ บ้าง หลาย ครั้ง แต่
อาราม ๕ อาราม คือ วัดโลกสุภาศาตาปน วัดสุวรรณทาราม วัดพนัญ
เชิง วัดชุม วัดสาธิตาราม นี้ ได้ รับ พระราชทาน นิจกักร แด่ กระฐิน
บันฑาศักดิ์ อยู่ เป็น นิจ ถึง จะ ไม่ได้ เสด็จ พระราช ดำเนิน ไป พระราชทาน
กระฐิน ก็ได้ ทรง พระราช ทาน ผ้า กระฐิน ให้ พระราชวงษ์ ขานวงษ์
ๆ เข้า ทูล ถวาย รุด พระบาท มา ทอด เป็น พระ กระฐิน บันฑาศักดิ์ ทุก ปี
บาง ครั้ง กรมพระบวรราชวัง เสด็จ พระราช ดำเนิน ขึ้น มา พระราชทาน พระ กระ
ฐิน อยู่ บ้าง มา จน ถึง ปี ชย จักรวาล จุลศักราช ๓๓๖๔ แต่นั้น มา
พระเจ้า อยู่ หัก ไม่ได้ เสด็จ พระราช ดำเนิน ขึ้น มา พระราชทาน พระ กระฐิน
ณพระนครศรีอยุธยา นี้ แต่ กรมพระบวรราช วัง ได้ เสด็จ ขึ้น มา พระ
ราช ทาน พระ กระฐิน อยู่ บ้าง ครั้น เมื่อ แผ่นดิน พระบาท สมเด็จ พระพุทธ
เลิศหล้านภาไลย พระบาท สมเด็จ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มิ ได้ เสด็จ
พระราช ดำเนิน ขึ้น มา พระราช ทาน พระ กระฐิน ก็ได้ ทรง พระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ ให้ เข้า ทูล ถวาย รุด พระบาท มา ทอด ณ พระ อาราม ทั้ง ๕ นี้ บ้าง
อาราม อื่น ๆ บ้าง แต่ กรม พระบวรราชวัง ใน แผ่นดิน พระ บาท สม
เด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาไลย ได้ เสด็จ พระราช ดำเนิน ขึ้น มา พระ
ราช ทาน พระ กระฐิน ณพระมหานครศรีอยุธยา นี้ หลาย ครั้ง ครั้น
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง ผนวช ถึง พระราชจริยา ที่

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงประพาศนั้น จึงทรง
พระราชศรัทธาอุดาห์ เสด็จพระราชดำเนิน โดย กระบวน พยุหยาตรา
ขึ้น มา พระราชทานพระกระฐิน ทั้งผ้าบริวาร แด่เครื่องไทยทานต่าง ๆ
แก่พระสงฆ์ซึ่งอยู่จำพรรษาในอารามนั้น ๆ ที่เคยได้รับพระราชทาน
พระกระฐิน บันดาลศักดิ์ มาแต่ก่อน ด้วยพระองค์เสด็จครั้งหนึ่ง สอง ครั้ง ให้
เป็นพระเกียรติยศ ทราบไปในภายหน้า อนึ่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระ
อารามที่มีนิวกัศกร แด่กระฐิน บันดาลศักดิ์ นั้น ยังน้อยอยู่ จึงได้ทรงเลือก
จัดอารามอื่น ควรจะรับพระกระฐิน เป็นสามจำพวก ก็ขออาราม
ที่ได้ทรงสืบ ทราบว่า เป็นพระอารามของพระเจ้าแผ่นดินในสยามประเทศ
พระองค์นั้น ๆ ซึ่งได้ครอบครองด้วยราชสมบัติ พระมหานครศรีอยุธยา
แต่ก่อน ๆ ได้ทรงสถาปนา แด่ปฏิสังขรณ์ไว้ก็ดี แด่อารามซึ่งท่านแต่
ก่อนที่นับในพระราชวงษานุวงศ์ ในพระวงศ์อื่นนั้น ได้สถาปนา แด่ปฏิ
สังขรณ์บ้างก็ดี แด่อารามขอพระสงฆ์ที่ได้ทรงคุ้นเคย นับถือ ว่า
มีอุปการมาแต่ก่อนได้สถาปนา แด่ปฏิสังขรณ์ก็ดี อารามสามจำพวกที่
ว่ามานั้น ที่บัดนี้ยังไม่ร้าง ยังมีพระสงฆ์มากถึงห้ารูป ควรรับ
พระกระฐิน อยู่แล้ว คราวนี้จัดเป็นอารามรับพระกระฐิน หลวงทุก
อาราม แต่อารามใดมีทางเสด็จไม่ขัดขวาง แด่พระอุโบสถไม่ชำรุด
ควรจะเสด็จพระราชดำเนินได้ ก็เสด็จพระราชดำเนินไป พระราชทาน
อารามที่ไม่ควรจะเป็นทางที่เสด็จพระราชดำเนิน ก็พระราชทานให้พระ
ราชวงษานุวงศ์ พระองค์นั้น ๆ นำไป พระราชทาน แด่พระกระฐินทาน
ในอารามสามจำพวกที่เพิ่มเข้าครั้งนี้ เพื่อจะทรงพระราชอุทิศเป็น

ส่วน พระราชกุศล คำนี้ ถวาย พระเจ้าแผ่นดิน แต่ก่อน นอกแต่ใน พระบรม
ราชวงษ์นี้ แต่ ท่าน ที่เนื่องใน พระบรมราชวงษ์ แต่ พระสงฆ์ ผู้ใหญ่
ที่มี อุปการ บันดาล ที่ เปน เจ้า ของ อาราม ทั้ง ปวง นั้น แต่ ให้ เปน เกียรติ
ยศ แต่ นาม ของ ท่าน ผู้ ถวาย ถวาย แต่ ปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม อาราม
เหล่านั้น แต่ ก่อน ด้วย ชึ่ง ทรง ก่อ ถวาย ถวาย พระ ที่ นิ่ง สรรพเพรปราสาท
อัน เปน พระ ที่ นิ่ง พระเจ้าแผ่นดิน แต่ ก่อน ๆ ที่ ทำลาย ไป แล้ว ให้ ประดิษ
ฐานไว้ ดังเก่า แล้ว จะได้ จาตุร พระนาม พระเจ้าแผ่นดิน ชึ่ง ได้ ครอบ
ครอง ด้วยราชสมบัติ ณ พระมหานครศรีอยุธยาโบราณราชธานี
ทุก ๆ พระองค์ ประดิษฐานไว้ ณ พระ ที่ นิ่ง สรรพเพรปราสาท ให้ เปน
ที่ เคารพ นับ ถือ แห่ง อาณาประชาราษฎร์ ด้วย พระเจ้าอยู่หัว แต่
ก่อน ๆ นั้น ได้ มี พระเดช พระคุณ ใน กาล ครั้งหนึ่ง ๆ เมื่อ ถวาย พระ ที่ นิ่ง
สรรพเพรปราสาท นั้น ทรง พระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ เป่าสังข์ ผู้
สูง อายุ แล คน พิการ ใน เขต พระมหานครศรีอยุธยา ทั้ง สิ้น ให้ นม
รับ พระราชทาน เงิน แด่ ผ้า พระราชกุศล ชึ่ง ทรง พระราช อุสาห์ เสด็จ ขึ้น
มา พระราชทาน พระกระฐิน แต่ พระราชทานเงิน แด่ ผ้า แก่คนชราพิการ
ครั้งนั้น ทรง พระราช อุทิศ ถวาย แต่ พระเจ้าแผ่นดิน ชึ่ง ได้ ครอบ ครอง
ด้วย ราชสมบัติ ณ พระมหานครศรีอยุธยาทุก ๆ พระองค์ แต่ พระเจ้า
อยู่หัว ชึ่ง ได้ เสด็จ เสด็จ ถวาย ราชสมบัติ ณ กรุงเทพมหานคร ที่ เสด็จ
สวรรคต ไป แล้ว นั้น ทั้ง พระราชวงษานุวงษ์ ใน พระวงษ์ อันนี้ ชึ่ง ได้
ทรง ถวาย ถวาย อาราม นั้น ๆ ได้ พระราชทาน ส่วน พระราช กุศล แก่ ราษฎร
ชาวกรุง ศรีอยุธยา ทุก คน ให้ นม โนมทนา ส่วน พระราช กุศล ชึ่ง ทรง

น้ำเพญ ทั้ง ปวง นี้ ให้ตั้ง อยู่ใน ความ ชื่น ชัศจรรย์ดี อย่า ประพฤติ การ
 ทุกจริต ค่างๆ จงปราศจากภัยอันตราย ทั้ง ปวง ขอให้มี ความ สุขสวัสดิ์
 เจริญ ทุก คน เทอญ

เรื่องราชกุมารลักถึงพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน

๑ ว่า ถึง ท่าน ที่ได้ ราชภิเศก เป็น พระเจ้าแผ่นดิน แด่ ครอบครอง
 แผ่นดิน มาแล้ว คนทั้งปวง ที่ อยู่ใน พระราชอาณาจักร เวदानั้น ก็
 ยอม เป็น ข้า อยู่ใน ใต้ กฎหมาย แด่ มังคัมมังชาทั้งสิ้น ชายหญิง
 ทั้งปวง ซึ่ง เป็น พระราชวงษานวนนี้ แด่ ข้าราชการ ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ตั้งแต่
 ผู้มียศใหญ่ ๆ ลงไป จนตลอด ถึงไพร่พล ทน เบียดเบียน ก็ได้
 ถิ่นน้ำพิพัฒน์สัตยาสาบาลตัวถวายทุกครุสทุกสัปดาห์ จนสิ้นแผ่นดิน เพราะฉะนั้น
 ท่าน ผู้ เป็น พระเจ้าแผ่นดิน ก็ได้ มีความดี คอราชทนต์จนเหลือขนาด
 จน ถึง ก้อง วินาศ เพราะ ความ ผิด นั้นแล้ว ก็ ควร คน ทั้งปวงที่ ตัว
 เอง หรือ บิดา มารดา บุญฯ คา ยานขึ้นไปถึงคอ ได้ เคย รับ พระเดชพระคุณ
 พึงอำนาจความ รักษา ของ ท่าน อยู่เย็น เป็น สุข สืบ ครอบงำมา ฤกว่า
 ให้ ยิง ขึ้นไป เคย ถิ่นน้ำพิพัฒน์สัตยาทำสัปดาห์ถวายท่าน เคย รับ พระราช
 ทาน เบียดเบียน รังวัด ยก ย่อง ขอบ ยศใน เวदानั้น ๆ มาแล้ว ก็ ควร คิด
 พระเดช พระคุณไม่ อ่าง วาย ไม่ ควร จะลบหลู่ ถ้าง ทำลายพระเดชพระคุณ
 เด็ดเลย ว่า ให้ เห็น เป็น ตัว อย่าง เหมือน พระเจ้า อยู่ หัวบรมเอกทัต
 พระที่นั่งสุริยามรินทร์ ถ้า จะคิด ว่า เป็น ความ ไม่ ดี ของ ท่าน แล้ว ไม่ดี
 เท่าไร เพราะที่ เพิกเฉย คอ ราชการ แด่ เลี้ยง คนไม่ดี ทำให้

แผ่นดิน เป็น จูตาจต ต่าง ๆ นานาถึง ๘ ปี ๘ ปี ก็ไม่มีใคร เป็น ขบถ ทรมน
 ตั้ง ทำลาย ผู้ ทน เป็น ข้า แผ่นดิน ท่าน อยู่ จน เมื่อ เสีย แก่ พม่า
 การ ซึ่ง เป็น ตั้ง นั้น ก็ เพราะ คน ทั้งปวง เคย พัง พระบารมีพระเจ้าอยู่หัว
 ใน แผ่นดิน ก่อน ๆ นั้น จนไป สืบ ตระกูล มา สืบ ถาดานา ยัง ก็ ถึง
 พระเดช พระคุณ พระวงษ์ นั้น อยู่ จึง ไม่ ถูก ตาม เกิน เลย ประการใด
 ครั้น เมื่อ เมื่อ เสีย แก่ พม่า เสด็จ หนี ไป กับ ราษฎร คน ทั้งปวง
 ก็ เป็น หนี เขา ตัว รอด ไม่ มี ใคร ทำร้าย จน สิ้น กำลัง พระกาย
 ไป ล้ม อยู่ ใน ลุ่ม ทุ่ง พุ่มไม้ แล้ว มี ผู้ ไป พบ เข้า ก็ ก้มเกล้า ถวาย
 บังคม กราบกราน แล้ว เชิญ เสด็จ ไป รักษา พยาบาล พระอาการ
 ไม่ หาย วาย พระชนม์ชีพ แล้ว ยัง มี ผู้ กับ พระสพโอง ใน ตู ทำ เป็น เช่น
 พระโอง สักการบูชา แล ภายหลัง มี ผู้ ทำ มา บังคับ ถวาย พระเพลิง ก็
 เพราะ ยังมี ผู้ คิด ถึง พระเดชพระคุณอยู่ เจ้าตากก็รวบรวมคนตั้งแผ่นดิน
 ต่อรับ พม่า คน แผ่นดินไทย ทั้ง เป็น ออกราช อันได้ แต่ กัน ทำให้ เป็น
 โทษทุกข แก่ คน ที่ ไม่ เข้า ด้วย แล ก็ ใช้ ให้ ตั้งใจ ทำไร ด้วยความ
 ร้ายกาจ แต่ เพราะ การ ที่ ประพฤติ นั้น เป็น ความ รักษาคนทั้งปวง โดยมาก
 ก็มี ผู้ ยก บุญ ยก คุณ ว่า เป็น ดี จน ได้ เป็นใหญ่ ใน แผ่นดินสยาม อันนี้
 เท่ากับ ที่ พระเจ้าแผ่นดิน แต่ ก่อน ได้ ครอบ มา ครั้น ภายหลัง เสีย อารมณ์
 คิด ผิด ๆ ไป ทำให้ ราษฎร ร้อน รน หัว ทุก หน้า ตลอด จน สมณ
 พราหมณาจารย์ ใน พระพุทธศาสนา ราษฎร ร้อน เหลือ ทน ร้อง หา
 ขอ ให้ ข้าศึก ศัตรูนี้ มา ถวาย ต้อน เขาไป เป็น ขเลยเสีย บ้านอื่นเกิด จะได้
 ถวาย อยู่ ใน พระราช อาณาจักรนี้ ก็ เพราะ ทำ ความ ร้อน แก่ ราษฎร

เหลือ ตาม เถิน ยิ่งยงอย่าง ที่ เคย มี มา แต่ หลัง หลาย เท้า เหลือที่
 ข้าราชการ แล ราษฎร จะ ทน ได้ จน ไก่ มี มา เป็น เหตุ ให้ ต้อง เสีย แผ่นดิน
 ถึง กระนั้น ก็ ยัง มี คน เป็น อัน มาก คิด ถึง บุญคุณ อยู่ ไม่ ถอน หัก บัณฑิต บุรุษ
 ที่ เกิด ใน ครอบัก นั้น ยัง นับถือ เป็น น้อง เจ้า ราชัน กุล เรียก ว่า คุณ
 ว่า หม่อม อยู่ จน ทุก วัน นี้ ว่า มา ให้ เห็น ว่า ท่าน ผู้ เป็น เจ้า แผ่นดิน
 ได้ ครอบ แผ่นดิน มา แต่ ละ พระองค์ ๆ มี พระเดชพระคุณ แก่ คน เป็น อัน มาก
 ถึง มี ความ ผิด ความ ร้าย ความ ชั่ว เท่าใด ๆ จะ มา ตัด ความ ผิด ให้ หุด
 ไป หมด ก็ ไม่ได้ เพราะ ธรรมชาติ ของ คน ใน โลก โดย มาก ชาติ ไร ย
 ราก ที่ เป็น พันธวิราก มี ชาติ คุณ กับ ศรัทธา นั้น เป็น พันธวิราก ใจ
 ราก เป็น เหตุ ให้ เกิด ความ ยินดี ศรัทธา เป็น ที่ ตั้ง ของ ความ เลื่อมใส จึง
 มัก ให้ คิด ถึง คุณ ถึง ความดี ของ คน ผู้ ยินดี น้ำใจ อยู่ ไม่ หาย ว่า ค่าง
 ความ ชั่ว ความ ร้าย เป็น ธรรมชาติ แก่ โทษะ ซึ่ง เป็น มหา สาวิระชิปวิราก
 แต่ บุญญา ที่ มี คุณ เป็น ต่อ โทษะ แก่ โทษะ แต่ เห็น โทษะ แล้ว ละ ชาติ โดย แต่ บุญญา
 ซึ่ง เป็น ไป ใน สันดาน บุรุษ เช่น แต่ วิชชุ ปะญาณ ก็ เมื่อ บุญญา เห็น
 โทษะ ชาติ โดย ใน ที่ มี ชาติ โดย แต่ โทษะ เป็น มหา สาวิระชิปวิราก เกิด ขึ้น
 ใน เวลา นั้น แล้ว ถ้าง ทำลาย ธรรมณ์ ที่ เห็น ว่า เป็น โทษะ จน ชาติ
 ชาติ นั้น เสีย แล้ว โทษะ ซึ่ง เป็น วิชชุ ปะญาณ จัก จาง ไป เร็ว พ้น ตั้ง
 อาสว พิศ ขบ คน แต่ ศักดิ์ ครั่ง นั้น แล้ว ก็ เลื่อย ไป จน เสีย บุญญา
 ที่ แต่ โทษะ นั้น เถา เพราะ เป็น วิชชุ ปะญาณ เปรียบ เหมือน สาย พาย แดง
 สว่าง แดง นั้น แล้ว ก็ ต้ม ไป เพราะ นั้น ว่า ถึง ความ ชั่ว ถ้า ไม่ มี มา เข้ายั่ว
 ข้ำ ขาก เข้ายั่ว คือ ไป ใน ทาง นั้น แล้ว ก็ ไม่ มี ใคร บั่น ถึง ความ ชั่ว เรื่อง นั้น

ต่อไปว่า ถึง การ เปลี่ยน แผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัว เอกทัตสุริยามรินทร์
มา เป็น แผ่นดิน เจ้าตากสิน นั้น ก็ เป็น การ ปรามตาภิเศก ถึงกระนั้น
เจ้าตากสิน ก็ได้ มีความ เคารพ ย่อม น้อม แก่ เจ้านายใน พระวงษ์เก่า
ซึ่งเป็น เจ้าฟ้า แด พระองค์เจ้า ซึ่งเป็น ผู้หญิงอยู่ ไม่ได้เป็น สตรี แก่ กว
แต่ได้ รับ มาเลี้ยงไว้ ให้ คงยศศักดิ์ เป็น เจ้าฟ้า แด พระองค์เจ้า ก็ เมื่อ
เปลี่ยน แผ่นดิน เจ้าตากสิน มา เป็น แผ่นดิน ต้นพระบรมราชวงษ์นี้ เจ้านาย
ผู้หญิงญาติ เจ้าตากสิน ซึ่งเป็น ผู้ใหญ่ไม่ได้เป็น สตรี ก็ได้ รับ
พระราชทาน เงินเดือน แด เครื่องยศ คง อยู่ อย่าง เดิม จน ถึงรัช หนึ่ง
กับ เจ้าฟ้า แด พระองค์เจ้าใน พระวงษ์ กรุงเก่า อยู่ ขึ้นมา จนใน แผ่นดิน
ต้น พระบรม ราชวงษ์นี้ นั้น ก็ คงมี เป็น เจ้าฟ้า แด พระองค์เจ้ามีได้
ลดหย่อน ก็ การ เปลี่ยน แผ่นดิน ต้อง สรรว นั้น เป็น เปลี่ยนด้วยปรามตา
ภิเศกในยุคนั้น ที่ใด มีระแวงก็ ต้องล้างทำลายเสีย ญาติของลดหย่อนยศ
เพื่อให้ สัน เติ้น หนาขึ้น คือ ความ เจริญของราชวงษ์ ซึ่งจะมาเป็นเหตุให้มี
ความ ตก ตามไป ภายหลัง ก็ใน ที่ เป็นหญิง สัก ชราไม่ เป็นเหตุ ของ ความ
ระแวง แล้ว (หมด ฉบับ เท่านั้น)

เรื่อง การ ไต่กันต์ แต่ก่อน

มี พระบรม ราชโองการ ดำรัส สั่งให้ จดหมาย เพิ่ม เต็ม เอา ความ เก่า ๆ
ด้วย เรื่อง ไต่กันต์ ตาม ซึ่งได้ ทรง สืบสวน ได้ ตามเจ้านาย เก่า ๆ ได้ความมานั้น
โดย ขบจน ราชการ แผ่นดิน แต่ หลังจากนั้น ว่า เมื่อ พระบาทสมเด็จพระพุทธ

ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้เสด็จ เสด็จถวญนราชสมบัติใน บิษาน จัตุวาศก นั้น
 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า ซึ่งยังไม่ได้ ใ้ถกกันต์ มีสามพระองค์
 คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชาย พระองค์น้อย ซึ่งภายหลังมาเป็นกรม
 พระราชวัง ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโดยนั้น เวลานั้น
 พระชนมพรรษาได้ ๔ ขวบ พระองค์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิง
 พระองค์ใหญ่ ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าแฉ่ม กระจำงฟ้า ภายหลัง เป็น
 เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพย์ เวลานั้นพระชนมายุครบ ๓๓ ปี พระองค์หนึ่ง
 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิงพระองค์น้อย ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าประภาวดี
 ซึ่งภายหลังมาได้เป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี เวลานั้นพระชนมายุ ๖ ขวบ
 พระองค์หนึ่ง ในพระบรมราชวัง มีสมเด็จพระบรมวงษ์เธอ เจ้าฟ้าหญิง
 ครุฑน้อย จดหมายว่า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าปกุลทอง ซึ่ง
 ภายหลังมาได้เป็นกรมขุนศรีสุนทร เวลานั้นพระชนมายุ ๖ ขวบ พระองค์หนึ่ง
 กับ มี สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ซึ่งครั้งนั้น บาดหมายว่า สมเด็จพระ
 พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าชาย ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระ
 ศรีสุดารักษ์ ใน บิษาน ยังไม่ได้ ใ้ถกกันต์ อีก สองพระองค์ คือเจ้าฟ้าจุ้ย
 ซึ่งภายหลังมาเป็น เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เวลานั้นพระชนมายุ ๓๓ ปี
 พระองค์หนึ่ง เจ้าฟ้าเกิด ซึ่งภายหลังมาเป็น เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรี
 เวลานั้น พระชนมายุ ๔ ขวบ พระองค์หนึ่ง รวม เจ้าฟ้าซึ่งยังไม่ได้ ใ้ถกกันต์
 ในบิษานแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์นั้น ๖ พระองค์ กับ
 ท่านผู้หญิงซึ่งจะออกนามไปไม่เป็น มงคล ครั้งนั้นโปรดเกล้าให้เป็นสมเด็จพระ
 พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้า มี พระชนมายุ ๓ ขวบ องค์หนึ่ง แต่พระเจ้าลูกเธอ

ในพระสนม เมื่อปี นั้น มี พระเจ้าอุกเชธ พระองค์เจ้าชาย ตาม พระองค์ แต่
 ไม่สู้ ไปรด อยู่ สอง พระองค์ ชนมายุ เพียง ๔, ๕, ขวบ อย่าให้ ออก
 พระนาม เลย ไม่ สู้ เป็น มงคล ใน พระบรมราชวัง มี พระองค์เจ้าใน พระสนม
 อยู่ ๓ แต่ จะ ออก พระนาม ไป ไม่ สู้ เป็น มงคล เวลานั้น พระชนมายุ เพียง ๓,
 ๔, ๕, ขวบ ยัง เจ้าพระวงศ์เธอ ซึ่ง ไปรด ให้ เป็น พระองค์เจ้า มี อีก ใน กรม
 พระราชวัง หัก ๕ พระองค์ ใน กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ พระองค์หนึ่ง ใน
 กรม พระราช วัง หัก ๕ พระองค์ นั้น มี พระองค์ ใหญ่ กว่า ทั้งปวง คือ
 พระองค์เจ้าปาน ซึ่ง ภายหลัง เป็น กรมหมื่น นราเทเวศร์ เวลานั้น
 พระชนมายุ ครบ ๑๓ ปี พระองค์หนึ่ง คือ พระองค์เจ้าหญิงกระจับหนึ่ง คือ
 พระองค์เจ้าบัว ซึ่ง ภายหลัง มา เป็น กรมหมื่น เวศร์ โยธ หนึ่ง คือ
 พระองค์เจ้าฉิม ดาว ปาก เรียก ว่า พระองค์เจ้าแดง ซึ่ง ภายหลัง มา
 เป็น กรมหมื่น แล้ว เป็น กรมหลวง เสน่สนธิ์ หนึ่ง ตาม พระองค์ นั้น มี
 พระชนมายุ น้อย เป็น ลำดับ ลง มา กับ พระองค์เจ้า ซึ่ง ตั้ง พระครรภ์ มา แต่
 เมือง นคร ราชสีมา มา ประสูติ ใน กรุงธนบุรี ใน ปี นั้น มี พระนาม ตาม
 ปาก คน เรียกว่า พระองค์เจ้าไกรราช แต่ หมายความว่า พระองค์เจ้า
 ประสูติ วงษ์ หนึ่ง รวม เป็น ๕ พระองค์ พระองค์เจ้าใน กรมหมื่นนรินทร
 พิทักษ์ นั้น คือ พระองค์เจ้าฉิม ซึ่ง ภายหลัง มา เป็น กรมหมื่นนรินทร เทพย หนึ่ง
 หม่อมเจ้าใน เจ้าฟ้าต่างกรม เวลานั้น ยังมี อีก บ้าง คือ หม่อมเจ้าเถื่อน
 ใน สมเด็จ พระวงศ์เธอ ซึ่ง ใน เวลานั้น เรียกว่า สมเด็จ พระ เจ้า หลานเธอ
 เจ้าฟ้ากรมหลวง ธิเบศร์บดินทร หนึ่ง หม่อมเจ้ามั่ง ใน สมเด็จ พระวงศ์เธอ
 ซึ่ง เวลานั้น เรียกว่า สมเด็จ พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทร

รณเรศวร ทรง หม่อมเจ้า ทั้งสอง น ครึ่งหนึ่ง ชนมาอยู่ ก็ เพียง ๕,๖, ขวบ
ต่างปาก ต่างมือ อ่าน แดเรียนว่า พระองค์เจ้าไป ก็นี้ บ้าง ยังหม่อมเจ้าหญิง
อีก ๓ องค์ ใน สมเด็จพระนางเจ้าเธอ พระองค์เจ้าหลานเธอ
เจ้าฟ้า กรมหลวงเทพหริรักษ์ คือ หม่อมเจ้าฉิม ๓ หม่อมเจ้า มาก ๓
หม่อมเจ้า นิม ๓ หม่อมเจ้าฉิม มีชนมาอยู่เพียง ๘ ขวบ หม่อมเจ้าทั้งสอง
ก็มี ชนมาอยู่ ดด เป็น ลำดับ ลงมา

รวม พระราชวงษานุวงศ์ ซึ่ง เป็นเจ้าฟ้า แด พระองค์เจ้าแท้ พระองค์
เจ้า ซึ่งโปรดให้ เป็น แด หม่อมเจ้า เป็น ๒๔ ยังไม่ได้ โสกันต์ ใน ปีชาน
จิตวาศก นั้น เท่านี้

ปีนั้น ราช การ ต่าง ๆ มี มาก นาย พระ นคร แด พระราชวัง ก็ พัง ค้างใหม่
เป็น ปี คัน แฉ่น คิน แด สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิง พระองค์
ใหญ่ นั้น ทรง พระ เจริญ โดยได้ ๓๓ ปี แล้ว จะ รบ ฆ่า ไป กว่า นั้น ไม่ได้
จึง โปรด เสด็จ ให้ตั้ง พระราชพระ โสกันต์ เป็นถาวร น้อย ไม่ได้ แท้ แทนสม
โภช เป็น การใหญ่ เค็ม ตาม ค่ำราเชย โสกันต์ ครั้งนั้น เป็น ประชุมใน
พระบรมราช วงษ์ น ครั้นมา เมื่อปีมโรง ฉศกศักราช ๑๑๔๖ มี การโสกันต์
สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าจุ้ย ใน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระศรี
สุทธาภรณ์ ซึ่งภายหลังเป็น เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีนั้น พระองค์หนึ่ง
พระนางเธอ พระองค์เจ้าปาน ในกรมพระราชวังหลังพระองค์หนึ่ง ต้องพระองค์นี้
พระชนมายุ ๑๕ การ ก็ เป็น แต่ สังเขป ไม่ เป็น การใหญ่ ครั้นล่วง มาเมื่อ
ปีมเส็งศักราช ๑๑๔๗ ก็ได้ มี การโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าชาย พระองค์ น้อย ซึ่ง ภายหลัง มา เป็น เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์

แล้วปลายมือเป็นกรมพระราชวัง ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นั้น พระองค์หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าเอกทัศ ในสมเด็จเจ้าฟ้าหญิงเธอ กรมพระศรีสวางควัฒน ซึ่ง ภายหลัง มา เป็น เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราภรณ์ กรมพระองค์หนึ่ง สอง พระองค์นี้ พระชนมายุ ๓๓ ปี ก็เป็น แต่ ตั้งเชป เหมือน กัน ครั้น ต่อ มา เมื่อ ปี ๒๓๕๓ ก็ได้มีการไต่กันคดี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าประภาวดี ซึ่ง ภายหลัง มาเป็น เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดีนั้น ใน พระบรม มหาราชวัง แต่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ซึ่ง ครั้น นั้น หมายความว่า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าพิบูลยธร ซึ่ง ภายหลัง มา เป็น เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทร นั้น ในพระบรมราชวัง การ ก็เป็น แต่ ตั้งเชป ไม่ได้ ทำการใหญ่ เหมือน กัน ครั้นมา เมื่อ ปี ๒๓๕๓ ก็ได้มีการไต่กันคดี ท่าน ที่ได้ เป็น สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าใน ครั้น นั้น อีก ครึ่ง หนึ่ง ก็ เป็น แต่ การ ตั้งเชป ก็ใน เจ้าพวก พระองค์เจ้า แต่ หม่อมเจ้าอื่น ๆ จากเจ้าฟ้า บันดา ที่มีพระชนมายุ ครบ ๓๓ ครบ ๓๕ ก่อน แต่ ปี ๒๓๕๓ นั้น ก็ได้กันคดี ในการ พระราชพิธีสมโภชฉัตร บ้าง ไต่กันคดี ใน วัน นั้น ๆ บ้าง ไม่ได้ มี การใหญ่ ถึง การ ทรง เสนอ นั้น ก็มี แต่ เจ้าฟ้า แต่ พระองค์เจ้า ที่ ไต่กันคดี แล้ว ก็ ทรง เสนอ เป็น สามเณร ไม่ได้ มี การ ทรง เสนอ เป็น การ วิเศษ อย่างเช่น มี ในการ โด่งเข้าพรรษา ทุก ปี นั้น มี แต่ เมื่อ ปี ๒๓๕๓ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระชนมายุ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้น นั้น เป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ครบ ๓๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงพระราชดำริห์ว่า จะให้ ทรง เสนอ ถวาย พระ

ราชกุศล เพราะทรงเห็นว่าใน รัชต์ นั้น มี นาน ราชการ ไม่มี ข้าราชการ
 พม่า มา ครั้น นั้น สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ซึ่ง เรียก ว่า สมเด็จพระเจ้าหลาน
 เรือ ๒ พระองค์ คือ เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรเทวีในสมเด็จพระเจ้าพี่
 นางเธอ กรมพระเทพสุดาวดี พระองค์ หนึ่ง เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์
 ใน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรม พระศรีสุนทรภักษ์ พระองค์ หนึ่ง ต้อง
 พระองค์ น ทรง พระเจริญ พระชนมายุ ๓๐ ปี แล้ว ยัง หาได้ ทรง ผนวช
 เป็น ภิกษุ ไม่ ครั้น ทราบ ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
 มี พระราชประสงค์ จะ โปรด ให้ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ทรงผนวช การ เป็น
 โอกาส ก็ มี ศรัทธา กราบ ทูล ถวาย มิ่งมงคล ลา จะ ทรง ผนวช ด้วย สมเด็จพระ
 พระเจ้าพี่นางเธอ ทั้ง สอง พระองค์ ทรง ชื่น ชม ยินดี ยอม อนุญาต ด้วย
 พระบาท สมเด็จพระพุทธ ยอด ฟ้า จุฬาโลกย์ จึง โปรด ให้ ทรง ผนวช พร้อม
 กัน เป็น สาม พระองค์ ด้วย กัน การ ทรง ผนวช ใน พระ อุโบสถ วัด พระศรี
 รัตน ศาสตร์าราม ซึ่ง ใน เวลานั้น เรียก ว่า วัด พระศรี สรรเพชญ์ ทาราม
 ครั้น นั้น เป็น ประชุม ก่อน ท้าย ทรง ทำน เสนาบดี ผู้ใหญ่ แล เจ้า
 พนักงาน ก็ ปลุกเสก ได้ ตาม หา ระบอบ แบบ แผน โบราณ ก็ จัดการ ไป ให้
 สมควร แก่ อย่าง ธรรมเนียม โบราณ ทั้ง เวลา สมโภช แล ทรง ผนวช
 ครั้น นั้น พร้อม กัน เห็น ว่า สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ เจ้า ฟ้า เป็น ต่าง
 กรม ทรง ศักดินา ๕๐๐๐๐ สมเด็จพระเจ้า หลาน เรือ เจ้า ฟ้า เป็น ต่าง กรม
 ทรง ศักดินา เพียง ๓๕๐๐๐ ก็ สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ ถึง มี พระชนมายุ อ่อน
 กว่า สมเด็จพระเจ้า หลานเรือ ก็ ไม่ควร จะ ให้ อยู่ โยง หลั่ง ควร จะ
 ยก เป็น นาค เชก ออก นำ จึง จะ ต้อง กับ เยี่ยง อย่าง ซึ่ง มี มา แต่ โบราณ

จึงให้พร้อมกันจัดการ ดังนั้นเมื่อวัน สัมโภช การ ก็สงบ อยู่ ครั้น มา
 เมื่อ เวลา ทรง เผนวช เจ้าพนักงาน เขิญ เสด็จ สัมเด็จพระเจ้า ลูก เรอให้
 เสด็จ เข้าไป ทรง ขอ บรรพชา ก่อน สัมเด็จพระเจ้า พนางเธอ กรม พระ
 เทพยต์ดาวดี พระไทย มี ทฎฐิมาณะ มาก พระ วาจา ก็ มี ร้าย
 แรง เสด็จ อยู่ ใน ฉากใกล้ ที่ พระบาท สัมเด็จพระพุทธ ยอด พ้า จุฬาลงกรณ์
 เสด็จ ประทับ อยู่ เมื่อ ทอด พระเนตร ออก มา นอก ฉาก เห็น ดังนั้น ที่
 ทรง ชัก เคียง บัน ด้วย พระ วาจา ต่าง ๆ เกิน ๆ ไป ตาม วิสัย พระบาท
 สัมเด็จพระพุทธ ยอด พ้า จุฬาลงกรณ์ ได้ ทรง สดับ ก็ ว่า คำน พระราช พฤทัย
 จึง มี พระราช โองการ ดำรัส ชัก ถาม เสนาบดี แล เจ้าพนักงาน ออกไป ว่า
 เหตุไฉน จึง มา จัด ผู้หนึ่ง ให้ มา ออก หน้า ผู้ พึง ดังนั้น เจ้า จึง เสนาบดี ผู้ใหญ่
 กราบ ทูล พระ กรุณา ว่า อย่าง ธรรมเนียม ไบรอน เคย ทำ เคย ประพฤติ มา อย่าง นั้น
 ซึ่ง จะ ให้ สัมเด็จพระเจ้า หาดาน เรอ ทรง เผนวช ก่อน สัมเด็จพระเจ้า ลูก เรอ นั้น
 เขียง อย่าง ไม่มี กรม พระเทพยต์ดาวดี ได้ ทรง พัง ดังนั้น ที่ ยัง ทรง
 ชัก เคียง ก็ ทรง บั่น ค่าง ๆ มาก ไป พระบาท สัมเด็จพระพุทธ ยอด พ้า จุฬาลงกรณ์
 ได้ ทรง สดับ ก็ ทรง พระโทรมนัส จน ถึง มี น้ำพระเนตร จึง มี พระราช
 โองการ ดำรัส ไป ว่า ถึง อย่าง ธรรมเนียม เก่า ไม่มี ที่ ธรรมเนียม ไต
 ที่ ท่าน ทั้งหลาย ว่า ดี ธรรมเนียม นั้น ให้ ยก เสีย เกิดอย่า ใช้ จง เอา
 ธรรมเนียม อย่าง ไพร ๆ มา ประพฤติ เกิด ให้ จัด ลำดับ ตาม อายุ เกิด
 ไกร แก่ ให้ ไป นำ ใคร ช่อน ให้ ไป หลั่ง ฤ ตาม ลำดับ บรรพบุรุษ ที่ นับ
 ตาม บุตร พี่ บุตร น้อง นั้น เกิด เพราะ เรา เกิด มา เป็น ไพร ได้ มา เป็น เจ้า
 เป็น นาย เมื่อ เวลา เป็น นี้ ของ ป่วย อายุ แล้ว ด้วย เหตุนี้ เมื่อ เวลา ทรง ขอ

นิสัย แด ทรง เผนวช เปน ภิกษุ เจ้าพนักงาน ก็ จัด สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ
 สองพระองค์ ให้ เปนภาคเอก นาคทอง สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ ต้องทรง
 เผนวช ต่อภายหลัง ตาม พระราชโองการ ดำรัส ตั้ง การ ทรง เผนวช
 ครั้งนั้น ก็ ยังไม่ได้มี แท้ แหน เปน การใหญ่ แล ตั้งแต่ บิณฑบาตจตุรคก
 ศักราช ๑๓๕๕ มาจนบิณฑบาตจตุรคกศักราช ๑๓๕๕ การ แท้ แหน ลง ตรง
 ใต้กันต์ แด ทรง เผนวช เปน การใหญ่ไม่ได้ มีเลย ทั้ง ในพระบรมมหาราชวัง
 แดพระบวรราชวัง เพราะราชการต้องไปทั้พจับศึกทำสงคราม กับ ช้างพม่า
 ข้าศึกนั้นมากมายหลายครั้งคิดพันกันไป ครั้นถึงบิณฑบาตจตุรคกศักราช ๑๓๕๕
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยเสวยราชสมบัติมา ถึงปีเป็นที่ ๑๒
 แล้ว พระชนมายุเต็ม ๕๑ แล้ว กรมพระราชวัง พระชนมายุ ครบ ๕๐ ถิ่น
 ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้ง ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ใน พระบรมมหาราชวัง แด
 พระบวรราชวังเมื่อเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรง
 พระเจริญพระชนมายุมาครบแล้ว ก็พากันกันว่า การมงคล คือลงสร้างใต้กันต์
 ทรงผนวช เปน การใหญ่โดยชอบ ขวมนิยมโบราณ เปน แต่ได้ พัง
 คนเก่า ๆ เด่า ขาน มาว่า อย่าง นั้น อย่าง นี้ มี ครัง กรุงศรีอยุธยา เด่า
 แต่ใน กาด บัดนี้ ยัง หาได้ มีไม่ คน เปน อัน มากไม่ใคร่ได้ เห็นค่อคา
 ถ้าไม่ให้ มี ชน บัดนี้ เปน ยิ่ง อย่าง นานไปภายหน้า ผู้ที่ ได้เห็น ก็จะไม่มี
 เมื่อ พระเจ้าแผ่นดิน มี พระราช ประสงค์ จะให้ มี ชน จะ หา ผู้ ซึ่ง เปน ที่
 ใต้ กาน แด แนะ นำให้ จัดการให้ ถูก ต้อง อย่าง ขวมนิยมโบราณ ก็ จะ ไม่ มี
 ก็ บัดนี้ เจ้าฟ้าพันทวดี เคย ลงสร้างใต้กันต์ด้วย พระองค์ แลเคยเห็นการงาน
 มามาก ก็ ยัง ทรง พระชนม์อยู่ ผู้ใหญ่ ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ที่ เปน ผู้

ได้เคยเห็นเคยรู้เข้าใจอย่างธรรมเนียมก็ยังน้อยอยู่มาก ถ้าหากว่า
 จะได้ให้มีการแต่งตั้งโสกันต์ถวายพรณวช ปรุกษาหาฤๅเจ้าฟ้าพันทนต์
 แต่ผู้ใหญ่นำมาใน ที่เคยพบเคยเห็นเข้าใจขนบธรรมเนียม
 ช่วยแนะนำจัดการทั้งปวง ให้ถูกต้องอย่างธรรมเนียมโบราณ ให้
 เป็นมงคลการ อุทาหรณ์แบบอย่างอื่นไว้ได้ จะงามดีสมควรแก่พระบารมี
 นักหนา ได้เสด็จปราบดาภิเษกเถลิงถวัลยราชสมบัติ ครอบครองไพร่ฟ้า
 อาณาประชาราษฎร มา นาน แล้ว มีพระเดชานุภาพแผ่ไปนานา
 ประเทศทั่วทิศ การ แต่งตั้งโสกันต์ ทรงณวช เป็นการ มงคลกิจ
 สำหรับ ประดับพระบารมี ก็ถ้าไม่ได้มีใน ครั้งนี้ ให้เป็นที่เล่าถก
 รมย์ไม่ในภายหน้าได้ แล้ว ก็ดูไม่สมควรเลย ความที่ ข้าราชการ
 นาน ปรุกษากัน ดังนี้ ทราบ ถึง พระภรรณ พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทั้งสอง พระองค์ ในปีนั้น พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงนุมา ซึ่ง
 ประสูติ ใน ปีเถาะเบญจศกศักราช ๓๓๔๕ ถึง ปีนั้น นับ พระชนม์พรรษา
 ว่า ๑๓ พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ มีพระราชโองการ
 สั่งให้ ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์ ที่ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ โดยอย่างดังเคย
 พระองค์เจ้าแตงพระองค์ ท้าหนัก ครั้นได้เวลาแล้วก็เป็นแต่มีข้าหลวงเชิญ
 เสด็จออกมาให้ ทรงฟัง สวดพระพุทธมนต์ แด่โสกันต์ แด่สมโภช ที่ พระที่นั่ง
 ไพศาลทักษิณ เท่านั้น ไม่ได้มีแต่ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์อื่น นอก
 จาก พระองค์เจ้าหญิงนุมา นั้น ก็มีแต่ที่ทรงพระเยาว์ลงไป ยังไม่ถึง
 กำหนดที่ควรจะโสกันต์ได้ ในปีนั้น ฝ่ายในพระบรมราชวัง มีพระองค์เจ้า

ที่โปรดปราน ทัศนศึกษา ครบ ๓๓ ถึงกำหนดจะไต่กันต์ ได้ นั้นอยู่ สององค์
 อย่าให้ออกนาม เลยไม่เป็นมงคล ครั้น นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 กรมพระราชวัง จึงเสด็จลงมา กราบทูล ขอ พระบรมราชโองาส แต่
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ให้ โปรดเกล้า ฯ ให้ แห่แห
 ต้อง ตาม แบบโบราณ ตามความ ประสงค์ ของ ข้าราชการ ที่ว่า แล้วนั้น
 พระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้า จุฬาโลกย์ ก็ทรง พระกรุณาโปรด
 ให้ กรมพระราชวัง ทรง ทำตาม พระราช ประสงค์ ครั้น นั้น พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้า อยู่หัว กรม พระราชวัง จึงได้เชิญเสด็จเจ้าฟ้าพันทิวดีขึ้นไปไต่ถาม
 แล้ว มี พระราชมณเฑียร ตำรังตั้ง ให้ เจ้าฟ้าพันทิวดี ทรง แนะนำแสดจัดเครื่อง
 แต่ง พระองค์เจ้า แด่เครื่อง แต่ง หญิงมยุรฉัตร นางเชิณตยภัก
 นางเชิณ พระแสง นางเชิณพิศ เชิณเครื่อง นางสระ แด่การอื่น ๆ
 แด่ ขบวร เติบ ทั้ง ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน กรั้น การ น้อยใหญ่ สำเร็จแล้ว จึงได้
 มี การไต่กันต์ ใหญ่ ในพระบรมราชวังครั้งนั้นเป็น ประชุม พระองค์เจ้าในพระ
 บวรราชวัง สอง พระองค์ หม่อมเจ้าเกื้อนในเจ้าฟ้ากรมพลวงธิเบศร์บริพัตร
 โปรดให้ ไป สัมทบ ไต่กันต์ ด้วย อีก องค์ หนึ่ง เป็น ฝ่าย เมื่อวัน สัม โภช
 พระองค์เจ้าใน พระบรมราชวัง องค์ หนึ่ง ซึ่ง เป็น เบื้อง หน้า ทรงเครื่อง คัน
 อีก องค์ หนึ่ง กับ หม่อมเจ้าเกื้อน ทรง แด่ ธวัช เติบทนไม่มีจวร เจ้าจอม
 อยู่ งาน ใน พระบรมราชวัง เป็น นางเชิณมยุรฉัตร เชิณ ตยภัก หม่อม
 ราชวงศ์ เชิณ พระแสง แด่เจ้าจอม อยู่ งาน บ้าง หม่อมราชวงศ์บ้าง เชิณพิศ
 เชิณเครื่อง แด่มีนางสระเจ้าจอมอยู่ งาน หนึ่ง แด่มีนางสระ
 เสดยสักเกณที่หน้าแต่กรวยารุนนางหมู่หนึ่ง นางเชิณมยุรฉัตรครั้งนั้น คือ

เจ้าจอมมารดาท่านนี้ ยังมีตัวอยู่จนทุกวันนี้ ไส้กนกใหญ่ ครึ่งนี้
เป็น ประทุม ระ (หมอนับท่าน)

สถานที่ซึ่งกรมพระราชวังทรงสร้าง

๑ สถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
ทรงสร้างไว้ในแผ่นดิน มีอยู่หลายสิ่งหลายแห่ง คือได้ทรงสร้าง
พระบวรราชวังทั้งวัง ตั้งแต่บ่อน พระจันทร์ ลงมา จนถึง บ่อนอิเล็นธร
ด้านตะวันออกจนกระทั่ง ถนนหน้าพลับพลาตั้ง ฝ่าย พระบวรราชวัง บ่อน
แต่ กำแพง พระ นคร ตั้งแต่ ประตูหน้าวัดมหาธาตุ ขึ้นไป จนถึง บ่อน
ยุคนธร วิถี วัดบวรนิเวศ บ่อนใน แนวกำแพงด้าน พระบวรราชวัง นั้น
คือ บ่อน อิเล็นธร ท้าย วัง ข้างใต้ ๑ บ่อน พระจันทร์ ท้าย วัง ข้างเหนือ ๑ บ่อน
พระอาทิตย์ ๑ บ่อน พระมหาสุเมรุ ๑ กระบวน กระโถน บ่อน แต่ เหนือ วิถีอัน
ผิด กัน กับ บ่อน ทั้ง ปวงใน ส่วน พระบรมมหาราชวัง ประคุดยอด ด้าน ประตู
ประตู หน้า วัดมหาธาตุ ๑ ประตู ท่าฉนวน ๑ ประตู ลาน ขั้ว มั่น ๑ ยอด เป็น
หลังคาฉนวนทึบยอดปราสาทคล้ายกับประตูด้านพระบวรราชวังใน ครั้ง นั้น วัง
พระองค์เจ้า ๕ วัง ติดกัน ทำ พระราชทาน คือหม่อมเจ้าดวงวิง ๑ อยู่ ข้างใต้
หม่อมอินทปัตต์ วิง ๑ ติด ขึ้นไป พระองค์เจ้าข้างวิง ๑ กรมหมื่นเสด็จเทพย์ วิง
๑ วิงเหล่านี้นี้มีแต่กำแพงล้อมแต่กัน คำหนัก เป็น ฝ่ายกระดาน มุงกระเบื้องทั้ง
๕ วัง มี ศาลง เหนือ พระบวรราชวัง ข้างใต้เป็นโรงไหม มี ข้าง เหนือ
ส่วน ตะวันออก เป็น บ้าน ราษฎร ส่วน ตะวันตก เป็น วัง หม่อมเจ้ามาเรียม
ภายหลัง เลื่อน เป็น กรมขุนสุนทรบุษย์ วิง มี กำแพง ล้อม รอบ มี ตึก

หลังหนึ่ง ถัดนั้นไปริมกำแพง มีบ้านขุนนางผู้ใหญ่ เป็นแถวขึ้นไป
 ๔ บ้าน มีคอกใหญ่ บ้านละสองหลัง มีกำแพงล้อม เป็นบ้านพระยา
 มณฑลยมนา ๓ บ้าน พระยากระดาศ ๓ บ้าน พระยาจำเริญนคร ๓ บ้าน
 พระยาไทรโยธา ๓ แล้วจึงถึง วัดกรมหลวงจักรเจษฎา มีแต่กำแพง
 รอบ เสาปูนเป็นเสาเม็ด เป็นพระราชวังเดิม แต่บ้านพระยาไทรโย
 โทยา เรียกว่า พระยาไทรโยธาอีกบ้านหนึ่ง มีคอกหลังหนึ่ง กำแพง
 รอบอยู่ ที่เดิมวัดเทพธิดาราม ในฝั่งตะวันตกโรงเรือตั้งแต่ วัดสุธิดา
 รามขึ้นไป จนถึงคลองบางยี่ขัน ทำถวายในพระบรมมหาราชวัง
 บ้าง ทำเป็นส่วนในพระบรมราชวังบ้าง กับคพานข้างข้ามคลองโรง
 โทยา ๓ คพานตรงข้ามคลองที่มุมจึงออกเหนือ ๓ เป็นคพานไม้มีตึกทรง
 ข้างที่ไปวัดมุนีศรีแห่ง ๓ เหมือนกับบ้านเจ้านายข้างในแต่เจ้าจอมข้า
 ในบ้าง บ้านรับแขกเมืองเขียงใหม่ อยู่ริมฝั่งน้ำเหนือปากคลอง
 โรงโทยาขึ้นไป เรียกว่าบ้านหลวง ของเจ้าฟ้าพิบูลย์ทอง แต่บ้าน
 อื่นๆ ที่เรียกว่าบ้านหลวง ทำเป็นการไม้ มีเป็นอันมาก ศาลาใน
 ท้องสนามหลวง ริมประตูพระราชวัง ตรงมุมวัดพระมหาธาตุ ๓
 ศาลาคู่สอง ศาลาริมท้องสนามหลวง แต่ศาลาเชิงคพานทรง ๓ ศาลา
 ๔ ศาลานี้ เดิมตั้งลงดิน ยกพื้นในประธานเหมือนกัน ว่าด้วยของ
 บ้าน เป็นของในพระบรมราชวัง แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
 ฟ้าจุฬาโลกย์ทรงสร้างไว้ นักได้เท่านี้ พระอารามที่เป็นของในพระบร
 ราชวัง แผ่นดินนั้น ทรงสร้าง คือวัดพระมหาธาตุ ๓ วัดชนะสงคราม ๓
 วัดกุโบสถ์ วัดบางลำภูถึงเวฬุวันวิหาราม สร้างพระราชทานนักขัต

พระองค์เจ้ากัมโพชนิกร แด่พระองค์เจ้าวงษ์กระษัตริย์ วัดสมอแขวง ๓
 วัดสมอราย ๓ วัดสันเกลี้ยง ๓ ทั้งสามอาราม สร้าง ปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม ของ
 เก้า วัดต่ำเพียงวัดหนึ่ง ทรงอุทิศถวายแด่เจ้าพระบรมชนกนาถที่ พระราชทาน
 นามชื่อวัดประทุมคงคา ๓ วัดครูวัดหนึ่ง ทรงช่วยสมเด็จพะพรหมรัตนสร้าง ๓
 วัดสุวรรณคีรี ทรง ปากคลอง คลองชั้น ชำม เติม ชื่อ วัดคงเหล็ก ๓ วัด
 สุวรรณคาราม กรุงเก่า ๓ หอพระมณฑปธรรม ใน วัดพระศรีรัตนศาสดา
 ราม มาช่วย สม ทบ ทำ แห่ง หนึ่ง พินาศกต วิ. พระเชตุพน มาช่วย สม ทบ
 ทำ อีก แห่ง หนึ่ง เครื่อง บำช้า วัดสุวรรณาราม บางกอกน้อย คือ เมรุ แด่
 สาม สร้าง หอดวดหอทั้งทาน โรงโขน โรงหุ่นระ แด่พลับพลา โรงครัวพร้อม
 ทุก อย่าง ทำ ถวาย เป็น ของ พระบรมมหาราชวัง อีก ตำบล หนึ่ง คือ
 เครื่อง วัด เป็น ของ ใน พระบวรราชวัง ทรง สร้าง ขึ้นไว้ นึกได้ เท่านั้น จะ
 พรรณาไปให้ ถ้วน ถึกว่า นั้น ว่า นั้น อย่าง นั้น อย่าง นั้น ตาม ที่ ได้ เคย เห็น ได้
 จำ ไว้ ได้ ที่ จะ ว่า ถูก โดย มาก จะ ผิด แต่ เล็ก น้อย ที่ คลาด แคลง
 หลง ถิ่น แต่ ไม่ เห็น ไม่ รู้ ถนัด ครั้น จะ พรรณา ไป ก็ ยืดยาว นึก จะ เล่า
 แต่ การ ที่ ได้ พัง เป็น เรื่อง มา คำ ขำ ราชการ ใน พระบวรราชวัง แผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ แต่ มี คำ เล่า ถูก ค้อง ร่วม กัน เป็น
 หลาย ปาก ว่า เมื่อ ครั้ง กรม พระราชวัง พระองค์ นั้น ทรง พระ ประชวรหนัก
 อยู่ นั้น จวน จะ สวรรคต มี รับ สั่ง ว่า พระที่นั่ง นั้น ได้ ทรง สร้าง ไว้ โค
 ใหญ่ มาก มาย เป็น ของ ประณีต บัญจง ทรง พระ ประชวร นาน ไม่ได้
 ทอด พระเนตร เห็น รอบ คอบ จะ ใคร ทอด พระเนตร ให้ สบาย พระราชฤทัย
 จึง ให้ เจริญ เสด็จ ขึ้น พระที่นั่ง บันทม พิง พระชนย แล้ว เจริญ เสด็จ ไป

รอบพระที่นั่ง ก็เมื่อเสด็จไปนั้น ตามคนก็เล่ากันว่า ทรงบ่นว่า
 ของนี้ดูดี ทำด้วยความคิดแต่เร็วแรงเป็นนักหนา หวังว่าจะได้อยู่
 ชมให้สบายนาน ๆ ก็ครั้งนี้จะไม่ได้อยู่แล้ว จะได้เห็นครั้งนี้เป็น
 ที่สุด ต่อไปก็จะเป็นอย่างคนอื่น ผู้ที่เล่าแต่ถึงเขปเท่านั้นก็มี
 ตามปากเล่าเกินไปกว่านั้นว่า รับสั่งบ่นว่าของใหญ่ของโตของกูสร้าง
 ใครไม่ได้ช่วยเข้าหักออกหนุนให้แรง กูสร้างขึ้นด้วยกำลังข้าเจ้ามา
 นายของกูเอง นานไปใครจะมาใช้ลูกกู ถ้ามาเป็นเจ้าของเจ้าครอบครัวของ
 ของเจ้าเอง เจ้าจงมั่นคงอย่าให้มีความคู่ แต่ที่ทรงแสร้งสาบสาบาน
 ไปต่าง ๆ ตามพระไทยที่ไทรมนัก ปากเล่าดังนี้ก็มีเป็นอันมาก
 ได้ฟังมา ก็แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรง
 พระมหากรุณาโปรดฯ ตั้ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 เป็น กรมพระราชวังฯ คุณเลียบกราบทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกย์ว่า พระบวรราชวังวังใหม่มีเจ้าของ ทรงไทรมน ย้ายเข้าไป
 เข้าเรือนข้างในก็กว้างเปล่ามาก ขอพระราชทานให้เชิญเสด็จ กรมพระ
 ราชวังพระองค์ใหม่ ขึ้นไปทรง ครบครอง พระบวรราชวังจึงจะสมควร
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์มีพระราชโองการดำรัสว่า ไป
 อยู่บ้านช่องของเจ้าทำไม เจ้ารักแต่ลูกเต้าของเจ้า เจ้ารังเกียจ
 ไว้เป็นนักเป็นหนา แต่มีรับสั่งว่าพระองค์ก็ทรงพระชรามากอยู่แล้ว
 กรมพระราชวังพระองค์ใหม่อย่าต้องเสด็จไป พระบวรราชวังเก่าเลย คอย
 เสด็จอยู่ พระบรมมหาราชวังนี้ที่เดียวเกิด อย่าต้องประดักประเดิด
 ยักแล้วย้ายเล่าเลย เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรง พระราชศรัทธา สร้าง ขึ้น แด่ ปญฺธิสังฆกรรม พระอารามต่าง ๆ เป็น
 อัน มาก สมเด็จ พระสังฆราช แด่ พระราชา คณะ ถวายพระพร ขอให้
 ทรง ปญฺธิสังฆกรรม วัด พระมหาธาตุ ให้ ใหญ่ โด่งงานดี เป็น คู่ กับ วัด
 พระเชตุพน เพราะวัดพระมหาธาตุ เป็น ที่ อยู่ สมเด็จ พระสังฆราช เป็น ที่
 ไปมา ของ พระสงฆ์ ทุก ประเทศ ทั้งทิศ จึง รับสั่ง ว่า จะไป ทำ ที่ ยาก
 ได้ ยิน ว่า เจ้าของ ท่าน แข่ง ชัก สำมานไว้ ภายหลังพระสงฆ์ ถวายพระพร
 ขออนุญาต เนื่อง ๆ ต่อไป จึง รับสั่งว่า ซึ่ง เจ้าคุณ ทั้งปวง เห็น ว่า วัด
 พระมหาธาตุ เป็น วัด โดด พระราชวัง ควรจะให้ ปญฺธิสังฆกรรม ให้ งานคึกคัก
 ชชอบอยู่ แล้ว ไม่ควร จะ ละทิ้งไว้ ให้ ยับเยิน แต่ ทรง ว่า คำนึง ด้วย
 จะ ย้าย จะ ยัก ตาม พระราชหฤทัย ก็ ไม่ได้ กรมพระราชวัง ที่เป็น เจ้าของ นั้น
 ท่าน ทรงมานะอุตสาหมาก ท่าน จะ ทรง ทำ อะไร ก็ ทำให้ ผิด ๆ จากของ ท่าน
 ผู้อื่น แล้ว ท่าน ก็ แข่ง ชัก สำมานไว้ ต่าง ๆ จะ ยื้อยัก อย่างของ ท่าน ก็ ไม่ได้
 วัง เกียจ นึก กับ ของ ใน ข้างวัง น่า เน้น คั้น ก่อน ถ้า เจ้าคุณ ทั้งปวง จะ ให้ ทำ
 ให้ ได้ ก็ ขอ ทูลเถาไว้ ข้า ๆ คอย แก่ ชวร ชวร ตาย แล้ว จึง จะ ตก
 กระโถน พลอย โจน ไป ทำ ถวาย พระราชปฏินญาตั้งนั้น ได้ ยิน มา เนื่อง ๆ ครั้น
 มา ภายหลัง พระชนมายุ ครบ ๖๐ แล้ว จึง ให้ ไป จม การ วัดพระมหาธาตุ
 วัดชนะสงคราม แด่ ชนวนพระยาสวัสดิวาร ให้ ปญฺธิสังฆกรรม วัดประทุมคงคา
 แต่ คำที่ ว่า ทรง แข่ง ชัก สำมาน ด้วย การ วัด นั้น กรมขุนนเรนทรพิสัย ยืนยัน ว่า
 ความไม่จริง เลยไม่มี เลย ไม่ได้ ทรง แข่ง ชัก อะไร เลย ด้วย การ วัด
 แต่ ที่ วัด พระมหาธาตุ นั้น เติบสร้าง พระมหา ปราสาท ใน พระนครราชวัง
 มี ข้าผู้ ร้าย สอง คน เข้า ไป แอบ จะ ทำ ร้าย พระองค์ เกิด จม กุมกั้น ขึ้น

ฆ่า พัน กัณ คาย ลงใน ที่ นั้น จึง ทรง พระราชดำริ ทว่า จัง จันทเกษม
 พระบวรราชวัง กรุงเก่า หาม ไม้ ปราส าท ไม่ มาสร้าง ปราส าท ขึ้น ใน พระบวร
 ราชวัง กรุง เทพ านี้ จะ เป็น วิชา นานา ไป กระมัง จึง มี เหตุ จึง ได้ ให้ รื้อ
 พระมหา ปราส าท นั้น มาทำ เป็น พระมณฑป ที่ วัด พระมหาธาตุ ภายหลัง
 มา มี ตาม เณร รูป หนึ่ง จุต คอก ไม้ นกบิน ดอน นกบิน ๗ ขึ้น ไป ใหม คิด ว่าง ภา
 ที่ ค้าง อยู่ บน หลังคา พระมณฑป เกิด เพื่อง ใหม พระอุ โบสถ พระวิหาร
 เสีย สิ้น ครั้น นั้น ได้ ยิน ว่า ทรง ชัด เคื่อง สมเด็จ พระสังฆราช มาก จน
 รับ ตั้ง เรียก ว่า ศา สุก แล้ว จึง ทำ พระมณฑป พระอุ โบสถ พระวิหาร
 วัด พระมหาธาตุ ใหม ให้ เป็น แต่ หลังคา ขึ้น เดียว ไม้ มี นก ชรอก แทรก
 เป็น ที่ ภา จะ เอา ใส่ ทำรัง การ ยัง ค้าง อยู่ หา เสร็จ ไม่ เมื่อ ทรง พระ
 ประชวร หนัก ให้ เชิญ เสด็จ ขึ้น พระเสด็จ เสด็จ ออก มา วัด พระมหาธาตุ
 รับ ตั้ง ว่า จะ นมัสการ ตา พระพุทธ รูป ครั้น เสด็จ มา ถึง นำ พระประธาน
 ใน พระอุ โบสถ มี พระมุนี ทร ดำริ ว่า เวล ภา พระแสง ว่า จะ ทรง จม พระหัตถ์
 อุทิศ ถวาย ให้ ทำ เป็น ราว เทียร ครั้น พ้น งาน ถวาย พระแสง เข้า ไป ทรง
 เรียก เทียร มา จุก เว้น เว้น คิด เข้า ที่ พระแสง ทำ เป็น พุทธ มุชา อยู่ คุ ณ หนึ่ง แล้ว
 ทรง พระปรารภ จะ เอา พระแสง แทง พระองค์ ถวาย พระ ครั้น นั้น หม่อม ลำดวน
 เข้า ปล้ำ ปลุก แย่ง ซึ่ง พระแสง ไป เสีย จาก พระหัตถ์ ทรง พระโศก นน ัก
 ทอด พระองค์ ลง ทรง พระกรร แสง ตำ แ่ง หม่อม ลำดวน ต่าง ๆ เจ้านาย
 เหล่า นั้น ก็ ภา กัน เข้า ปล้ำ ปลุก เชิญ เสด็จ ขึ้น ทรง พระเสด็จ แล้ว เชิญ
 เสด็จ กลับ เข้า พระบวรราชวัง เมื่อ เสด็จ มา ถาง ทาง ก็ กรั วั กรา ด ทรง
 ชัด เคื่อง พระองค์ เจ้า เหล่า นั้น ต่าง ๆ ว่า ภา กัน คุ ณ เหน ทาน ได้ ยิน แต่ ว่า

เป็น การ วุ่น ๆ ชน^๕ ตึง^๕นี้ แต่จำ^๕ถึง^๕ผู้^๕ที่^๕ไป^๕กร^๕อบ^๕คร^๕อง^๕เป็น^๕เจ้า^๕ของ^๕ท่า^๕น^๕บำรุง^๕
 ของ^๕ที่^๕กรม^๕พระ^๕ราช^๕วัง^๕พระ^๕องค์^๕นั้น^๕ทรง^๕สร้าง^๕แล้ว^๕ไม่^๕มี^๕ความ^๕เจริญ^๕นัก^๕
 เป็น^๕ไป^๕ต่าง^๕ๆ^๕นั้น^๕ก็^๕เห็น^๕เหมือน^๕จะ^๕เป็น^๕จริง^๕ช^๕ย^๕โดย^๕มาก^๕แต่^๕คง^๕ด^๕ว่า^๕
 จะ^๕เป็น^๕เพราะ^๕ไป^๕ร^๕ือ^๕ไป^๕ร^๕้าง^๕ไป^๕แย^๕ง^๕ไป^๕เย^๕ย^๕ของ^๕ท่า^๕น^๕นั้น^๕กระ^๕มัง^๕ผู้^๕ที่^๕ไม่^๕ร^๕ือ^๕
 แ^๕ง^๕แย^๕ง^๕เย^๕ย^๕ก็^๕เห็น^๕ช^๕ย^๕ย^๕ขึ้น^๕ลง^๕ทน^๕ช^๕ย^๕ทั้ง^๕ชาว^๕วัด^๕ชาว^๕บ้าน^๕ว่า^๕ถึง^๕เร^๕ื่อง^๕
 ร^๕ือ^๕ร^๕้าง^๕นั้น^๕จึง^๕นำ^๕ทั้ง^๕สาม^๕พระ^๕องค์^๕ซึ่ง^๕ไป^๕ช^๕ย^๕ที่^๕หลัง^๕ก็^๕ร^๕ือ^๕ของ^๕ท่า^๕น^๕
 ทุก^๕องค์^๕เป็น^๕แต่^๕มาก^๕บ้าง^๕น้อย^๕บ้าง^๕กรม^๕พระ^๕ราช^๕วัง^๕ใน^๕แผ่นดิน^๕พระ^๕บาท^๕
 ด^๕ม^๕เจ้า^๕พระ^๕พุทธ^๕เลิศ^๕ท่า^๕น^๕ภา^๕ไทย^๕เส^๕็ด^๕จ^๕ว^๕น^๕ไป^๕อยู่^๕แล้ว^๕ก็^๕ร^๕ือ^๕เขา^๕ไกร^๕ลา^๕ศ^๕
 แ^๕ด^๕พระ^๕มณ^๕ท^๕ป^๕บ^๕น^๕ย^๕ศ^๕ด^๕เขา^๕ไกร^๕ลา^๕ศ^๕ที่^๕เป็น^๕ที่^๕สำหรับ^๕พระ^๕โสด^๕น^๕ัก^๕นั้น^๕เส^๕ย^๕
 แ^๕ร^๕ือ^๕ป^๕รา^๕สา^๕ท^๕ทอง^๕ที่^๕ทอง^๕พระ^๕โรง^๕สร้าง^๕ใน^๕เป็น^๕ที่^๕สร้าง^๕พระ^๕ภัก^๕ตร^๕เส^๕ย^๕อน^๕ึ่ง^๕ป^๕รา^๕
 สา^๕ท^๕ป^๕รา^๕ง^๕ห้า^๕ย^๕ศ^๕ด^๕บ^๕น^๕พระ^๕ที่^๕นั่ง^๕พุ^๕ท^๕โสด^๕ว^๕ร^๕ย^๕สำหรับ^๕รอง^๕พระ^๕พุ^๕ท^๕เส^๕ย^๕ห^๕ิง^๕ค^๕
 แ^๕ด^๕พระ^๕พุ^๕ท^๕รูป^๕อื่น^๕ๆ^๕เมื่อ^๕เวลา^๕พระ^๕ราช^๕วัง^๕จ^๕าง^๕แ^๕รง^๕ไ^๕ด^๕มี^๕ร^๕าย^๕พระ^๕พุ^๕ท^๕เส^๕ย^๕ห^๕ิง^๕ค^๕
 แ^๕ด^๕พระ^๕พุ^๕ท^๕รูป^๕อื่น^๕เช^๕ย^๕มา^๕ไว้^๕ใน^๕วัด^๕พระ^๕ศรี^๕วิ^๕ร^๕ค^๕น^๕า^๕ศ^๕า^๕ร^๕าม^๕แล้ว^๕ยัง^๕เหล^๕ย^๕
 แ^๕ด^๕พระ^๕มณ^๕ท^๕ป^๕ป^๕รา^๕ง^๕ห้า^๕ย^๕ศ^๕ด^๕อยู่^๕เป^๕ลา^๕ช^๕ย^๕เห็น^๕ว่า^๕ก^๕ิด^๕ช^๕ว^๕าง^๕อยู่^๕ตัว^๕ร^๕ัด^๕
 ตั้ง^๕ให้^๕ย^๕ก^๕ป^๕รา^๕ง^๕ห้า^๕ย^๕ศ^๕ด^๕ไป^๕เส^๕ย^๕จาก^๕พระ^๕ที่^๕นั่ง^๕พุ^๕ท^๕โสด^๕ว^๕ร^๕ย^๕ทำ^๕ที่^๕นั้น^๕ให้^๕เป็น^๕
 ที่^๕ตั้ง^๕พระ^๕ที่^๕นั่ง^๕เส^๕ว^๕ต^๕ร^๕ณ^๕ค^๕ร^๕สำหรับ^๕เป็น^๕ที่^๕พระ^๕เส^๕ง^๕ม^๕เท^๕ค^๕น^๕า^๕แ^๕ด^๕เส^๕็ด^๕จ^๕ย^๕อ^๕ก^๕แ^๕ก^๕เม^๕ื่อง^๕
 แ^๕ด^๕เ^๕ย^๕ง^๕พระ^๕เส^๕ง^๕ม^๕อัน^๕พระ^๕แ^๕ด^๕มี^๕พระ^๕ราช^๕พิ^๕ร^๕ศ^๕ร^๕ุ^๕ค^๕สา^๕ท^๕โสด^๕น^๕ัก^๕ที่^๕นั้น^๕หา^๕ได้^๕
 เป็น^๕ที่^๕ตั้ง^๕พระ^๕พุ^๕ท^๕รูป^๕เหมือน^๕อย่าง^๕แต่^๕ก่อน^๕ไม่^๕แ^๕ร^๕ือ^๕ก^๕ุ^๕ฎ^๕ห^๕ด^๕วง^๕ษ์^๕เป็น^๕ที่^๕จำ^๕ค^๕ัด^๕ภา^๕ว^๕นา^๕
 ไป^๕ปล^๕ก^๕วัด^๕เส^๕ย^๕หลาย^๕หลัง^๕ใน^๕จ^๕ัง^๕ห^๕วัด^๕วง^๕ที่^๕ทรง^๕พระ^๕ราช^๕อ^๕ุ^๕ท^๕ค^๕ไว้^๕เป็น^๕วัด^๕ห^๕ด^๕วง^๕ษ์^๕
 ที่^๕จำ^๕ค^๕ัด^๕ภา^๕ว^๕นา^๕ร^๕ือ^๕ก^๕ุ^๕ฎ^๕ห^๕ด^๕วง^๕ษ์^๕แล้ว^๕ทำ^๕ส่วน^๕เป็น^๕ที่^๕เ^๕ย^๕ง^๕กระ^๕ถ^๕าย^๕มี^๕

พระตำหนักน้อยเป็นที่พักประทับแรม อยู่ใน ภายใน เขตที่ เป็นวัด หอวงษ์ แล้ว
 รอคอยข้ามสระทั้ง ๔ ทิศ ซึ่งทำไว้แต่ก่อนเป็นของ ตี๋ มี พนักเป็นลาย สลัก
 บิด ทอง ออก เสีย ทำ แค ๔ พานไม้ เถว ๆ มี กระดาน สอง แผ่น พาด พอ เดิน ได้
 ภายหลังก็ให้ รื้อพระระเบียงรอบพระวิมานหอพระใหญ่พระระเบียงนั้นฝาข้าง
 ในเขียนเป็นเรื่องพระปฐมสมโพธิแต่เรื่องรามเกียรติ์ งามนักหนา ข้างนอกก็
 มีลายประกอบบิดทองประดับกระจก แต่เสาแต่หุ้ข้าง พนักข้างในล้วนลาย
 สลัก บิดทองประดับ กระจก เครื่องที่ทรง พระราชอุทิศเป็น พุทธบูชา รื้อแรง
 แฉ่งเสียหมด จนเขาฝาไปถวายเป็นฝาโรงธรรมวัดชนะสงคราม ยังคง
 เหลือ อยู่ แต่ พระวิมาน กลาง เป็น หอพระ หลังคา มุง คันทวย ฝา กระดาน ข้าง
 นอก ประกอบ เป็น ลาย ทรง เรือนเป็น บิดทอง ประดับ กระจก ข้าง ใน เขียน
 ลาย รตน น้ำ แต่ มี ราชวัตรฉัตร เบญจรงค์ เป็น เครื่องไม้ สลัก จำหลัก
 เป็น เครื่อง บิดทอง ประดับ กระจก ทั้ง ด้าน ภายหลัง ก็ให้ รื้อ พระวิมาน
 แต่ ฉัตร ราชวัตร นั้น เสีย เชิญ พระพุทธรูป มาไว้วัด พระมหาธาตุ ที่ นั้น
 ก็ ทำสวน ปลุก ต้นไม้ แต่ ปลุกโรง ปลุกศาลา เป็น ที่ เถียง นก สันนุก
 ชุมชุม คน ชน นก กรม สรรเสริญ ให้ เป็น หาด ให้ เค้า ใช้ ทำการ ครัง
 นั้นไม่มีคิดกตัญญูแปลกใจอะไร แต่ เกรงใจ เจ้านาย แต่ ข้าราชการใน ท่าน เจ้า
 ของ เค้า เขาจะ นิินทา เลย เขา ก็ ยัง อยู่ ด้วย กัน เป็น อัน มาก ครัง
 นั้น ปาก คน มั่น นึก ด้วย การ เรือง มี ชุบ ชิบ ชู ชู ไป ทั้ง วังหอวงษ์ วังนำ แต่
 ข้าราชการ วังนำ เค้า ที่ อยู่ นอก พระราชวังแล้ว เขา ก็ ยัง พา กัน มั่น แต่ ข้าง
 ด้าน เหนือ แต่ เติม มี เขา ก่อไว้ แต่ บน ยอด เขามี ศาล พระภูมิใหญ่ เป็น หอ
 แก้ว สำหรับ พระราชวัง มี กำแพง แก้ว ล้อม วังนำ ครัง นั้น ก็ ไป รื้อ

ถ้าแพงแล้วเสีย แล้วปลูกโรง ดกร ลง
จนขายคาโรง ดกร จน ค้าตพระภูมิ กรมพระราชวัง พระองค์นั้น แต่แรก
เสด็จไป ข้าราชการ ผู้ใหญ่ ผู้ช่วย ก็ คิดการ ถลอง พระเดชพระคุณ
จะจัดให้ มี เมียเจ้าฟ้า ให้ ส้มกวน แก่ พระเกียรติยศ ครั้น เจ้าฟ้า นั้น
สิ้น พระชนม์ เสีย จึง พา กัน คิด ชัก โยง พระองค์ เจ้าดวงจันทร์ พระ
องค์เจ้าดาราร พระองค์เจ้าสุทธาัมย์ศรี ให้ทำราชการ ด้วยหวังว่า จะ
ให้พ้น จาก การ ที่ จำ ไร เจ้าของวัง เข้าไป ตั้ง ครบรอบ คราว อยู่ แต่ การ
ประสงค์ นั้น ก็ ไม่ สำเร็จ คดออก ไป เพราะ เจ้าจอม นารวม่วง เข้าไป กัด
ขวาง คัดจ้าง กระเด็นไป สิ้น ครั้น เมื่อ กรมพระราชวัง พระองค์นั้น ต้อง
พระชนม์ ไป แล้ว ย้าย ณ ยาย อ่อน สอง ท่าน ก็ เปน ผู้ใหญ่ รักษาวัง มา
ได้นาน จน ถึง แผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ๆ เมื่อ
ได้ เสด็จ เถลิง ถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรง พระราชดำริ เห็น ว่า พระบวร
ราชวัง วัง เปลาอยู่ ไม่ มี ประโยชน์ กรมหมื่นศักดิ์พลเดชพูน ความชอบ
มาก เปน พระสวามี ของ พระองค์ เจ้าดาราร ถ้าโปรด ให้ เปน กรมพระ
ราชวัง เสด็จไป อยู่ พระบวรราชวัง เห็นจะ ทรงพระโสมนัส ยินดี ไม่ รังเกียจ
พระไทย ทรง พระราชดำริ แล้ว จึง ได้ ทรง ตั้ง ให้ เปน กรมพระราชวัง
โปรด ให้ เสด็จ ขึ้นไป เสด็จ พระราช มณฑลเขยริ ใน พระบวรราชวัง ครั้น นั้น
ก็ คัด พัก แต่ แรก พัก ใน พวก พ้อง ของ พระองค์เจ้าดาราร ก็ เล่า ๆ กัน ว่า
จะไป ถู การ เก่า ครั้ง พระบวรราชวัง แผ่นดิน พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ให้ กัน
ขึ้น เมื่อ แรก เสด็จ ขึ้นไป ไม่ ตั้ง พระที่นั่ง เสวตธรรมา บน พระที่นั่งพุทธโร
สวรชัย ด้วย ทรง เห็น ว่า ที่ นั้น มี เรื่อง พระปฐมสมโพธิ มี พระพุทธรูป

เขียน ราย ชัย โดย รอบ จึง มา เบ็ด พระ ทิ้ง สิว โมกขพินาน ที่เรียกว่า
พระที่นั่งทรงธรรม ทั้งพระที่นั่งเสด็จครุฑครหาเป็นท้องพระโรง ที่ในวง
วัดหลวงหรือทำสวนเสียแต่ก่อน ปลูกกล้วยโรงเลี้ยงนกเถื่อน ๆ ไว้
ก็ให้ รือเสียหมด แต่โมกข์ทำใหม่ในแผ่นดินที่ของเสด็จทรงสร้างเป็นก่ง
จุตรมูขุพันคำ ๆ ยกตั้งแต่แท่นที่พระพุทธรูป แดกยอกำแพงแก้วล้อม
รอบเกาะกลางสระ แดกทำพานข้ามด้านเดียว รับสั่งว่าช่วยแก่การเก่า
แต่การนั้นก็เป็นเครื่องไทยเจ้อจนฤดายุสวังม้าง ก็หาถึงการเก่าไม่ พระองค์
เจ้าดาราคะเวลานั้นเรียกว่าทุกกระหม่อมข้างใน กับเจ้านายผู้หญิงข้างใน
ในกรมพระราชวังแผ่นดินพระพุทธรูปยุดฟ้าเสด็จไปพึ่งพระธรรมเทศนาที่นั่นทุกวัน
(หมดกับค้างอยู่ เท่านั้น)

เรื่องพระเสียบ พระ ใต้ แดพระเมืองลาวอื่น ๆ

จดหมายมายังกรมหลวงวงษาธิราชสนิท แดท่านเสนาบดีผู้ตั้งชื่อตาม
มาพร้อมกันทั้งปวง ในเรื่องลาวทมิฬนั้นให้ทราบ ความในเรื่องลาว
ทมิฬมา ได้รับประทานอ่านเข้าใจความตลอดแล้ว คำซึ่งว่านามว่าราชภู
บันอยู่ติดต่อกันมาก ปราบปรามพระเสียบพระใต้ อันได้ ยินคนในวงนี้ ทั้ง
ข้างหน้าข้างในใจทยกันมานานแล้ว แดก่อนนั้นนั้นไป กิ่งไม้เหล่านั้น
เข้าไม่แพง นากรุงเก่าไม่เสียนแผ่นงามคือ รอบคอบก็เพราะในกรุงเทพ ฯ
แผ่นน้อยไม่ว่าจะมี นานางกะบีทำไม้ใครได้ นาทลายบี จะได้ ลงนอกล้อ
เคียน ๑๐ นามา พันแผ่นดินเมืองแห่งแรงอยู่ โดยมาก ไม่เป็นโคตณคม
หล่มเตนเหมือนแต่ก่อนเพราะแผ่นน้อย ก็ซึ่งว่าแผ่นน้อยไปนั้นก็จริง แดก่อน
เมื่อมันเสียนไป เครื่องรองหน้าฝนบางวันนั้นฝนใหญ่รองได้ ถึง ๘ อินช

ไปอยู่วัดนั้น เพื่อจะให้ ได้ อาศัยรยชอบพอกัน เมื่อวัดเป็นวัดดาวไป
 ดังนี้ จึงได้คิดเพี้ยนไปว่าพระใสคู่กับพระเดิม ยังมีอยู่ที่เมืองหนองคายอีก
 ของที่หนึ่ง ถ้าแน่นได้มาไว้ ที่วัดประทุมวันแทนพระเดิม ดาวในวัดเด
 กฤหิฐดาวชาวประทุมวันนั้นจะขึ้นสมยนี้ที่ พระใสอยู่ ในวัดนั้น ก็จะได้
 เป็นที่นับถือของราษฎร ซึ่งเป็นดาวเดเป็นลึกลับเชื่อถือดาว อยู่อีกแห่งหนึ่ง
 อย่างพระบางที่วัดจักรวรรดิ พระแทรกคำที่วัดกฤษณ์ เดพระเดิมใน
 พระบวรราชวังนั้น ฉะนั้นได้ ใช้นายเหมนบุตรเจ้าอนุวงศ์ขึ้นไป
 เชิญพระใสลงมา นายเหมนขึ้นไปแล้วเชิญพระใสลงมา แล้วเชิญพระแสน
 อยู่ในกำแพงเมืองมหาไชยลงมาด้วย ว่าพระนั้นศักดิ์สิทธิ์ ถ้าฝนไม่ตกเชิญ
 ออกตั้งกลางแจ้ง บุราชอยู่ได้ ฉะนั้นได้เชิญไปไว้ ที่วัดประทุมวันด้วยกัน
 ยังพระอื่น ๆ นายเหมนเชิญลงมาด้วยเป็นหลายองค์ มีชื่อบ้างไม่มีชื่อบ้าง
 ฉะนั้นได้แจกจ่ายไปที่ต่าง ๆ วัดในแขวงกรุงบ้าง ในหัวเมืองบ้าง พระพุทธ
 บาทบ้าง ว่าองค์นั้นอยู่ที่ไหน องค์นั้นอยู่ที่ไหน ก็จะยดยาวไปร่อยกไว้
 การทางหลวงซึ่งเป็นที่ ก็เคยมีผู้คนบนเพราะพระเดิมพระใส ครั้น
 มาเมื่อปีมะเมีย (พ. ศ. ๒๔๐๓) มีดาวหางมาแล่นคาบอากาศนั้น เมื่อ
 ครั้นไปกระชอนเมืองราชบุรณ เดบนเม่นฝนแล้ง บัวออกมีความใช้
 ดังแต่คนดาวมากมีปากกาต่าง ๆ ว่าด้วยพระเดิมพระใสเช่นว่าก็มีบ้าง
 ฉะนั้นได้ร่ำการครั้งนั้นแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
 แด่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังกล่าวเช่นว่าในเรื่อง
 ราวนั้นคงเคยไปฉนั้นได้ ไปว่าแก้วน้ำทำแล้ว ว่าคนเป็นอันมากเขาพา
 กันบนวังเกยอยู่ ดังนี้ ก็แบบแผนเยี่ยงอย่างพระราชดำริห์พระบาทสมเด็จพระ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นานเป็น
 ดั้งเดิมแบบอยู่ พระเสนาบดีนั้นรักให้ท่านเชิญไปไว้วัดหงษ์เป็นวัดนอก
 เมืองจะดี ให้ต้องกับแบบแผนครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เพราะกระแสรบราชดำริห์ครั้งนั้น ท่านผู้ใหญ่น้อยเป็นอันมากทราบอยู่
 ด้วยกัน เมื่อฉันไปว่าอย่างนั้นท่านไม่ยอม ท่านว่าเชือกอะไรแก้คำๆ
 เมื่อฝนตกมาคำๆก็จะส่งไปเอง พระพุทธเจ้าทรงสอนอยู่ก็พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
 อันรวบอันจึงตั้งอยู่แล้ว แล้ววัดบวรสถานยังไม่พระประธาน ๆ วัดในพระ
 ราชวังควรจะตั้งเป็นพระมีชื่อเสียง ให้ราษฎรนับถือมากกว่าพระพุทธรูป
 ด้านญิงจะดี พระเสนาบดีถามว่าพระภิกษุไม่ต้องแก้ ควรจะตั้งไว้เป็นพระ
 ประธานในวัดบวรสถานให้ได้ พระพุทธรูปเป็นมงคลหมดไม่มีจึงไร
 คำๆนั้นเกิดแต่ถวาทก่อน เขาว่าของพระองค์นี้ไม่ชอบกับชื่อของพระองค์
 เขาจึงว่าไป อย่างเจ้านั้น ส่วนทราบทุกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ในข้างต้นนั้น ก็ฝ่ายตัวฉันเป็นผู้ถือพระพุทธรูปเสนาแก่
 ไม่ถือถือต่างแล้ว ขยะเชือกขยี้ก็ยกขึ้นแล้วตนๆเลย ภาๆ กันก็จะ
 ส่งบทยไปเอง แล้วท่านจึงว่าต่อไปว่า ถ้าฉันพอใจจะให้พระพุทธรูป
 ตัวคุณน้าชอทคนนับถือ อยู่ที่วัดหงษ์เป็นของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชย์
 ให้เป็นพระเกียรติยศแล้ว พระเชษฐพระเสนาอยู่ เมืองเชียงแตงอีกพระองค์หนึ่ง
 งามหนักหนา ถ้าฉันจะมีตราไปเชิญมา ท่านจะให้พระยาราชโยธา
 ที่ครั้งนั้นเป็นพระยาสุเรนทร์ ใช้คนให้ไปร้องขอพระให้ ฉันเห็นว่าท่าน
 ประสงค์ดังนี้ ไม่น่าเหตุที่ควรจะขัด ฉันก็ไม่ได้ขัด ฉันก็ได้ให้มหาดไทย
 มีตราไปเชิญพระนั้นลงมา พระยาสุเรนทร์ ใช้พระถาวรรูปหนึ่งเป็นผู้รับอาสา

นำไป ถูกลักไว้ให้ผ้าไตรไปถวายพระสงฆ์ถาวร^{๕๕}รูปหนึ่ง ไตรยหนึ่ง แล้วก็นำ
 นำทั้งกราไป ได้เชิญพระแสนลงมาถึงกรุงเก่าแล้ว ถูกลักไว้บอกถวาย
 วังหน้า ให้ท่านจัดการไปหาบ้านไว้วัดหนึ่ง^{๕๖}ก็เลย แล^{๕๗}ฐานที่จะตั้งพระนั้น
 ฉะนั้นให้ท่านทำเป็นการช่างในพระบรมราชวัง ฉะนั้นจะเป็นแต่รับบีตของ
 ฐานพระนั้นก็ยังทำค้างอยู่ บัดนี้ก็ยังไม่ได้ บัดนี้ของ^{๕๘}ว่ามาทั้งเป็นการ
 เล่าถึงเหตุที่เป็นแต่ถ้อยคำที่ได้พูดกันแล้วแต่ก่อน^{๕๙}ไปให้ท่านทั้งปวงทราบ
 กับคนทั้งปวงในเรื่องราวมาใจความว่าราษฎรเป็นอันมาก เมื่อมี
 เหตุอะไรขึ้นกับกษัตริย์พระมหากษัตริย์ใหม่^{๖๐} เหล่านี้ไม่รู้ หาย เป็นที่รำคาญใจไม่
 ชบายของคนเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นก็พระพุทธรูปเหล่านี้ มีน้อยตัว
 กว่าผู้ที่จะถวายใจ ท่านผู้ใดก็ใหญ่จึงต้องพลอยรำคาญด้วย การนี้
 ฉะนั้นก็ไปก็เห็นว่าจะชอบอยู่ เปรียบเหมือนอย่างการในคนด้วยกัน ในบ้าน
 เมืองใหญ่ ๆ คนที่มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางข้าราชการแผ่นดิน ถ้าคน
 เป็นอันมากไม่ชอบใจจริงอยู่แล้ว เจ้าแผ่นดินถึงโปรดปรานผู้นั้นอยู่
 ก็คงคิดขมขื่นไปอย่างอื่น คงยกออกเสียจากที่คิดใจคนเป็นอันมาก
 ก็ถ้าการมีประโยชน์ ช่างนักแก่ราชการแผ่นดิน เพราะผู้นั้นทำราชการในตำแหน่ง
 นั้นอยู่ เป็นแก่นผู้รังเกียจด้วยญาติ ๆ ถ้าญาติ ๆ เขาก็คิดทำหนังสือ
 ประกาศความคิดของผู้นั้นรังเกียจคิดญาติ แต่เรียดูดยกของผู้นั้นที่เขาคิดของการแท้
 ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ซึ่งควรจะให้คนทั้งปวงรับเชื่อเป็นแน่แท้ไม่ได้ นั้นออก
 ประกาศให้เห็นจริง จนคำๆเล่าการรังเกียจนั้นส่งไปเอง ญาติว่าในบ้าน
 เมืองของเราผู้รักษาเมืองกรมการเมืองใด ราษฎรรังเกียจเป็นอันมากกว่า
 คนที่ไม่รังเกียจก็คงมีอันน้อยกษัตริย์ ถึงเราจะใคร่เลี้ยงอยู่ ก็คงเปลี่ยนผลัด

เอาไปไว้ที่อื่น ให้ผู้คนเป็นอันมากที่รังเกียจซึ่งซึ่ง เพื่อให้คนเป็น
 อันมากได้ความสบายใจ ฉันคิดเห็นว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นถึงจะทำคำประกาศ
 ให้แจ้ง ว่ากล่าวไปอย่างไรให้คนทั้งรังเกียจอันรังเกียจ ก็เห็นเหลือสติ
 บัญญาที่จะทำให้เห็นจริงได้ เมื่อฉันแต่งฤๅษะไว้เกิดขึ้นคนก็คงจะนับขบขัน
 ไม่รู้หาย เพราะฉัน ฉายใจฉันไม่ห่วงเหินเฉียดตายอะไรดอก รังเกียจ
 อยู่ น้อยหน่งว่าได้เชิญมาตั้งเป็นพระประธาน ฤๅมัสถานที่อยู่ ที่คงตั้งเดิม
 เครื่องประดับเครื่องบูชามากแล้ว ครั้นจะไล่ถอนให้ ไปอยู่ที่คำที่เตว ก็ดู
 เหมือนจะไม่ดี ควรอยู่ สักนัย ถ้าบวชใช้อะไรไปคนก็จะโทษกัน แต่คน
 ที่ถือบุญมาบาก็ว่าเปนมามีไปด้วย ถ้าจะย้ายไปจะไปอยู่ที่ไหนเมืองไหน
 ก็จะต้องให้เจ้าเมืองกรมการทำการตั้งที่ไว้ ให้งามให้ดี ให้สมควร

พระแต่เมืองมหาไชยนั้น เป็นของ บูชาไม่มา เชิญมาเป็นพระ
 ประธานในพระอุโบสถวัดประทุมวนาราม ถ้าจะให้เชิญไปนอกแขวง
 กรุงเทพ ฯ ดังว่ามาในเรื่องราวฉันย่อน จะให้ ไปอยู่ที่วัดเขาแก้วเมือง
 สระบุรี ฤๅพระพุทธรูปนั้นก็เห็นจะดี ต้องให้ สมควร ฉันจะส่งพระ
 พิณธรรมมฤๅษะมาหาท่านมาคุย ให้ ทำที่พระพุทธรูป หรือพระยา
 ไชยวิชิตพระยาสระบุรี ให้ ทำที่วัดเขาแก้ว แล้ววัดเจ้าพระยานิกรบดินทร
 การก็คงจะสำเร็จได้ เพียงเท่านี้ทั้งพระ แต่โบสถ์วิหารนั้นเป็นของสำหรับวัด
 ไม่ใช่ของพระพุทธรูป ต้องตามแต่จะเป็นในที่ไป ของตามแห่งนั้นก็ไม
 ดี กระไรนักดอก ฤๅกรมหลวงวงษาราชนทจักรีรับไปไว้ วัดโปรดสัตว์
 ก็ตาม ฉันยินยอมให้ แล้วฉันก็ไล่ถอนแล้ว ไม่เหมือนสระบุรี

แต่พระโสนันท์ทำให้ฉันยอมถวายวังนำ เพราะเป็นของเคยอยู่ กับพระเส็น
ด้วยกันฉันก็ชอบแล้ว ฉันก็ยอมยินดีถวายท่าน แต่ถ้าท่านได้ แล้วท่านจะ
เชิญเรามาไว้ในวังด้วยกับกับพระเส็น การที่ว่ากันครั้งนั้นเหมือนไม่ได้ว่า
ซ้ำร้ายจะเป็นที่คนเป็นอันมากชมชื่นภาษาวาอะไรมากไปกว่าเดิม แต่ก็
วังนำนั้นฉันจะไปว่าอีกด้วยการที่ว่ากันแล้ว ก็จะเป็นอันเข้าเชยวเช่นท่าน
นักไป ถ้าท่านผู้หลักผู้ใหญ่จะเอาเรื่องราวที่ย่นมานี้ กับคำฉันว่าครั้ง
นั้นมาให้ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ ฤ็พระยานอนเพ็ชรมาดไปกราบทูล
หาว่าท่านจะได้อะไร

พระโสนันท์อยู่ในอำนาจนั้น ก็ถ้าวังนำท่านไม่รับ ฉันจะส่งไปไว้ที่
พระพุทธรบาท ฤ็สถานสองแห่งคือช่อแล้ว ที่เมืองสระบุรีก็ได้ ฤ็เจ้า
เมือง ๆ ถวายใด ๆ เขาก็ยังการ เขาก็จะทำตามที่สมควรไว้จะมอบให้
เขาไปก็ได้

พระสาร์รับแก้ข้อพระบางพระนครคำพระสนมสนมนี้ ก็เคยอยู่ในแขวง
กรุงเทพ ฯ นอกพระนครมานานแล้ว จะทำให้ วิเศษอีกหน่อยหนึ่ง พระบางนั้น
เป็นทันเหตุทันตามเดิม ว่าอยู่ เมืองเดียวกับพระแก้วไม่ได้ ก็ครั้งแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดจักรวรรดิเป็นนอกพระนครแท้ แต่มา
แผ่นดินพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเหตุคุดล้มแทนกำแพงรอบไป เป็นที่
สงัดโดยว่าดัดเป็นภายในพระนครแล้ว เพราะเห็นว่าตั้งแต่ยุคคุดล้มแล้ว
มาการแผ่นดินก็ไม่เหมือนแต่ก่อน ถึงศึกเสียเหนือใด ไม่นาน ก็มักถูก
เข้ากวาดจุกจิก จู่โจมเข้า ๆ เพราะฉะนั้นจึงคิดว่าจะให้เชิญไปเมืองหลวง
พระบาง เป็นที่เฉลิมนามเมืองตามเดิมนั้นก็ควรนักหนา แต่พระบางก็มี

เครื่องประดับเครื่องบูชาเป็นเครื่องเงินเครื่องทองหลายสิ่ง แต่ก่อนเมื่ออยู่
เวียงจันทน์ก็มิได้เสวยข้าพระอยู่หลายคน ข้าพระพวกนั้นวันนี้อาจจะกลับมาแล้ว
ถวายวัดบวรสถานมงคล ถวายวัดบวรนิเวศน์บ้าง ศิวเสดเดิมก็คายเกือบ
หมดแล้ว นี่แค่ถูกห่มหลานห่มขึ้นมา ได้ยินว่าเจ้าพระยาบดินทรเดชา
หาการอันนี้ ได้จัดศิวเสดถวายไว้แทนจะเปนเท่าไรไม่ทราบ ก็เสด
เหล่านั้น ถ้าจะย้ายพระบางไปอยู่เพียงวัดซึ่งประชาวใกล้บ้านเจ้าพระยา
มุนีมนตรี ฤ็เจ้าพระยาบดินทรเดชา จะรับไปไว้เมืองนครราชสีมา
จะยกศิวเสดตามไปก็ควร ถ้าจะให้ไปเมืองหลวงพระบาง ก็จะต้องขอ
แก่เจ้าหลวงพระบาง ให้จัดเสดใช้ถวายแทน เพราะจะให้ศิวเสดซึ่งเข้า
มาอยู่เมืองขึ้นใน แล้วกลับกันไปจะไม่ควร การที่อยู่ที่โน้นไต่ยฉนั้น
ถ้าอย่างไรท่านผู้ใหญ่ทั้งปวง นี้ความวิเศษจริงจะให้ย้ายผ่อนปรนแก่ไซ
ฉนั้นก็จะยอมตามทุกประการ ไม่รังเกียจให้ใหญ่โตได้เลย แต่พระ
เถลิงแสงพระแสงวัดหงษ์นั้น อยู่โน้นน่าจะนำเอาส่วนข้างพระบวรราชวัง
ต้องทูลหาฤ็ท่านจะโปรดอย่างไร ก็ตามแต่ผู้หลักผู้ใหญ่จะเห็นพร้อมกัน
วัดที่ไปสร้างที่ดีท่านนั้น ฉันได้ยินท่านเล่าให้ฉันฟังครั้งหนึ่ง ว่าถาวบ้านนั้น
เขาบูชาพระคิลาไว้พระองค์หนึ่ง ท่านจึงทรงพระราชดำริสร้างวัดถวาย
พระคิลาพระองค์นั้น จะใหญ่เล็กประการใดฉันก็ไม่ได้ทราบด้วยเลย

เรื่องราชของเมืองเขมร

มีพระบรมราชโองการ ให้นำพระมณีนุสรณ์ถึงหน้าท ในพระบาท
สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมาร สู่พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชทาน

วรรชักราชนิกโรคม จากฐานบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิก
 มหาราชาธิราชบรมนารถพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้า
 แผ่นดินที่ ๕ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ครอบครองเป็นเจ้าของแผ่นดิน ซึ่งเป็น
 เขตแขวงเมืองก่อนพระพุทธศักราชถึงปวง แต่เป็นที่พ้องแก่เมืองประเทศราช
 ต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ เคียง คือเมืองลาวเมืองกำโพชาแลมลายูประเทศต่าง
 อื่น ๆ ให้ประกาศความที่จะว่าต่อไปนี้ แก่ชนทั้งปวงทุกผู้หนึ่งแ่พวกหนึ่ง
 ซึ่งจะได้ อ่านแลฟังคำประกาศนี้ ว่าด้วยเมืองกำโพชาคือเมืองเขมร ที่มี
 ชาวบ้านชาวเมืองเป็นชาติหนึ่งภาษาหนึ่ง ก็พระพุทธเจ้าส่งมาโดยมาก
 แลประเพณีด้วยแรกจากแต่จีน แลชนที่เป็นเชื้อสายฝรั่งแลโปรตุเกสเดิมบ้าง
 ได้เป็นอาณาจักรน้อยตั้งอยู่ ในระหว่างมีเขตรแดนต่อกันกับพระราชอาณา
 จักรสยาม แลอาณาจักรญวนเป็นแผ่นดินใหญ่ เพราะมีเจ้าแผ่นดิน
 นี้อ่านจากว่าเขมรทั้งดั่งฝ่าย เจ้านายฝ่ายเขมรมีอำนาจน้อยกว่าพระเจ้า
 แผ่นดินสยามแลเจ้าแผ่นดินญวนมานานแล้ว แต่ได้ ยินตามหนังสือพงษาวดาร
 เมืองเหนือบ้าง ได้ อ่านอ่านเสด็จราชทูตของโบราณบ้าง ได้ ความว่า
 ในก่อน ๗๐๐ } มีแต่ดินชนไปนั้น เมืองเขมรเป็นเมืองมีอำนาจใหญ่โต
 ๘๐๐ }

ครอบงำมาจนถึงเมืองฉะบุรี เมืองศรีอยุธยาเดิม แลเมืองไชยศรี ที่
 แขวงนครไชยศรี แผ่นดินไทยฝ่ายใต้ทั้งปวงนี้ ก็ยังเรียกว่าแผ่นดิน
 กำโพชาต่อกันกับแผ่นดินมอญ ที่เรียกว่าเปกุงหวาด แผ่นดินไทย
 ฝ่ายเหนือก็ยังคงเสียด้วยส่งบรรณาการแก่เมืองเขมรอยู่ เมืองเขมรใน
 ครึ่งนั้นพระนครทมิฬที่เรียกอีกคำหนึ่งว่าพระนครหลวง เป็นเมืองหลวงของ

อำนาจ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ได้เป็นศึกกับเมืองหลวงนครทมน เพราะเหตุที่ไป
 เอาประเทศแผ่นดินเขมรเดิม มาเป็นแผ่นดินของไทยนั้น ตั้งแต่นั้นมา
 ประเทศแผ่นดินฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองไชยนาทลงมาจนกระทั่งทะเล ก็ได้มี
 นามว่าเป็นเมืองไทยใต้ เชื้อวงศ์เจ้านายฝ่ายเขมรที่เมืองตมมาแต่พระเจ้า
 ประทุมสุริยวงศ์ ผู้สร้างพระนครทมนั้น ก็ล้วนตั้งถิ่นฐานไป สุดพระ
 วงษ์ลงเพียงเจ้าผู้หญิงเป็นราชันธิดาของแผ่นดิน เพราะไม่มีเจ้าผู้ชายจะ
 สืบพระวงศ์ เจ้าผู้หญิงนั้นคบค้าตามากว่า ครั้นได้สืบบิดเป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว
 พระยาพระชนมทั้งปวงยอมให้หาสรวิไล ใช้ชีวิตตามชอบพระไทย เจ้าผู้
 หญิงราชันพระองค์นั้น ปาวิไลให้หาชายที่รูปร่างมาดีออกทุกบ้านทุกเมือง
 แลแต่งคนให้ ไปเที่ยวสืบหาชายรูปร่างในแผ่นดินใกล้ เคียงต่าง ๆ ด้วย ภายหลัง
 ได้เลือกได้ชายรูปร่างในเขมรสองคน เขามาเลี้ยงไว้ ใช้ชีวิตในวัง
 แลยังให้ สืบเสาะหาต่อไป ภายหลังมี วาสนาดีไปเที่ยวสืบแต่ไกล ได้
 ชายไปแต่แผ่นดินเขมรเก่า ซึ่งกลายเป็นแผ่นดินไทยฝ่ายใต้แล้วนั้นคนหนึ่ง
 พาไปถวายราชันเจ้าแผ่นดินเขมร ๆ หนึ่งชายไทยชายคนนั้นจะรับเลี้ยงไว้ด้วย
 ชายทั้งสองที่อยู่ ถิ่นมีความหึงหวงไม่ยอมให้ อยู่ ชายที่เลือกไปจาก
 แผ่นดินไทยนั้นก็ยังไม่ยอมอยู่ จะใคร่มาอยู่ ตามภูมิดำเนาเดิมใกล้ บิตำมารดา
 แลญาติ เจ้าแผ่นดินเขมรจึงได้ มาขอแต่ผู้ครองฝ่ายไทย สร้างเมือง ๆ หนึ่ง
 คือเมืองนครนายก อยู่ในแผ่นดินฝ่ายใต้ ใกล้กับอาณาจักรเมืองเขมร
 ให้ชายผู้นั้นกับบิตำมารดาแลญาติอยู่ ผู้ครองฝ่ายไทยก็ยอมให้ สร้าง
 ครั้นสร้างเมืองนครนายกแล้ว ราชันเจ้าแผ่นดินเขมรผู้ หญิง ก็เสด็จมา
 อยู่ ที่เมืองนครนายกกับชายผู้นั้นบ้าง กลับไปเมืองหลวงพระนครทมนบ้าง

ครั้นเมื่อไป ๆ มา ๆ อยู่ ดังนี้ ได้ยินว่าราชันเจ้าแผ่นดินเขมรผู้หญิงนั้น
 ก็ประจวบกับพระชนม์เต็ม ไม่มราชนครดับพระวงศ์ต่อไป จึงมีเขมรใน
 พระนครที่คนนับถือมากคงตัวเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ครบครองแผ่นดินเขมร
 มาหลายชั่วครุฑ จนถึงเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งซึ่งเป็นที่เลื่องชื่อนั้น ในครั้งนั้น
 มีบุรุษหนึ่งเป็นชาวไร่แดง ปลุกแกมมีรสอันหวานมากกว่าแดงเจ้าของอื่น
 ในแผ่นดินเขมรเป็นอัศจรรย์ ไฟรบบ้านพลเมืองต่างๆกัน ว่าบุรุษนั้น
 อัจฉรย์มีบุญมากนับถือมาก เจ้าแผ่นดินเมืองเขมรจึงให้หาบุรุษนั้นมา
 บังคับว่า แดงในไร่ของบุรุษนั้นเท่าไร ให้นำชายแก่ในหลดงทองต้น
 อย่ำให้ชายแก่ผู้หนึ่งเลย ท่านผู้ใดเข้าไปตัดแกงให้ ชายแก่ ครั้นภายหลัง
 มาเจ้าแผ่นดินของนครทราบ ว่า ชาวบ้านชาวเมืองนับถือบุรุษชาวไร่แดงหวาน
 นั้นมาก ก็มาจกรกตฤชา จะใช้ผู้อื่นไปทำร้ายแก่บุรุษนั้นก็ไม่ไว้วาง
 พระไทย เวลากลางคืนจึงตบแต่งตั้งเข้าไป ด้วยหวังว่าจะทำร้ายแก่บุรุษ
 เจ้าของไร่แดง บุรุษเจ้าของไร่แดงดำใจว่าใจ ก็ให้ประหารด้วยหอก
 เจ้าแผ่นดินเขมรของนครนั้นชั่วครุฑอยู่ ในไร่แดงนั้น ครั้นนั้นคนทั้งปวงเป็นอัน
 มากเห็นพร้อมกัน ว่าบุรุษเจ้าของไร่แดงหวานนั้นเป็นผู้มีบุญแท้ จึง
 บันดาลให้เจ้าแผ่นดินนั้นบันดาลตั้งให้ฮานาสิทธิ์ ให้ฆ่าคนเป็นผู้ร้ายลักแกง
 แล้วเสด็จเข้าไปให้ บุรุษนั้นฆ่าเสียเองเป็นอัศจรรย์ ถ้าจะยกแผ่นดินไปให้
 ผู้อื่น บ้านเมืองก็จะเป็นสุขต่อไป เจ้าแผ่นดินที่สิ้นชั่วครุฑแล้วนั้น
 ก็ไม่มีราชบุตรราชธิดาที่เป็นชาย มีแต่ราชธิดาอยู่องค์หนึ่ง ครั้นจะยก
 ขึ้นให้ เป็นราชันเหมือนอย่างครั้งหลัง ในที่สุดพระวงศ์สมเด็จพระเจ้าประทุม
 ดุริยวงษ์นั้น ก็กลัวจะว่านวายหาชายต้องชายตามชายไปอย่างก่อน เพราะฉะนั้น

จึงได้ปรึกษาพร้อมกัน อัญเชิญชายชาวไร่แควหวานนั้นมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินให้อยู่กับราชธิดา เรียกว่าพระเจ้าแควหวาน จึงได้มีราชโอรสราชธิดาปนิตดาต๊อบ ๆ ต่อมาจนเจ้านายฝ่ายเขมรในกาลบัดนั้นนาน ๕๐๐ ปีขึ้นไป ๖๐๐ ปีต่อมา วงษ์แควหวานนั้นคงชนเมื่อแผ่นดินเขมรมีอำนาจอ่อนหย่อนไปแล้วนาน หาได้เป็นเจ้าของแผ่นดินใหญ่ดังกล่าวแล้วนั้นไม่ ถึงกระนั้น เพราะเจ้านายฝ่ายเขมรพวกแควหวานนั้น มีเชื้อวงศ์สืบสายยาวยืดยาวต่อมา

ในผู้ครองแผ่นดินเขมรนั้นนานกว่า ๕๐๐ } มีมาแต่ ๕๐๐ ปีมาแล้ว ถึงผู้เจ้าจำพวกนี้จึง

เป็นที่นับถือของเขมรทั้งแผ่นดินถ้าโพธิ์มาก ๆ ถ้ามีใช้เจ้าในสกุลนี้แล้ว จะให้ผู้อื่นเป็นเขมรด้วยกันก็ไม่ได้ ให้ได้ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินเขมรไม่ได้ ไม่มีความยินยอมเลย ทั้งต้องเลือกกันจัดเอาผู้ซึ่งเกิดในสกุลเจ้านั้น คือ ผู้ใดจะเป็นที่ชอบใจของชนทั้งปวงนั้น ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเขมร แต่เพราะเจ้าแผ่นดินเมืองเขมรอำนาจน้อย มีเมืองคงอยู่ ในระหว่างเมืองมีอำนาจใหญ่ ทั้งสอง ต้องฝักตัวอ่อนน้อมพึ่งพิงองค์ใดรายเมืองไทยบ้างเมืองญวนบ้าง เมื่อใดชนซึ่งหมองหมางกับไทย ก็เหินหนีไปพึ่งพิงของเมืองญวน เมื่อถูกรบกวรวังแก่ญวนแล้วก็กลับบ้านปรวนแปรเหมาหาไทยเล่า ดังที่เจ้านายฝ่ายเขมรนั้นเกิดวิวาทกันแล้วก็ย้ายแยกแตกเป็นพวกเป็นเหล่า ข้างหนึ่งไปพึ่งญวนข้างหนึ่งมาพึ่งไทยรบกันกันไป ข้างไหนมีกำลังขึ้นได้เป็นเจ้าเป็นนาย เจ้านายนั้นสันคัมกับข้างไหน ก็พาไพร่บ้านพลเมือง โอนอ่อนไปอยู่ข้างนั้น จะว่าแต่การในเร็ว ๆ ภายใน ๓๐๐ ปีต่อมา ตั้งแต่เวลายังคัมเด็จพระอุไทยราชาธิราชคน ซึ่งเป็นอัยการบดีขององค์สมเด็จพระ

พระทริภุชฐานมหาอิศราธิบดี ก็ถึงปราดัยไปในเร็ว ๆ ยังไม่อุเล็ดสัพ
 ษย์ ที่เมืองอุตรังไชยบทันนั้น แต่ครั้งแผ่นดินกรุงพระมหานครศรีอยุธยา
 ไบราณราชธานี ก็ได้ เคยมาพึ่งพระบรมพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเก่า
 ถวายดอกไม้ ทองเงินเป็นเมืองออกช้อนน้อม ครั้นกรุงศรีอยุธยาเก่าเสียแก่
 พม่าข้าศึกแล้ว จึงหนีไปพึ่งพึ่งอิงอำนาจเจ้าเวียงคานมเก่า ครั้นเมื่อแผ่นดิน
 กรุงธนบุรีตั้งขึ้น สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชคนวิวาทรบกันขึ้นกับนักกองคราม
 ซึ่งเป็นญาติอยู่ ในเชื้อวงศ์เจ้าแผ่นดินเมืองเขมรเก่าด้วยกัน นักกองครามแพ
 สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชคน ๆ ได้จับนักกองครามจำไว้ นักกองครามทนได้
 จึงเข้ามาแสดงความภักดีอยู่กับเจ้ากรุงธนบุรี ๆ จะช่วยนักกองครามให้ ได้เมืองเขมร
 จึงแต่งผู้รับใช้ ให้ ไปทวงดอกไม้ ทองเงิน ว่าสมเด็จพระอุไทยราชา
 ธิราชคน แต่ก่อนเมื่อครั้งแผ่นดินกรุงเก่าเคยมาช้อนน้อมค่านับถวายต้นไม้
 ทองเงินเครื่องราชบรรณาการอยู่ อย่างไร บัดนี้เมืองไทยมีเจ้าแผ่นดินใหญ่
 ตั้งขึ้นแล้ว ให้เมืองเขมรช้อนน้อมถวายบรรณาการอย่างแต่ก่อน องค์สมเด็จพระ
 พระอุไทยราชาธิราชคนไม่ยอม เกียรติราชไมตรีพระเจ้าแผ่นดินเก่า เจ้ากรุง
 ธนบุรีจึงแต่งกองทัพใหญ่ออกไปทั้งทางบกทางเรือ จะตีเอาเมืองเขมรทั้งอัน
 ให้ แก่นักกองคราม ครั้นนั้นสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชคนสู้ไม่ได้ ต้องทิ้ง
 เมืองบรรพทายเพชรไปหา ไครยแผ่นดินญวน ภายหลังเจ้าเวียงคานมเก่าช่วย
 จึงได้กลับมาอยู่ เมืองบรรพทายเพชรดังเก่า ถึงกระนั้นเจ้ากรุงธนบุรียังได้เขคร
 แทนเขมรไว้ ในอำนาจหลายเมือง จึงให้ นักพระองครักษ์ไปตั้งอยู่ที่เมือง
 กำปอด แล้วคิดอ่านรบกวณเขมรต่อไป ครั้นนั้นอำนาจญวนอ่อนลง

เพราะมีศึกข้างเมืองตั้งเกีย ไม่ใคร่จะมาช่วยเขมรได้ถนัด ของกัมเด็จพระ
 พระอุไทยราชาราชคน จึงนายชนม่อนนั้นเข้ามาบิณฑบาตบรรณาการแก่
 เจ้ากรุงธนบุรี ภายหลังเมื่อทราบถึงมีความเกรงเกรง ว่านักกองคราม
 จะฟังบุญเจ้ากรุงธนบุรีแล้วคิดอ่านเอาเมืองเขมร ทำอันตรายแก่บุตรหลาน
 แดพระยาพระเชษฐภคินีไป จึงได้เอาใจศรัทธาขอขมาแผ่นดินเขมรให้
 แก่นักกองคราม แล้วขอตัวออกจากที่เจ้ากรุงกำพูชา แล้วอยู่ไปไม่ช้า
 ก็ถึงแก่พิราลัย นักกองครามได้ เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเขมรแล้ว มีนามว่า
 สมเด็จพระรามารับดี แล้วก็มีพม่อซึ่งอาศัยอยู่ในอำนาจอเจ้ากรุงธนบุรี
 ฝ่ายเดียวไม่ได้ พม่อจน ครั้นต่อมาของสมเด็จพระรามารับดีนั้น มีความ
 ชื่นชอบหมองหมางกับพระยาพระเชษฐภคินีใหญ่หลายนาย เพราะการศรัทธา
 ต่าง ๆ พระยาพระเชษฐภคินี ก็กลับไปพม่อซึ่งอำนาจอจนแล้วคิด
 การกระด้างกระเดื่องขึ้นกับสมเด็จพระรามารับดี จับสมเด็จพระรามารับดี
 ในสระเรื่อไทยเสีย แล้วยกย่องนักพระองค์เองผู้ ราชบุตรในนัยของสมเด็จพระ
 พระอุไทยราชาราชคน มีชนมพรรษาเพียง ๗ ปีขึ้นเป็นท้าวเจ้ากรุงกำพูชา
 รับดี แล้วพระยาพระเชษฐภคินี ใหญ่ ๓ นาย ซึ่งคิดร้ายแก่สมเด็จพระ
 รามารับดีในนั้น ว่ากล่าวราชการบ้านเมืองอยู่ เจ้ากรุงธนบุรีทราบ
 เหตุแล้ว ให้มีกองทัพไปขอเอาตัวพระยาขมราชแบบ ซึ่งเปนข้าหลวง
 เต็มของสมเด็จพระรามารับดี ในนั้นเข้ามาได้เลี้ยงไว้ตาม ได้ความว่า
 พวกพระยาพระเชษฐภคินี ซึ่งคิดร้ายแก่สมเด็จพระรามารับดี ในนั้น
 คิดอ่านไปสมคบเอาอำนาจอจนของเมืองไซ่ง่อนเป็นที่พึ่ง เจ้ากรุงธนบุรี
 มีความพิโรธ จึงให้จัดแจงแต่งกองทัพใหญ่ยกออกไปทำการปราบปราม

เมืองเขมร เพื่อจะให้ กันมาอยู่ ในอำนาจ แล้วจะจัดแจงการบ้านเมือง
เสียใหม่ กองทัพยกไปถึงเมืองบักของแคว้นของนครวัดแล้ว ฝ่ายพระยา
พระเขมรตามนายนั้น ก็จัดแจงแต่งกองทัพผู้ เป็นสามารถ การกอง
ทัพทั้งสองฝ่ายยังวังรอเป็นเชิงกันอยู่ ยังไม่ได้ รบกัน ฝ่ายเจ้ากรุงธนบุรีนั้น
เจ้ากรุงธนบุรีเสียอารมณ์ ไป ประพฤติการผิดต่าง ๆ ก่อเหตุให้ บ้านเมือง
เป็นจลาจล จนถึงมีคนร้ายเข้าคิดกันเป็นอันมาก ต่อมจึงจับเจ้ากรุง
ธนบุรีเสีย เมื่อฝ่ายกรุงธนบุรีมีเหตุใหญ่ดังนี้ กองทัพไทยก็ยกไปก็ต้อง
ยกกลับมา จัดแจงการบ้านเมืองฝ่ายสยามให้ เรียบร้อยราบคาบ การที่
เรื่องเมืองเขมรก็เป็นอันวังรออยู่ ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกย์ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามเป็นประมุข ในพระบรมราชวงษ์ประจวบ
ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ทรงสร้างกรุงเทพมหานคร ชม
รัตนโกสินทรมหินทรายุทธยานชน ทรงทำนุบำรุงแผ่นดินฝ่ายสยามนี้ ให้มี
อำนาจเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อน ฝ่ายพระยาพระเขมรดังมานาย ซึ่งเป็นใหญ่
ในแผ่นดินเขมรครั้งนั้น ก็เกรงพระบรมเดชานุภาพ เสรินไปบอกเข้ามา
ต่อหน้าต่อพระบารมี ให้ กราบทูลขอพระยายมราชเบน ซึ่งเข้ามาค้าง
อยู่ในกรุงเทพมหานครแต่ก่อนนั้น ให้ ออกไปช่วยราชการรักษาเมืองเขมร
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ก็โปรดอานวยให้ออกไปตาม
ประสงค์ ครั้นพระยายมราชเบนออกไปอยู่ในเมืองเขมรไม่ช้า ก็เกิด
วิวาทกันขึ้นกับพระยาพระเขมรผู้ ใหญ่ตามนายนั้น เพราะคิดการบ้านเมืองนี้
ต้องกัน พระยายมราชเบนจับพระยาพระเขมรผู้ ใหญ่ตามนายนั้นฆ่าเสีย
แต่ก่อนเป็นผู้ ใหญ่ทำนุบำรุงนั้พระองค์เอง ซึ่งเป็นเจ้ากรุงเก่าผู้ซบคิด

ษณมายุเยาวนรศึกษาแผ่นดินอยู่ ไม่ช้า พวกเขากลับเป็นอันมากคุมสมัคร
 พักพวกทำการกระทำความเดือดร้อน ต่อผู้ครองแผ่นดินเมืองเขมร พระยา
 ยมราชแบนกับพระยาพระเชนรจะทำการรบต่อสู้ เอาไชยชนะมิได้ จึงให้ พา
 นักพระองค์เองเจ้ากรุงกำพูนกับเจ้าผู้หญิงเป็นพระท้าวสององค์ เป็นพระ
 เรือนสัตว์ สององค์เข้ามาพ้องพระบารมีอยู่ ในกรุงเทพมหานคร ภายหลัง
 พวกญวนทราบว่าเมืองเขมรเป็นจลาจล ก็ยกธนูมาช่วยกำจัดพวกเขากลับ
 แล้วก็ยึดเอาเมืองเขมรฝ่ายใต้ ไว้ ในอำนาจ แต่เมืองเขมรฝ่ายเหนือคือเมือง
 บัคมของเมืองนครวัดอื่น ๆ ยังคงอยู่ ในอำนาจฝ่ายกรุงเทพมหานคร ภาย
 หลังเจ้าเวียดนามเดียมเมืองเว้แก่องโก๋เห็นญวนสิ้นอำนาจไป ของเชียงตุง
 ราชบุตรเจ้าเวียดนามคองทั้งเมืองนั้น เข้ามาพ้องพระบารมีอยู่ ในกรุงเทพ
 มหานคร ครั้นนั้นญวนก็เข้ามาครอบงำยึดเอาเมืองเขมรไว้ นั้น ก็เสื่อม
 ถอยน้อยอำนาจหักถอยไป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
 จึงมีพระราชโองการดำรัส ให้พระยากรมราชบัณฑิตออกไปรักษาแผ่นดิน
 เมืองเขมร ทำนุบำรุงไว้ ให้มีพระองค์เอง ซึ่งยังมีขนมายุเยาวนรอยู่
 ทรงพระมหากรุณาธิคุณเลี้ยงทำนุบำรุงตั้งสอน อยู่ในกรุงเทพมหานครหลายปี
 ครั้นมาเมื่อปีชวดศักราช ๓๓๕๖ นักพระองค์เองเจ้ากรุงกำพูนกับ
 ษณมายุได้ ๒๓ จึงได้ทรงพระมหากรุณาพระราชทานอภิเศก ให้มีนามว่า
 องค์สมเด็จพระนารายณ์นาริบัติศรีสุริโยประพันธ์ มีสร้อยนามต่อไปอีก
 โดยสมควร พระราชทานเครื่องยศอย่างสูงเป็นเจ้าประเทศราชอย่างเอกแล้ว
 โปรดให้ ออกไปครอบครองแผ่นดินเมืองเขมร ซึ่งเป็นแผ่นดินเดิมของพระบิดา
 ก็องค์สมเด็จพระอู่ไทยราชาริราชตามสกุลวงศ์ แด่ให้ สมประสงค์พระยา

พระเชษฐาผู้ใหญ่น้อยผู้ใหญ่ คดอกลงไปจนไฟฟ้าชำแผ่นดินเมืองท่าโพธิ์
โปรดให้ องค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี เป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ในแผ่นดินเชมร
ทั้งต้น ขอยกไว้แต่แดนดินของเชมรเป็นเอกเทศ คือแขวงเมืองบักบอง
เมืองนครวัด ตัดพระราชทานให้อยู่ในอำนาจพระยายมราชแบบ ซึ่งโปรด
ให้เป็นพระยาอภัยภูเบศร อยู่ครอบครองแต่ยกมาชนแก่กรุงเทพมหานคร
ที่เคย ไม่ได้อันแก่เมืองบรรทายเพชร เพราะทรงเห็นว่าพระยายมราชแบบ
เคยเป็นผู้ใหญ่ได้บังคับบัญชาการบ้านเมืองอยู่ช้านาน แลมีความชอบเป็น
อันมากมาแต่ก่อน ที่เมืองบรรทายเพชรนั้น โปรดให้ สืบตั้งเจ้าฟ้าทะละออก
เป็นผู้ใหญ่ สืบตั้งใน ราชการ ทำนารุง องค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี
ให้ว่าราชการบ้านเมืองรักษาแผ่นดินโดยกิจวัตรดี เป็นประเทศราชใหญ่
อันหนึ่งขึ้นแก่กรุงเทพมหานคร ผ่านองค์เสด็จราชบุตรเจ้าเวียงนามเก่า
ซึ่งเข้ามาหาไศรยพึ่งพระบารมีอยู่ในกรุงเทพมหานครนั้น มีหนังสือเข้าออก
กับพวกพ้องที่เมืองไซ่ง่อน ให้ส่งลงมาคนพลพาหะได้มากแล้ว ก็กราบ
ถวายบังคมลาถลันออกไปคิดอ่านทำศึกกับพวกองไโกะเชนอยู่ช้านาน ก่อนแต่
การเมื่อองค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ได้ถลันออกไปเป็นเจ้ากรุงท่าโพธิ์
รับคืนมา ภายหลังก็ได้ สืบความปรำปราน โดยสวัสดิคัมไชยได้ชนะ
พวกญวนโกะเชนทั้งต้น ได้ เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองญวนมีอำนาจโตใหญ่ยิ่ง
กว่าเก่า ดังแดนนี้ผู้ครองฝ่ายญวนก็ถลันมีใจเอื้อนเอิบ จะมาเกลี้ยกล่อม
เอาเมืองเชมรไปให้อยู่ในอำนาจ เหมือนอย่างครั้งสมเด็จพระอไทยราชา
ธิราชซึ่งเป็นพระบิดา ขององค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีเองนั้น
แต่องค์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีเองกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะละออก ยังถือ

ความซื่อสัตย์ของกรุงเทพมหานครอยู่ ยังหาเข้าเกลี้ยกล่อมญวนไม่
 เป็นแค่วัฒนโสภาปราโศภกญวนที่ไปมา โดยฉันทเมืองไมตรี องค์พระ
 นารายณ์รามารับได้ เป็นเจ้ากรุงกำพูชาธิบดีไมตรี อยู่ได้ ๓ ปีได้เข้ามา
 เฝ้าทูลของรูดพระบาทในกรุงเทพมหานครครั้งหนึ่ง กลับออกไปแล้วถึง
 แก่พราดัยในปีมโรงอัฐศกศักราช ๓๓๕๘ องค์สมเด็จพระนารายณ์รามารับได้
 เมื่อยังอยู่ในกรุงเทพมหานคร มีราชดไนย ๔ ก้อนทองคำ ๓ นักองคัพ ๓
 นักองคังวณ ๓ นักองคัม ๓ นักองคังวณนั้นเป็นของมารดาเดียวกับ
 นักองคังน ครั้นเมื่อออกไปอยู่ เมืองบรรทายเพชรพร้อมกับราชดไนยทั้ง ๔ นั้น
 จึงได้ มีราชดไนยน้อยออกทองคำหนึ่งช่อนักองคังน ครั้นเมื่อองค์สมเด็จพระ
 นารายณ์รามารับถึงพราดัยแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้าทะหะจึงได้ยกย่องท่านว่า
 นักองคังนเป็นราชดไนยใหญ่ ซึ่งเมื่อพระมดมาถึงแก่พราดัยมีขนมายุเพียง
 ๖ ขวบนั้น เป็นที่อ้างว่าเป็นเจ้ากรุงกำพูชาธิบดี แล้วท่านว่ารับรักษา
 แผ่นดินด้วยความซื่อสัตย์ของกรุงเทพมหานครอยู่ ถึง ๘ ปี ในระหว่างนั้น
 องค์สมเด็จพระพุทธทศกษัตริย์ ยังคงราชดไนยสมเด็จพระนารายณ์รามารับได้ ๔
 เมื่อนักองคังนมีขนมายุได้ ๓๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้าทะหะจึงได้ ภาวนักองคังนเข้า
 มาเฝ้าทูลของรูดพระบาทในกรุงเทพมหานคร เมื่อเข้ามาครั้งนั้น สมเด็จพระ
 เจ้าฟ้าทะหะทวยถึงอาตมัญกรรมลงในกรุงเทพมหานคร จึงพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้ พระราชทานเพลิงแล้ว ทรงพระมหากรุณา
 พระราชทานอภิเศกนักองคังน ให้เป็นสมเด็จพระอภัยราชาราชเจ้ากรุง
 กำพูชาธิบดี พระราชทานเครื่องยศบันดาศักดิ์เจ้าประเทศราชอย่างสูงเหมือน
 กับองค์สมเด็จพระนารายณ์รามารับได้ พระบิดาของนักองคังนนั้น แล้วโปรด

ให้กลับออกไปครองแผ่นดินกำพูนฯ โดยอย่างครั้งองค์สมเด็จพระนารายณ์
นั้นทุกประการ พระยาพระเชมรต้องนายคือพระยาจักรี ๓ พระยากระลา
โหม ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงไว้วางพระ
ราชหฤทัยให้เป็นผู้ใหญ่ช่วยทำนุบำรุงสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน ว่า
ราชการแผ่นดินตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้าทละหะนั้นต่อมา ฝ่ายเจ้าเวียงนามยาตวง
คือของเชียงตุงเมื่อได้มีอำนาจใหญ่โตขึ้นแล้ว ครั้นทราบไปว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า
ทละหะ ซึ่งได้เป็นผู้ใหญ่รักษาเมืองเชมรแต่ก่อนนั้นถึงอาสัญกรรมเสียแล้ว

สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันเจ้าเมืองเชมร มีชนนายเพียง ๓๕ } ผู้ตั้ง
๓๖ }

ก็เห็นว่าเป็นท้องที่ที่จะเกิดกล่อมนั้นมากกว่าแต่ก่อน ก็ด้วยของญวนเมือง
ไซ่ง่อนแถมเมืองอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกับเมืองเชมร ให้ทำแก่เชมรต่าง ๆ คือ
มาเกลี้ยกล่อมบ้าง ชูขึ้นบ้างเมือง ๆ มากไปกว่าแต่ก่อน ภายหลัง
สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน มีศุภอักษรให้เข้ามากราบทูลพระกรุณา
ขอขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เป็นเจ้าข้าหลายองค์ ซึ่งเข้ามาพร้อมกันกับสมเด็จพระ
พระนารายณ์นารายณ์องค์เองแต่ก่อนนั้น กลับออกไปอยู่ด้วยที่เมืองบรรพต
เพชร ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดให้ไปตามสำนัก นักองค์เจ้าหญิง
ทุกองค์ก็สำนัก ยอมกราบทูลถวายบังคมลากลับออกไป แต่นักองค์ของ
หนานนั้นเมื่อยังอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ประสูติพระองค์เจ้าเป็นพระราชบุตร
ในพระเจ้าอยู่หัวในพระราชวังบวรสองพระองค์ มีความรักในพระองค์เจ้า
ซึ่งเป็นพระบุตรมากนัก ไม่สมักออกไปจึงคั่งค้างอยู่ในกรุงเทพ ฯ ครั้น
เมื่อองค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน ได้เจ้าผู้หญิงเชมรพวกนั้นออกไปอยู่

ด้วยแล้ว คิดถึงพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
 จึงได้เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในกรุงเทพฯ ๑ ครั้งหนึ่ง โดยอย่างองค์
 พระนารายณ์ราชาธิบดีผู้ พระบิดา เมื่อเวลาจะกราบถวายบังคมลากลับไปนั้น
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรงพระประหลาดอยู่ หาได้เสด็จ
 ออกณพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นสถานที่ขุนนางเฝ้าโดยปกติไม่
 เป็นแต่กลางเวลาแต่จ้อออกพระแสงทอศพระพระเนตรกันไม่กระดาง ที่ซัดนาม
 จันท์ เวลาแต่จ้อออกนั้นเป็นเวลาว่างไม่มีขุนนางเฝ้า สมเด็จพระอยู่ไทย
 ราชาธิราชจันท์ มีความร้อนใจจะใคร่กลับไปเร็ว ครั้นทราบว่าจะเสด็จออก
 พระแสง ก็พาพระยาพระเชษฐาไปกราบทูลถวายบังคมลาเอง ไม่มีเจ้า
 พนักงานกรมมหาดไทยกราบทูลถวายบังคมลาให้ ตามอย่างธรรมเนียม จึง
 ทรงพระราชดำริห์ทศเคยว่า นึกของจันท์เห็นทศเคยเสวยแล้ว ตัวก็เกิด
 ในกรุงเทพฯ ๑ ควรจะรู้การดังคำนิชชอบควรจะไม่ควร กับต้นมก รยาสัน
 ท้องเกิดการไป พาเอาพระยาพระเชษฐาไปคนท่าคนโกศเข้ามาเฝ้าทูลของ
 ธุลีพระบาท กราบทูลถวายบังคมลาเองไม่ให้เจ้าพนักงานนำนั้นนิชขอบเตย
 เมื่อสมเด็จพระอยู่ไทยราชาธิราชจันท์องค์พระราชดำริห์ดังนี้ ความก็ออกไป
 ในข้าราชการ มีผู้ช่วยว่าค้อชานมากมายหลายปากด้วยกัน สมเด็จพระ
 อยู่ไทยราชาธิราชจันท์ได้ ความอัปยศเป็นอันมาก เมื่อจะกลับไปได้ช้อกปาก
 ว่าในกรุงเทพฯ ๑ นั้นเห็นจะไม่ได้กลับเข้ามาเห็นอีกต่อไปแล้ว ครั้นเมื่อสมเด็จพระ
 พระอยู่ไทยราชาธิราชจันท์ กับพระยาพระเชษฐากราบถวายบังคมลากลับออก
 ไปเมืองบรรพตพิสัยแล้ว ก็มีใบบอกเข้ามาว่าเชษฐาไปตัดไม้กระดานไว้
 ในป่าใกล้เขตรแดนญวนเป็นอันมาก พวกญวนคุมสำนักพิทักษ์มากมา ๆ

แย้งซึ่งเขากระดานไปเสีย ครั้นจะแต่งคนให้ ไปจับกุมก็กลัวจะวิวาทกับญวน
 จะเกิดการรบพุ่งกันขึ้น ด้วยญวนมีดินนากำลังมากชนกว่าแต่ก่อนแล้ว
 ขอพระบารมีโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเป็นทีพึ่ง เมื่อความในใบบอกกราบ
 ทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงพระราช
 ดำริหัดจะแต่งกองทัพออกไป ให้ เป็นกำลังช่วยองค์สมเด็จพระอู่ไทยราชา
 ธิราชจัน ให้ ค่อยว่าแก่เมืองญวนด้วยเรื่องญวนมี ร้ายล่อวงเกินเข้ามาแย้งซึ่ง
 กระดานของเขมร กองทัพยังไม่ทันได้ จัดให้ ยกไป ก็ทรงพระประชวร
 หนักถึงเสด็จสวรรคต จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย
 ได้ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศก ในปีนั้นเองเอกศก
 ศักราช ๑๑๑๑ ในปีนั้นย้ายพม่ายกทัพมาตีเมืองกลางทางหนึ่ง เข้ามา
 ทางทองธาตุด้วยหวังว่าจะเข้ามาตีเอาเมืองราชบุรีทางหนึ่ง ในกรุงเทพฯ
 ต้องกระเกณฑ์กองทัพใหญ่ออกไปรับพม่า จึงได้มีท้องตราไปเกณฑ์เขมร
 ให้ ยกกองทัพมาช่วยในการรบพม่าครั้งนั้นด้วย ครั้นนั้นสมเด็จพระอู่ไทย
 ราชาริราชจันจึงกระเกณฑ์พระยาพระเชษฐภคินีอันมาก เล็กเขาแต่ผู้ ที่มี
 ใจซื่อสัตย์ส่วนมากก็ข้างกรุงเทพฯ ให้ คุมไพร่เข้ามากับนักองค์สงวน
 แด่นักองค์ อิมผู้ น้อง แลจัดแจงตั้งของทูตเกล้า ๆ ถวายในเวลาแผ่นดินใหม่
 แด่กระษัตริย์ของพระเดชพระคุณ ในการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์เข้ามาด้วย ครั้นนักองค์สงวนนักองค์ อิมแด่พระยา
 พระเชษฐภคินีอันมากที่ซื่อสัตย์คือกรุงเทพฯ ไม่ได้ อยู่ ที่เมืองบรรทายเพชรแล้ว
 องค์สมเด็จพระอู่ไทยราชาริราชจัน จึงคิดอ่านกับพระยาพระเชษฐภคินี

กับตัวเป็นอันมาก ว่าจะ^๕รณอยู่^๕แก่กรุงเทพ ฯ ดัง^๕ก่อนนั้นเห็นจะ^๕ไม่มีความ^๕คู่^๕
 เพราะ^๕เมือง^๕เขมร^๕อยู่^๕ใกล้^๕เมือง^๕ญวน เมือง^๕ก็มี^๕อำนาจ^๕ใหญ่^๕โต^๕ขึ้น^๕แล้ว
 ถ้า^๕ญวน^๕จะ^๕คิด^๕ยก^๕กองทัพ^๕มา^๕ทำ^๕แก่^๕เมือง^๕เขมร จะ^๕ร้อง^๕ให้^๕กรุงเทพ ฯ^๕ช่วย
 ฝ่าย^๕กรุงเทพ ฯ^๕ ก็^๕ยอม^๕มี^๕ราชการ^๕ทัพ^๕ศึก^๕ถน^๕รงค์^๕สงคราม เพราะ^๕พม่า^๕ยก^๕มา^๕ย่ำ^๕
 ใน^๕เขต^๕รแดน^๕ด้าน^๕ควน^๕ตก^๕เหนือ^๕ ๆ เมื่อ^๕คราว^๕นั้น^๕ข่าว^๕ว่า^๕พม่า^๕จะ^๕ยก^๕มา^๕อยู่^๕แล้ว
 ที่^๕ไหน^๕จะ^๕จัด^๕กองทัพ^๕ให้^๕มา^๕ช่วย^๕เขมร^๕ได้ เพราะ^๕เห็น^๕ว่า^๕การ^๕ที่^๕จะ^๕กัน^๕พม่า^๕นั้น^๕เป็น
 การ^๕สำคัญ ถ้า^๕เป็น^๕เวลา^๕ไม่^๕ทัน^๕ทัพ^๕ศึก^๕โดย^๕จะ^๕ให้^๕ยก^๕มา^๕ช่วย^๕ทาง^๕ที่^๕เกิด^๕ถ^๕กว่า^๕จะ^๕มา
 ถึง^๕ได้ ก็^๕เห็น^๕ข่าว^๕รพ^๕ต^๕มา^๕กับ^๕ชน^๕บ้าน^๕กั^๕ง^๕ต^๕น^๕้อย ฝ่าย^๕เขมร^๕อยู่^๕ใกล้^๕กับ^๕เมือง^๕ญวน
 เมื่อ^๕ถูก^๕ญวน^๕รบ^๕ก^๕วน^๕ก็^๕จะ^๕ยับ^๕ไป^๕เสีย^๕ก่อน เหมือน^๕ชั่ว^๕ตัว^๕กับ^๕งา^๕พร้อม^๕กัน ถ^๕ว่า
 ถ^๕จะ^๕สู้^๕ถ^๕กว่า^๕ใหม่ แต่^๕ก่อน^๕เมื่อ^๕ครั้ง^๕เมือง^๕เวีย^๕ต^๕นาม^๕ยัง^๕มี^๕อำนาจ^๕ใหญ่^๕ ก่อน
 มี^๕ศึก^๕กับ^๕ช^๕ง^๕ไ^๕เก^๕เซ^๕นนั้น องค์^๕สมเด็จพระ^๕เจ้า^๕พระ^๕อ^๕ไทย^๕ราช^๕าร^๕ราช^๕ต^๕น^๕ซึ่ง^๕เป็น^๕พระ^๕เจ้า^๕บุ^๕
 ถ^๕ได้^๕ชน^๕เมือง^๕ญวน^๕แต่^๕เห็น^๕มา บ^๕้อง^๕กัน^๕ร^๕ก^๕ย^๕ทัพ^๕ไทย^๕จาก^๕กองทัพ^๕ไทย^๕กรุง^๕ธน^๕บุรี
 ค^๕ย^๕เมื่อ^๕เมือง^๕เวีย^๕ต^๕นาม^๕มี^๕ศึก^๕กับ^๕พวก^๕ของ^๕ไ^๕เก^๕เซ^๕น จึง^๕ต้อง^๕ไป^๕ขอ^๕อ^๕อ^๕น^๕หม^๕แก่
 กรุง^๕ธน^๕บุรี แต่^๕ต้อง^๕ยอม^๕ยก^๕แ^๕ณ^๕ดิน^๕ให้^๕แก่^๕พระ^๕องค์^๕ราม^๕ตาม^๕ขอ^๕บ^๕ใจ^๕ของ^๕ผู้^๕ครอง
 ฝ่าย^๕ไทย ค^๕ย^๕เมื่อ^๕พระ^๕ยา^๕พระ^๕เขมร^๕ผู้^๕ใหญ่^๕ไม่^๕ขอ^๕บ^๕ใจ^๕พระ^๕องค์^๕ราม^๕สมเด็จพระ^๕เจ้า^๕พระ
 ราม^๕รบ^๕ค^๕นั้น ถ^๕ได้^๕ไป^๕เอา^๕ไ^๕ศ^๕ร^๕ย^๕พ^๕ง^๕ถ^๕ถึง^๕ญวน^๕เมือง^๕ไซ^๕ง^๕ฮ^๕น มา^๕ทำ^๕ตาย^๕ถ^๕้าง
 พระ^๕องค์^๕ราม^๕ต^๕ง^๕เสีย^๕แล้ว จึง^๕ได้^๕ยก^๕องค์^๕สมเด็จพระ^๕นาราย^๕ณ์^๕ราม^๕รบ^๕ค^๕พระ^๕องค์^๕
 เอง^๕ให้^๕เป็น^๕เจ้า^๕แผ่นดิน^๕เขมร แต่^๕แรก^๕นั้น^๕ก็^๕ยัง^๕พ^๕ญวน^๕อยู่ ค^๕ย^๕ภายหลัง^๕ถ^๕ถึง^๕เมือง^๕
 เวีย^๕ต^๕นาม^๕เสีย^๕แก่^๕พวก^๕ของ^๕ไ^๕เก^๕เซ^๕น อำ^๕นาจ^๕ญวน^๕อ่อน^๕ไป^๕แล้ว แ^๕ก^๕จาก^๕กำ^๕เ^๕บ^๕ชน
 ใน^๕บ้าน^๕ใน^๕เมือง^๕เขมร^๕จึง^๕ต้อง^๕นำ^๕พ^๕ง^๕กรุงเทพ ฯ กับ^๕คน^๕สมเด็จพระ^๕เจ้า^๕กรุง
 เวีย^๕ต^๕นาม^๕ย^๕า^๕ต^๕วง ถ^๕ได้^๕คน^๕บ้าน^๕เมือง^๕ฝ่าย^๕ญวน^๕เป็น^๕ปร^๕ก^๕ค^๕ต^๕ง^๕ชน^๕แล้ว สม^๕เด็จ

พระเจ้ากรุงเวียดนามย้ายดวงแก้วมาขึ้น เป็นพระเจ้าเวียดนามเก่าที่เขมร
เคยนับถือมา ควรที่เราจะกลับไปเข้าหาชนอันยอมเอาเป็นทพ ทั้งครั้ง
สมเด็จพระเจ้าบุ แลพระบิดานั่นจึงจะชอบ ถ้ามีราชการกระเถินขึ้น ๆ มา
แต่ข้างกรุงเทพ ฯ จะได้ช่วยชาติไว้บ้างไม่ให้เขมรได้ความลำบากนัก
เจ้าเวียดนามก็จะได้ มีเมตตาอารีรักแก่เราว่าเป็นเมืองชนพมพูญ จะได้ห้าม
ไม่ให้ญวนที่อยู่เมืองใกล้เคียงย้ายต่าง ๆ ครั้นนั้นขุนนางพระยาพระเขมร
ใหม่ ๆ ก็มีความคิดเห็นไปตามสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชเจ้านั้นมาก จึงได้
คิดกันแต่งทศเขมรคุมศุภอักษรแลเครื่องราชบรรณาการ ไปขออ่อนน้อมยอม
เป็นเมืองชนพมพูญอาณาจักรเวียดนาม ฯ ก็ให้ของค่านามอย่างญวนแต่ให้ตราของ
เหลืองมาไว้สำหรับแผ่นดินเขมร แล้วให้ของญวนไปมาแย่งให้ขัดแย้งก่อ
กรุงเทพ ฯ เนือง ๆ ฝ่ายนักองคสังฆวงกับนักองคอื่นได้ เข้ามาเฝ้าทูลของ
รูดพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
สิ่งของเครื่องราชบรรณาการ แลเครื่องช่วยในการพระบรมมภ์ปรากฏเป็น
การทำแทนองค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชเจ้านั้น ซึ่งเป็นสมเด็จพระริยม
ภักดีครั้งนั้นข้าราชการในกรุงเทพ ฯ พุดกันว่ากิจวิขององค์สมเด็จพระอุไทยราชา
ธิราชเจ้านั้นหาสมควรไม่ ด้วยการครั้งนี้เป็นแผ่นดินตั้งใหม่ ควรจะให้
ชายอยู่รักษาเมือง แล้วเข้ามาถวายบังคมรับน้ำพระพิพัฒน์ด้วยตัวเอง
จึงจะชอบ เมื่อแผ่นดินก่อนได้มาเฝ้าทูลของรูดพระบาทองค์ได้ ครั้นเปลี่ยน
แผ่นดินใหม่ใช้ ให้หญิงมาแทน ดูเห็นเป็นการไม่เหมาะพิชัย พระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระปรารภเหตุนี้ จึงทรงยกความชอบ
นักองคสังฆวงแลนักองคอื่น ซึ่งเข้ามาเฝ้าทูลของรูดพระบาทครั้งนั้นแล้ว

ทรงตั้งนักองค์สี่วงให้เป็นสมเด็จพระมหาอุปโยราช นักองค์อื่นให้เป็น
 สมเด็จพระมหาอุปราช พระราชทานเครื่องยศกานทองอย่างใหญ่ แด
 เสด็จของแต่สิ่งของอื่นเป็นอันมาก แล้วให้หมื่นศรีสงครามออกไปทูลเชิญ ไม่ได้
 มีศุภอักษรออกไปหาอุปสมเด็จพระอุไทยราชาราชจันทรก่อน ครั้นสมเด็จพระ
 มหาอุปโยราช สมเด็จพระมหาอุปราชออกไปถึงเมืองบรรพตเพชรแล้ว
 สมเด็จพระอุไทยราชาราชจันทรก็มีความโศกเศร้ามาก ด้วยการที่กรุงเทพ ฯ
 ตั้งสมเด็จพระมหาอุปโยราชสมเด็จพระมหาอุปราชไป ไม่ได้มีศุภอักษร
 ออกไปหาฤๅก่อนนั้น เห็นไปว่าอันเสื่อมเสียเกียรติยศมาก จึงให้หา
 พระยาพระเชษฐภคินีใหญ่ซึ่งเข้ามาในกรุงเทพ ฯ กับสมเด็จพระมหาอุปโยราช
 สมเด็จพระมหาอุปราชนั้น ไปไต่ถามการที่ล่วงที่ได้ รมได้เป็นเมื่อเข้ามา
 กรุงเทพ ฯ นั้น แล้วก็กล่าวยกย่องชมเชยให้เชิดชว่่านในการที่จะเชิดชว่
 ยกเล็ก เครื่องราชบรรณาการที่เคยส่งมาทุกเกล้า ฯ ถวายในกรุงเทพ ฯ
 ทุกอย่างแต่ก่อนนั้นแล้ว ก็ว่าไว้ว่า ต่อไปกลาง ต่อถึงบทสามจึงจะ
 แต่งบรรณาการไปคำนับเมืองไทยฝ่ายหนึ่ง เมืองญวนฝ่ายหนึ่งเหมือนกัน
 พระยาพระเชษฐภคินีจึงว่าพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพ ฯ พงได้เสวยราชสมบัติ
 ขึ้นใหม่ ถ้าไม่ถวายราชบรรณาการเหมือนอย่างแต่ก่อน จะเป็นที่ยัง
 เห็นไปว่าไม่นับถือในพระบารมี เหมือนอย่างพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อน
 จะทรงขัดเคืองแล้วให้ ยกกองทัพออกมาทำแค้นเมืองเขมร สมเด็จพระอุไทย
 ราชาราชจันทรจึงว่า ถ้าดังนั้นจะไปขอกองทัพพระเจ้ากรุงเวียดนามมาช่วย
 จึงเสด็จออกเสด็จทรงราชของประทานที่ได้ มาแต่เจ้ากรุงเวียดนามนั้น ออกอวด
 ออกอ้าง แล้วก็ใช้พระยาพระเชษฐภคินีไปปรึกษาความคิดนั้นกับสมเด็จพระ

พระมหาอุปโยราชสมเด็จพระมหาอุปราช แด่นักองค์ดวงผู้นำอง แดพระ
 ยะพระเชมรผู้ ใหญ่ในหัวเมืองต่าง ๆ สมเด็จพระมหาอุปโยราช สมเด็จพระ
 พระมหาอุปราช แด่นักองค์ดวงทั้งสามไม่เห็นชอบด้วยไม่ยอมเข้าคิดคาม
 ก็เป็นความขึ้นซึ่งหมองหมางกันขึ้น พระยาพระเชมรในเมืองบรรพตยเพชร
 ตลอดหัวเมืองต่าง ๆ ที่เห็นไปคามสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันก็มี ที่เห็น
 คามสมเด็จพระมหาอุปโยราชส่งวนกัน ครั้นนั้นพระยาจักรีพระยากระตาโหม
 ซึ่งเป็นผู้ ใหญ่สองนาย ปฏิษากันว่าเมื่อเวลาพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงตั้งให้ สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันออกไปเป็น
 เจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ได้ ทรงมอบหมายการแผ่นดินให้ เราทั้งสอง เป็นผู้
 ใหญ่ทำนุบำรุงสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน ตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะเพเกล้า
 เสด็จลงพระเดชพระคุณมาแต่ก่อน แดเราทั้งสองก็ได้ รับพระราชทานน้ำ
 พระพิพัฒน์द्याในกรุงเทพมหานคร เมื่อเจ้านายของเรากับพระยาพระเชมร
 ผู้นำยเป็นอันมากคิดการวุ่นวายไปไม่สำเร็จคิดขอร้องกรุงเทพมหานครตั้งนี้ เราจะ
 พลดอยคิดเห็นตามไปด้วยก็ดี จึงมีความเสียใจไม่ยอมออกเราไปให้ความ
 ทราบได้ ผาตของรูปพระบาทกรุงเทพมหานครก็ดี เห็นจะไม่สมควรแก่เราที่เป็น
 ผู้ ใหญ่ใจซื่อสัตย์นั้นเลย ความซึ่งพระยาทั้งสองพูดกันนั้น องค์สมเด็จพระ
 พระอุไทยราชาธิราชจันได้ทราบแล้ว จึงได้ คิดการนัดพระยาพระเชมร
 ผู้ ใหญ่ผู้น้อย ให้ ไปประชุมกันเถียงในส่วนเป็นการมงคล นับพาทย์
 ประ โคมตีทศ แดกระบวนทั้งกองรักษารอบแล้วจึงให้จับพระยาจักรีพระยา
 กระตาโหมทั้งสองนั้น แล้วคิดสืบว่าซึ่งพูดกันตั้งนั้นเป็นอันคิดขบถต่อองค์
 สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน แล้วสั่งให้ ข่าเสียในส่วนนั้น การนั้นก็

เป็นที่ตั้งตั้งเคื่อนแก่สมเด็จพระมหาอุปโยราช สมเด็จพระมหาอุปราชแลนักองค์
 ดวงซึ่งไม่เข้าคิดด้วย สมเด็จพระมหาอุปโยราชจึงได้นัดพระยาสุวรรณโลกย์
 เมืองโพธิ์สัตว์ แดพระยาพระเชมวณิช ที่เปนพวกไม่เห็นด้วยความคิด
 ของสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันนั้น นัดให้ มารับที่เมืองบรรทายเพชรแล้ว
 ตระนักมารดาเสียหนีออกจากเมืองบรรทายเพชร ในเวลากลางคืน แล้วก็พา
 กันไปอยู่ เมืองโพธิ์สัตว์ แล้วยึดเอาเมืองอื่นหลายเมืองทั้งขัดแย้งต่ออำนาจ
 เมืองบรรทายเพชร แล้วยกมโหมยกเข้ามายังกรุงเทพ ฯ พ้องกล่าวโทษ
 สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันตามเหตุที่เป็นทั้งปวงนั้น จนถึงฆ่าพระยา
 จักร์พระยากระตาโหมเสีย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธเลิศหล้า
 นภาลัย จึงทรงพระราชดำริพร้อมด้วยความคิดท่านเสนาบดี แยกให้
 เจ้าพระยาอภัยภูรังสีให้ดูตามนั้นเจ้าพระยาอมราช เปนแม่ทัพขุนนาย
 ทัพนายกองเปนพระยาพระพลวงหลายนาย กับไพร่พลเครื่องศาสตราวุธกอง
 สมควรปรากฏเป็นผู้มีอำนาจ ให้ยกออกมาเมืองเชมรเพื่อจะให้ว่ากล่าว
 สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน แลสมเด็จพระมหาอุปโยราชให้ปราณี
 ประนอมกันแล้วจัดแจงการบ้านเมืองเสียให้เรียบร้อยโดยปกติ เจ้าพระยา
 อมราชกับนายทัพนายกองกราบถวายบังคมลาออกมา ถึงเมืองบักของแล้ว
 คิดเห็นว่าถ้าจะมีหนังสือไปเชิญของสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน แลสมเด็จพระ
 มหาอุปโยราชสงวน ให้มาพร้อมกันที่เมืองบักของ แล้วจะได้ว่า
 กล่าวโทษเกิดแจ้งจัดการให้เรียบร้อยก็เห็นว่าจะหาไปไม่ จึงได้คิดจะยก
 ลงไปถึงเมืองบรรทายเพชรทีเดียว เพื่อจะว่ากล่าวให้พร้อมกันกับสมเด็จพระ
 มหาอุปราชแลนักองค์ดวง แดพระยาพระเชมวณิช ใหญ่ผู้น้อยเจ้าพระยา

ยมราชจึงได้บังคับให้พระยาสุรสงคราม คุณไพบูลย์พอสัมภวลงเรือล่อง
 ไปทางทะเลสาบก่อน เพื่อจะให้ ไปแจ้งความแก่องค์สมเด็จพระอุไทยราชา
 ธิราชจัน แดพระยาพระเชนร แดไพร่บ้านพลเมืองว่ากองทัพซึ่งยกออก
 มากครั้งนี้ ไม่ได้ประสงค์จะรบฆ่าฟันวันคืนเมืองเชนร เป็นแต่รับพระ
 ราชโองการออกมา เพื่อจะว่ากล่าวไกล่เกลี่ยขององค์สมเด็จพระอุไทยราชา
 ธิราชกับสมเด็จพระมหาอุปราชพี่น้องซึ่งวิวาทกันนั้น ให้ ค่นตักกันเป็น
 ปกติแล้วจัดแจงการบ้านเมืองเสียใหม่ให้เรียบร้อย มิให้ พระยาพระเชนร
 ในเมืองนอกเมืองถ้อยแยกย้ายเป็นสองพวกตามเหล่า พระยาสุรสงครามยก
 ไปตั้งทำกะพงหลวง นี่เชนรพวกขององค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน
 นาคอยตักตักเอาเป็นขี้ห้ามไม่ให้ ชนบท พวกพระยาสุรสงครามก่นได้ ยังคอย
 โมกขห้ามให้ รอฟังคำประกาศที่หาฟังไม่ เอาเป็นขี้ไล่จนพระยาสุรสงคราม
 ถอยถ่าไปหาแม่ทัพใหญ่ ฝ่ายองค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจัน เมื่อ
 ทราบว่ากองทัพในกรุงเทพมหานครยกออกไป ก็พากันมารดาครอบครัว
 บุตรภรรยาลงเรือล่องทางบ้านเมืองเสียจนเป็นเมืองญวน สมเด็จพระมหา
 อุปราชกับน้ององค์ดวง น้องห่านปรางไว้ก็หาฟังไม่ มิ่งญวนคุมเรือญวน
 ชนมาหลายตำบล้องกัน ภาขององค์สมเด็จพระอุไทยราชาธิราชจันต้องลงไป
 สมเด็จพระมหาอุปราชกับน้ององค์ดวง ด้วยเหตุที่ได้เกี่ยวกับสมเด็จพระอุไทย
 ราชาธิราชจันมิให้ ไปนั้น ครั้นญวนพากันไปจนได้ ก็มีความสั่นสะท้าน
 กัดัวไทยแต่ญวน จึงพากันมารดาครอบครัวบุตรภรรยาบ่าวไพร่ หนีออก
 จากเมืองบรพทายเพชร ชนมาหาแม่ทัพใหญ่ ขอให้ส่งเข้าไปกรุงเทพฯ
 จะได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระพุทธเลิศหล้านภาลัย

จะทราบทุกความสมัครใจรักดี ขอทำราชการฉลองพระเดชพระคุณใน
 กรุงเทพฯ ฯ แล้ว ไม่สมัครอยู่ด้วยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแห่ง
 เจ้าพระยาบวรราชนิเทศได้ ซึ่งสมเด็จพระมหาอุปราชกับน้องก็ลง เข้าไป
 ยังกรุงเทพฯ ฯ ตามสมัคร แต่สมเด็จพระมหาอุปราชนั้น ยังให้ตั้ง
 รอยที่เมืองโพธิ์ศกเอาใจเขมรไว้บ้านพลเมืองว่าเจ้านายยังมีอยู่ แล้วเจ้า
 พระยาบวรราชจึงได้ยกกองทัพไปเมืองญวน ครั้นนั้นเขมรครอบครอง
 กันถึงเรือต้องลงไปเมืองญวน ตามองค์สมเด็จพระมหาอุปราชราชกิจนั้น
 เตรียมจะต้องไปบ้างเป็นอันมาก เจ้าพระยาบวรราชได้ให้ประกาศห้าม
 ปราบให้เขมรทั้งปวงขึ้นอยู่ ตามภูมิลำเนา กองทัพเจ้าพระยาบวรราชก็
 วิชาอยู่ ที่เมืองบวรราชบุรี ครั้นนั้นเมืองญวนยกขึ้นมากว่าแก่เจ้าพระยา
 บวรราชว่า น้องก็เจ้าเมืองเขมร ไม่ได้เป็นชนกคือได้ผลของสุลต่าน
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานครตก เป็นแต่วิวาทกันกับเจ้านาย
 เข้าไปพึ่งกล่าวโทษจนกรุงเทพฯ ฯ แล้วขอของทัพออกมา น้องก็
 ความตกใจกลัวจึงได้หนีไปพึ่งเมืองญวน ฯ ก็เป็นเมืองมีพระราชไมตรีกับ
 กรุงเทพฯ ฯ อยู่ ใกล้เมืองเขมร จะรณกันก็เจ้าเมืองเขมรขึ้นมาเมือง
 บวรราชบุรี ให้เจ้าพระยาบวรราชภาเจ้าห้องไปพร้อมกัน จะได้ช่วย
 กันว่ากล่าวไกล่เกลี่ยให้คืนเสียเป็นปกติ บ้านเมืองเขมรซึ่งอยู่ในระหว่าง
 เมืองญวนเมืองไทยเป็นเมืองใหญ่ทั้งสองจะได้ อยู่เย็นเป็นสุข แต่ก่อนเมือง
 เขมรเคยประพฤติอันนั้นอันค้านแก่เมืองไทยเมืองญวนอย่างไร ก็ให้
 ประพฤติอยู่อย่างเดิม

(ข้างอยู่เพียงเท่านี้)

เรื่องแห่พระราชสาส์นครั้งทูตไทยไปเมืองจีนแต่โบราณ

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยามที่ ๔ ในกรุงเทพมหานครประเทศบางกอก
ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ดำรัสสั่งเจ้าพระยาวิจิตร
มหาโกษาธิบดี ผู้ว่าราชการฝ่ายกรมท่าว่าการต่างประเทศ โปรดเกล้า
โปรดกระหม่อม ให้พระราชทานพระราชนิพนธ์ ไปประกาศแก่ผู้ ซึ่งเป็น
กงสุล แลขุนนางผู้ว่าการกงสุลนั้นด้วยยกย่องส่งต่างเมืองทั้งหลาย บรรดา
ที่หนึ่งคือสัญญาบัตรทางพระราชไมตรีอยู่ กับแผ่นดินสยามนั้น ที่มาอยู่
ในกรุงเทพ ฯ บัดนี้แลเกิด แลซึ่งจะมาในเบื้องหน้าก็ ทั้งให้ประกาศ
แก่กงสุลฝ่ายสยาม แลผู้ช่วยราชการกงสุลซึ่งไปตั้งรักษาทางพระราชไมตรี
อยู่ ที่เมืองต่าง ๆ ทั้งแลขณ ในบดินทกหรือเบืองหน้าก็ ให้ทราบพระ
ราชดำรัสตั้งนทวกัน ว่าถึงการรับพระราชสาส์นทั้งหลายแต่ให้แทนต่าง ๆ
การรับเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเป็นของทรงยินดีของพระเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ
ประเทศทั้งหลายก็ ยกผู้ครองฝ่ายสยามได้ ส่งพระราชสาส์น แลเครื่อง
ราชบรรณาการเป็นสิ่งของทรงยินดี ไปแต่พระเจ้าแผ่นดินสยามเก่าใหม่
ส่งไปยังประเทศต่าง ๆ ทั้งหลายนั้น ซึ่งเป็นทางพระราชไมตรีกับกรุง
สยามนั้นก็มีมากนัก ยกการรับทูต ถูกรับส่งแห่งพระเจ้าแผ่นดินต่าง
ประเทศทั้งหลายนั้นก็ แลการที่พระเจ้าแผ่นดินสยามส่งทูตไทยไปต่าง

ประเทศทั้งหลายก็มีหลายหนหลายครั้ง มีเยี่ยงอย่างแบบแผนมาแต่โบราณ
 แต่การใหม่ ๆ ก็มีอยู่เป็นตัวอย่างแล้วหลายครั้ง แต่การในโบราณนั้น
 ว่าด้วยการรับทูตหรือส่งทูต รับราชสาส์นแต่งตั้งราชสาส์นทั้งนี้ ได้พบ
 จดหมายใจความของโบราณนั้นหลายฉบับเป็นแบบมา บัดนี้จะขอคิดว่า
 แດ้น ๆ ว่าด้วยการรับพระราชสาส์นแต่งตั้งพระราชสาส์น แด่รับส่ง
 เครื่องราชบรรณาการ ฤๅรับทูตที่มาจากประเทศนั้น แด่ส่งทูตไปใน
 ต่างประเทศทั้งปวงนั้น เมื่อพิเคราะห์ ไปตามการต่าง ๆ ในประเทศทั้งหลายนั้น
 จะได้ มีหนังสือสัญญากันว่าจะทำการค้าขายกันอย่างนั้น ในหนังสือ
 สัญญาที่ไม่มี ก็เป็นการตกลงตามใจเจ้าของแผ่นดิน ๆ เห็นควรจะทำ
 อย่างไรก็ทำไปตามน้ำใจอย่างนั้นอย่างนี้ หนังสือที่เจ้าแผ่นดินรับส่ง
 ราชสาส์นราชทูตนั้นด้วยอาการเอิกเกริกเพราะประสงค์ให้รู้ทั่วกันไปนั้น มีที่
 มุ่งหมายของพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายนั้น ๆ อยู่อย่าง ประการหนึ่งเพื่อ
 จะอวดยศอวดสมบัติของตัว ให้เขารู้เห็นตามประเทศนั้น ๆ อีก
 ประการหนึ่งจะแสดงความอ่อนน้อมกับพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย แด่ยกย่อง
 พระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศ ให้เป็นการสมควรเสมอกับ
 เกียรติยศของตัว ไม่ดกดขี่แสดงว่าเป็นน้อยต่ำกว่าตัว การอันนี้เมื่อ
 พิเคราะห์ ไปแล้ว ก็เห็นชัดว่าเป็นแต่การยอมตกลงตามใจของผู้เจ้าแผ่นดิน
 จะทำอย่างไรก็ได้ อย่างนั้น แต่ในการรับส่งราชสาส์นราชทูต ก็การ
 อันหนึ่งเกิดขึ้นในภายหลังนั้นชวยก็ได้ จะขอว่าแต่การรับแสดการส่งพระราช
 สาส์นไปเมืองจีนเป็นต้นเหตุเดิมมาหลายร้อยปีแล้ว เดิมแต่ก่อนนั้นพระเจ้า
 แผ่นดินฝ่ายสยามกับพระเจ้าแผ่นดินจีน ก็ยังไม่ได้รู้จักเป็นทางไมตรีฤๅ

ทางค้าขายนั้นก็เปิด
หนึ่งในเวลาว่างไปก่อนนั้นหลายร้อยปีมาแล้ว
พระเจ้าแผ่นดินไทยในเวลาก่อนนั้นโง่งมนัก ปรากฏว่าวิญญูไม่รักการ
อะไร ที่ห่าง ๆ โกลด ๆ ในต่างประเทศบ้างเลย ครึ่งหนึ่งพวกจีนเมือง
กวางตุ้ง เข้ามาค้าขายในประเทศญวนแล้วก็เลยแวะเข้ามาขายของที่
ประเทศไทย ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินโง่เงาบัดนี้เชอราชมรรโษ ชวนกันยินดี
ซื้อสินค้าของจีนในสำเภานั้นไว้ใช้ สบายสมเด็จ จีนหลอกขายได้แพงมาก
ไรมาก จีนในสำเภานั้นความยินดีที่สุด ฝ่ายไทยในเวลาก่อนนั้นก็มีความ
ยินดีตามหลัง ซื้อของจีนไว้ใช้ ในบ้านในเมืองไทยนี้ ครั้นภายหลัง
จีนทั้งหลายในเมืองต่าง ๆ ก็มาค้าขายในแผ่นดินประเทศไทยเนื่อง ๆ จีน
บางพวกมีความปรากฏาใหญ่เพื่อจะอยู่อาศัยในเมืองไทยนี้ เพราะประสงค์
จะเก็บสินค้าของป่าต่าง ๆ ส่งไปขายในประเทศจีน โฉน จีนพวกที่คิดจะอยู่
ในที่แผ่นดินไทยนั้น จึงให้เจ้าพระยาโกษาธิบดี ผู้ว่าการในกรมทำน
การมาทูลแก่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ว่าจะขออาศัยอยู่ในเมืองไทยนี้
เพื่อจะเก็บสินค้าของป่าต่าง ๆ มันทุกสำเภาก็ไปขายในเมืองจีน แล้วจะได้
เก็บเงินค่าปากเรือส่งค่าส่งถวายแก่พระเจ้าแผ่นดินไทยด้วย ครั้นพระเจ้า
แผ่นดินไทยได้ทราบการดังนั้นก็มิพระทัยยินดี จึงโปรดให้จีนพวกนั้นได้
อยู่อาศัยในเมืองไทย เพราะเข้าใจว่าคบจีนจะมีประโยชน์ใหญ่ยิ่งรุ่ง
เรืองนัก ครั้นภายหลังพวกเมืองนอกก็โดยส่งสำเภา เข้ามาอาศัย
ทำมาหากินในเมืองไทยนี้เป็นอันมากมาจนทุกคร้งทุกปี แต่ฝ่ายไทยใน
เวลานั้น ถ้าคิดเข้าใจว่าจีนเป็นประเทศอันประเสริฐยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งหลาย
แล้วเข้าใจว่าเมืองจีนอยู่ห่างไกลจะเป็นว้ากกับไทยไม่ได้ เพราะเขตรแดนไม่

ได้ โกลี ชักคักต่อกัน หนึ่งพวกจันทเข้ามาค้าขายในเมืองไทยนั้น มาทาง
ทะเลเป็นทางกันดารนัก ไปมาด้วยยากเสี่ยงบุญเสี่ยงกรรม เพราะเหตุ
ดังนั้นไทยจึงสำคัญ ไม่รังเกียจว่าจันทจะเป็นศัตรูได้ ครั้นพวกจันททั้งหลาย
บางคนทำมาหากินมีเงินทองขึ้นมากแล้ว จึงลงทุนก่อสร้างบ้านทุกต้นค้า
ต่าง ๆ ในเมืองไทยไปขายเมืองจันทได้กำไรโดยมากที่สุด จึงแตกซอส่ง
ของที่ปลาทูต่าง ๆ ในเมืองหลวงจึงแตกเฮาแตกดี ๆ เข้ามาเป็นของถวาย
พระเจ้าแผ่นดิน แล้วกราบทูลสรรเสริญฝีมือต่าง ๆ ในเมืองหลวงด้วย
ขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดินไทยได้รับของถวาย แด่เสนาบดีไทยได้รับกำนัน
ของพวกจันทนั้น ๆ ก็มีความยินดี โสมนัสมากเพราะหลงโลก ในเวลานั้น
พระเจ้าแผ่นดินไทยมีพระราชประสงค์ จะแต่งสำเภาหลวงไปค้าขายที่เมือง
จันทบุรี เพื่อจะเก็บเชือกสัตว์สดของที่ปลาทูมาใช้ ในเมืองไทยบ้าง
พวกจันทเห็นจันทมีอุปการะทูลว่า ไทยจะไปค้าขายในเมืองจันทนั้นไม่ได้
ด้วยเหตุว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยยังไม่รู้จักกับพระเจ้าแผ่นดินจันท ถ้าเรือ
สำเภาไทยไปค้าขายที่เมืองจันทนั้นเสียแล้ว พวกจันทนายด่านเขาจะจับเขา
เรือนไว้ แล้วจะรวมเขาของทั้งต้น เพราะไม่ได้เคยไปค้าขาย เขาจะ
สำคัญคิดผิดไปว่าเป็นเรือชาติต่างประเทศ ด้วยจันทยังไม่รู้จักคนไทยเลย
ถ้าพระองค์จะอยากไปค้าขายที่เมืองจันทแล้ว จะต้องมามีพระราชสาส์นแกล้ว
มรดกราชบรรณาการพอสัสมควร ให้ทูตไทยออกไปเจริญทางพระราชไมตรี
ผูกพันสันติทระพมิตรกับพระเจ้าแผ่นดินจันทเสียก่อน ให้รู้จักชอบอาษา
ไครยแล้ว จึงจะได้ ใ้สำเภาไทยไปค้าขายในประเทศจันทได้ โดยสะดวก
พวกจันทเห็น กราบทูลเป็นกตัญญูพ้อดวงยุงพระเจ้าแผ่นดินไทยให้หลง

เชื้อแล้ว จึงกราบทูลขอรับอาสาว่าจะนำพาทุกคนไทยไป ให้ถึงกรุงปะกิ่งคือ
 เมืองหลวงของพวกจีนทั้งปวง ขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดินไทยก็ทรงเชื่อด้อยคำ
 พวกจีนยุ้ง จึงโปรดให้เจ้าพนักงานจัดแต่งพระราชสาส์นฉบับหนึ่งเป็น
 อักษรไทย มีความว่าขอเป็นทางพระราชไมตรีต่อกรุงปะกิ่ง เพื่อประโยชน์
 จะไปมาค้าขาย พระราชสาส์นนั้นให้ จานตงในแผ่นดินทองคำ แล้วม้วนไว้
 ในกล่องทองคำประดับพลอยต่าง ๆ ดี แล้วโปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง
 มีหนังสือฉบับหนึ่ง ไปถึงอุปฮาดทั้ง คือเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ในกรุงปะกิ่ง
 เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือไปถึงทั้งหก คือเจ้าเมืองกวางตุ้งเป็นเมืองท่า
 สำเนา ต้นทางบกจะขึ้นไปกรุงปะกิ่งนั้น ครั้นนั้นพวกจีนเหล่านั้นจึงกราบ
 ทูลพระเจ้าแผ่นดินไทยว่า ในเมืองจีนนั้นถ้าจีนที่จะแปลภาษาไทยได้ก็ไม่มี
 และคนที่จะแปลพระราชสาส์นไทยนั้นก็ไม่มี หนังสือข้าพเจ้าเหล่านั้นผู้
 นำไทยไปจากเมืองไทยนั้น ครั้นจะแปลเองก็ดูเหมือนว่าไปเกลี้ยพูดเล่นตาม
 ชอบใจไม่มีหลักหลาย เพราะฉะนั้นขอ ทูลเมืองไทยนี้ เกตุอกว่าจีนที่
 เมืองจีนเขาจะไม่เชื่อแน่ เรายกกลับถ้ามีบุคคลดี ๆ ไปต่าง ๆ แลธรรม
 เนียมจีนเจ้าแผ่นดินจีนก็ทรงพระราชสาส์นด้วยพระองค์เอง อุปฮาดทั้งแ
 ดังนั้นก็อ่านหนังสือเอง จะได้ ให้ถ้ามแปลก็หาไม่ได้ ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน
 ไทยในเวลานั้นหลงใหล เชื่อดำพวกจีนเหล่านั้นกราบทูลหลอกหลวงต่าง ๆ
 ซึ่งใจเจ้าทั้งพระเจ้าแผ่นดินเสนาบดี จึงยอมให้จีนพวกเหล่านั้นแต่งพระ
 ราชสาส์นเป็นหนังสือจีน แต่ว่าวันสั่งว่าให้ ถ้ามจีนพวกนั้นแต่งตามฉบับ
 สำเนาความในพระราชสาส์นซึ่งเป็นอักษรไทยแลความไทย ฝ่ายพวกจีน
 ทั้งนั้นก็แต่งยกย้ายเสียใหม่ตามชอบใจของตัว ไม่ให้ ไทยทราบด้วย

ครั้นแต่งเป็นหนังสือขึ้นก็กลับความเสียอย่างอื่น เขียนใจความว่าพระเจ้า
 แผ่นดินไทยถูกชนอันกบฏไปถึงพระเจ้าแผ่นดินกรุงปักกิ่ง ขออ้อนน้อมยอมคว
 ถวายเป็นข้าขอบขัณฑสีมาอาณาจักรของพระเจ้ากรุงปักกิ่ง แลขอถวาย
 เมืองเพนเมืองก๊องสามปั้งหนึ่ง ขอพึ่งพระบารมีพระเจ้ากรุงปักกิ่ง
 ซึ่งเป็นเอกอัครมยุ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งปวงทั่วโลก จะขอให้พระเจ้ากรุง
 ปักกิ่งทรงพระมหากรุณา อนุญาตให้ ลำเนาของพระเจ้าแผ่นดินไทย
 ได้ ไปมาค้าขายที่เมืองจีนเหมือนได้ โปรดให้ ข้อตั้งของบนสวรรค์ มาใช้
 ในเมืองไทยไกลทดแทนการนั้นเถิด ถึงหนังสือฉบับเจ้าพระยาพระคลังนั้น
 ไปถึงอุปฮาทัง แด่คังคกทงตั้งฉบับนั้น ลำจีนให้ถ่านกับเอาพระนาม
 ของพระเจ้าแผ่นดินไทยเป็นเจ้าของหนังสือ อ้อนน้อมไปถึงคังคกเถิดอุปฮาทัง
 ไปหมคฉั้น ครั้นแต่งแล้วทั้งสามฉบับจึงเอาฉบับของพระเจ้าแผ่นดินไทย
 มาถวายให้ทรง ประทับตราตามธรรมเนียมพระราชดำذن แลหนังสือ
 ตั้งฉบับซึ่งเป็นของเจ้าพระยาพระคลัง เอามาให้ เจ้าพระยาพระคลัง
 ประทับตรา ไปตามซึ่งการเป็นไทยในหนังสือสำเนาไทย ข้อความในพระ
 ราชดำذنตั้งไทยได้ ทราบความค่อภายหลัง ล่วงกาลนานมากกว่า ๒๐๐ ปีเศษ
 คำว่าก๊องนั้นแปลว่าถวายบังคมถวายคำนับ คำว่าก๊องนั้นแปลว่าขอเป็นเมือง
 ขึ้นในบังคับ พระเจ้าแผ่นดินไทยแต่เสนาบดีไทยในเวลานั้น ไม่มีความนึก
 ไม่ให้ผู้อื่นมาอ่านแปลตอบส่วนให้ พัง ให้ แน่แท้ ก่อน ด้วยประการใน
 หนังสือจีนให้ ง่าย ๆ หมดความนึก แลวิกี้แต่งทูตานุทูตไทยผู้ มรรตาศักดิ์
 ให้ ออกไปกับพวกจีนเหล่านั้นด้วย ยังข้าราชการตั้งพวกจีนเหล่านั้นให้ เป็น
 ขุนทองชื่อใหญ่ แลขุนทองชื่อน้อยเป็นผู้ พาพวกทูตไทยไปถึงเมืองจีน

คำว่าท้องซื้อนั้นแปลว่าเป็นผู้ซึ่งนำข้าวสารต่าง ๆ พระเจ้าแผ่นดินไทยแ
 แลเสนาบดีไทยในเวลานั้น พอใจนักไปแต่การช่างจะอดยศของตัว ว่าค
 กว่ามนุษย์ทั้งหลาย พระราชดำณนั้นเชิญเข้าไว้ในตั้งเขียนลายรดน้ำของ
 แล้วยังคงบนพานทองคำสองชั้นคือพานแว่นฟ้า แล้วยืนพานพระราชดำ
 ณบนบุษบกมีทงมคานหาม แต่พวกท้าวทุกไทยที่จะไปนั้น ก็แต่งตัว
 จนเกินงามในเวลานั้น แต่ในเวลาก่อนนั้นเขาจะเข้าใจว่าเป็นการดีเท
 แต่งตัวด้วยธรรมาของคำ ชนิดชฎาอินทรีพรหมนัยยเรศ แล้วยประดับ
 สายสร้อยมณยมงคลคำพิพัฒน์ครองรัง เขาก็คิดเพ็ดเพิดนไปแต่ฝ่ายจะสำแดง
 ยศของตัวแก่ แลพระราชดำณนั้นจะออกจากพระราชวังกรุงเก่าขึ้นกับแห
 แหนของ พานพระราชดำณนั้นก็เชิญขึ้นกับพระยานมาศ แลมีเครื่อง
 สูงเทวดาหน้าหลัง มีเครื่องสูงสองชั้นคือพานแว่นฟ้า พลก็ของต่าง ๆ
 บางตั้งหน้าหลัง ให้ร้องอื้ออึงไปตงเรือเอกไชย เรือรูปสัตว์ต่าง ๆ ยังมี
 เรือแห่เป็นขบวนนำหลังค้ำกับคานทองมาส่งจนถึงเมืองสมุทรปราการ แล้วยัง
 ขึ้นเรือใบน้อย ๆ เป็นเรือดำเลี้ยง แลจะไปในเรือแล้วมีหน้าข้าให้ มกตของ
 ชนะเครื่องสูงตามไปประ โคม เพื่อให้เป็นการสำหรัยศพระราชดำณ
 ประ โคมงามเวลาเช้าค่ำแตกกลางวันเสมอไป เวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินไทย
 แลเสนาบดี ก็มาแต่การชวนชวรายแต่จะแต่งยศของตัวอันน่าใจแก่ใจ ก็ไม่คิด
 อยาอดสู่แก่ประเทศอื่นเลย การนี้ก็เพราะไม่พิจารณาด้วยปัญญาอันละเอียด
 ครั้นไปถึงเมืองจันทแล้ว พวกจันทเป็นท้าวของชื่อก็พูดถกด้วยความเด้อย่าง
 อื่นหมด พูดว่าธรรมเนียมไทยซึ่งแต่งตัวอย่างธรรมเนียมอย่างหนึ่งดังนี้
 แต่งตัวไปอย่างทุกไทยนั้น เป็นการแต่งโดยเคารพต่อพระเจ้ากรุงปักกิ่ง

ถึงพระราชสาส์นแสดการเห็นแทนให้ร้องดังนั้น ก็เป็นการดี โดยความเคารพ
 ต่อพระเจ้ากรุงปะกิ่งทั้งสิ้น ขณะพระราชสาส์นถึงเมืองจีนนั้น พวกจีนที่
 เป็นผู้ดูแลบ้านเมืองเจ้าท่านนั้นจะได้ห้ามไทยก็ห้ามได้ ไทยก็ต้องห้าม
 มุขมกที่รับพระราชสาส์น ประโคมของตัวไปเอง ซึ่งไม่อดสูใจเลย
 แสดครั้งนี้พวกจีนท่านที่เป็นท้องซื้อใหญ่และท้องซื้อน้อยนั้น จะรู้เห็นเป็น
 โฉนดหมายกับขุนนางจีนอย่างไรก็หาทราบไม่ เพราะมิได้มีในจดหมายเหตุ
 โบราณนั้นไม่ ได้พบหนังสือมีความแก้ว่าเป็นเรื่องราวว่าพระเจ้ากรุง
 ปะกิ่งมีรับสั่งโปรด ให้ขุนนางเมืองจีนรับทูตไทยแสดพระราชสาส์นไทยกับ
 ทั้งเครื่องราชบรรณาการ รวมกันส่งขึ้นไปให้ถึงกรุงปักกิ่ง โดยการดี
 ขยำให้มิเหตุร้ายได้ เลย ก็ครั้งนี้พวกทูตไทยได้ ขนบกแต่เมืองกวางตุ้ง
 ไปจนถึงกรุงปักกิ่ง รัตนมไปถึงตามเดือนกับสิบห้าวันจึงถึงกรุงปักกิ่ง โดย
 ความยากนัก พระเจ้ากรุงปักกิ่งก็เสด็จออกรับพระราชสาส์นแสดทุกไทย
 รับเมืองไทยเป็นเมืองก็อง ก็รับอย่างหัวเมืองชนพระเจ้ากรุงปะกิ่งพระราช
 ทานทองคำพระเจ้าแผ่นดินไทยเป็นเมืองก็องจีนมา ก็องเมืองไทยเป็นเมือง
 ชนแก่กรุงปักกิ่ง คำว่าทองนั้นเปรียบเหมือนว่าสัญญาบัตรคงหัวเมือง
 ทั้งหลาย หนังสือเครื่องมงคลราชบรรณาการของไทยไปถวายพระเจ้ากรุง
 ปะกิ่งนั้น รวมหมดเป็นราคาเพียงสักห้าสิบซึ่ง ฝ่ายพระเจ้ากรุงปักกิ่ง
 ก็รักยักจะขอสดมภ์ดีแต่ข้ามาแก่ไทย จึงตั้งเงินค่าจ้างจีนราษฎรชน
 บรรณาการไทย ตั้งแต่เมืองกวางตุ้งส่งขึ้นไปถึงกรุงปักกิ่ง คิดค่าจ้าง
 ชนดังนั้นเป็นเงินมากกว่าราคาเครื่องราชบรรณาการของไทยที่ออกไปนั้นหลาย
 เท่าไม่คุ้มค่าจ้าง พระราชสาส์นไทยนั้นก็โปรดให้ ห้ามไปทั้งมุขมกกับพาน

๖๕
 ทานทุกไทยก็ขึ้นเกี่ยวขึ้นรถไปทุกคน คนที่ห้ามพระราชดำเนินแต่ห้ามทุกคน
 พระเจ้ากรุงปักกิ่งก็ของจางจันหนานอันราคาค่าจ้างมาก เพราะจะแต่งยศแก่
 ประเทศจีนทั้งปวง ครั้นเมื่อกาลล่วงมาพระเจ้ากรุงปักกิ่งก็ทรงขอบแทน
 เครื่องบรรณาการมาให้ แก่กรุงไทยนั้น ซึ่งของขอบแทนแต่ล้วนเป็นของมี
 ราคาแพง คอยพรอย่างตีส่าง ๆ ราคาก็มากกว่าเครื่องบรรณาการของ
 ไทยที่เป็นหลายเท่า คิดราคาของขอบแทนกรุงปักกิ่งต้องส่วนช้างนำช้างใน
 ประมาณ ๖๐ ซึ่งเศษก็ ๗๐ ซึ่ง ๗๐ ซึ่งหรือ ๖๐ ซึ่งทั้งนี้พระเจ้ากรุงปักกิ่ง
 ชาติทุนเปล่าไม่มีกำไร แต่ว่าต้องจำเป็นจำทำเพราะว่าจะแต่งยศอย่างนั้น
 อย่างน้อย ฝ่ายอุปฮาดทั้งคือเสนาบดี ในกรุงปักกิ่งนั้น แด่ตั้งคกเจ้าเมือง
 กวางตุ้ง ทั้งต้องแห่งเขาก็หนังสือฝากมาถึงพระเจ้าแผ่นดินไทย เป็น
 หนังสือขอตามหนังสือของไทยกันไปเป็นอักษรจีนนั้น แต่พวกจีนถามที่
 เป็นท้องซื้อผูกกลับแก้ความเสียใหม่ว่า คราที่ประทับพระราชดำเนิน
 ดวงหนึ่ง เพื่อสำหรับถวายแก่พระเจ้ากรุงปักกิ่งพระองค์เดียวเท่านั้นต้องใช้
 ดวงต่างหาก แต่ที่ดวงประทับในหนังสืออุปฮาดทั้งแด่ตั้งคกนั้นต้องใช้ ดวง
 หนึ่งต่างหาก ฝ่ายจีนก็เชื่อเอาแต่ในหนังสือของไทยที่เป็นอักษรจีนเป็นใหญ่
 หาได้ จดบันทึกตราไม่ หนังสือพระราชดำเนินของพระเจ้ากรุงปักกิ่งนั้นเป็น
 หนังสือขอตามหนังสือแล้วม้วนเอาไว้ ในกลัดไม้ ไม่ทำดีเหลือง เขียนเป็นรูปตัว
 มังกรห้าตัว หนังสือของนั้นเขียนเป็นกระดาษสีแดงประทองเป็นเม็ด ๆ
 ม้วนม้วนไม้ อยู่ กลาง มียกติดท้ายไม้ ต้องข้างแล้วม้วนด้วยรัดม้วน
 ดัดทำด้วยหยกจะระโน มอบส่งให้ทูตานุทูตไทยไปตามการเหมือนเช่น

หนังสือฝากกันตามเมืองต่าง ๆ ทั่วหลาย เช่นกับท้องตราบังคับไปยังหัว
เมืองชนของพวกจีน จีนไม่ได้ ยกย่องนับถือเป็นพระราชสาส์นสนของคอบ
แทนในทางไมตรีกันแต่อย่างใด ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินไทยกับเสนาบดี ในเวลานั้นใช้
ไม่รู้เหตุการณ์ทางห่าง ๆ ไกล ๆ ก็เข้าใจสำคัญคิดผิด ๆ ไปต่าง ๆ จึง
ปลุกษากันว่าพระราชสาส์นของเราเมื่อส่งให้ ทั่วไทยไปนั้น ก็มีการเห็น
มากมายหลายอย่างต่าง ๆ ก็เมื่อพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงปักกิ่งมาถึง
แขวงกรุงไทยนั้นแล้ว ถ้าเราจะไม่มีการรับด้วยกระบวนแห่งเห็นต่าง ๆ นั้น
พวกจีนทั้งหลายที่อยู่ ในเมืองเรา เขาก็จะมีความน้อยใจว่าเราไม่นับถือทาง
พระราชไมตรีของพระเจ้ากรุงปักกิ่ง แล้วก็จะมีความคิดเห็นว่าเราชาวไทยไม่
ยกย่องพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงปักกิ่ง ให้เสมอเหมือนกับเรา เมื่อพระเจ้า
แผ่นดินไทยเสนาบดีไทย คิดพร้อมใจกันเป็นการตกลงตั้งนั้นแล้ว
จึงได้ จัดกระบวนแห่งเห็นทางบกทางเรือ พร้อมมุลตามธรรมเนียมไทย
ไปรับพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงปักกิ่งซึ่งตอบส่งมากับทั่วไทยนั้น พวก
ทั่วไทยกับพวกจีนที่เป้นตาม ท้องข้อใหญ่ท้องข้อน้อยพร้อมกัน ก็รับ
เชิญพระราชสาส์นของจีนมาเองนั้น การเห็นกันตักตวงฮากการคล้ายกัน
กับเมื่อแห่งพระราชสาส์นของไทยไปนั้น ครั้นพระราชสาส์นของพระเจ้า
กรุงปักกิ่งมาถึง ในกรุงไทยแล้ว เมื่อแปลนั้นพวกจีนท้องข้อที่เป้นตามก็กลับ
แปลความกลับเอาหัวแปดเสียนหมด แปลกลับว่าเป็นทางไมตรีแด่พระเจ้า
กรุงปักกิ่งนั้นยอมวันไมตรีแก่กรุงไทย กรุงปักกิ่งยอมวันกรุงไทยเป็นเมือง
พี่น้องกันสนิท ถ้าแปลเป็นคำของจีนคอบมาให้ สัมคอบกับพระราชสาส์น
ไทยที่ส่งไปนั้น แลหนังสืออุปาทาทั้งแลหนังสือคังคกนั้น ทั้งสองฉบับ

ก็กลับแปลแก้ไขเป็นว่ามาถึงเจ้าพระยาพระคลัง ให้ สมนกับหนังสือฉบับไทย
 ของเจ้าพระยาพระคลังส่งไปนั้น อันที่จริงนั้นตั้งคดีอุปฐาทั้ง เข้ามานำ
 ถึงพระเจ้าแผ่นดินไทย ตามความในหนังสือของไทยที่เปนฉบับหนังสือจีนส่ง
 ไปนั้น หนังสือของหอจดหมายเหตุของกรุงปักกิ่งของไทยให้ เปนเมืองขนาน
 พดกตามก็กลับแปลว่า เปนหนังสือพระเจ้ากรุงปักกิ่งขอไชยให้ พรแก่กรุง
 ไทยทั้งสิ้น ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามในเวลาฉั่วนั้น ก็เรียกพวก
 ท้องข้อจีนไม่ส่งไชย เพราะว่าได้ เครื่องบรรณาการตอบแทนของจีนกรุง
 ปักกิ่งมานานมากก็ไรมากกว่าเครื่องบรรณาการที่ส่งออกไปนั้น มีกำไรราคา
 สูงขึ้นไปกว่าบรรณาการที่ส่งไปกรุงปักกิ่งนั้นหลายสิบครั้ง ฝ่ายเสนาบดีใน
 เวลานั้นก็พลอยนิยมไปสิ้นไม่ขัดขวาง เพราะว่าได้ ของตอบแทนแก่พวกจีน
 ตามท้องข้อจีนบ้างเล็กน้อย แต่เมื่อพวกทูตานุทูตไทยไปครั้งแรกนั้น
 พระเจ้ากรุงปักกิ่งโปรดยอมให้ เวชสำอางไทยไปค้าขายที่เมืองกวางตุ้งแห่งเดียว
 แต่บ่ต้องค้าเท่านั้น แล้วพระเจ้ากรุงปักกิ่งโปรดให้ตั้งกเจ้าเมืองกวางตุ้ง
 จัดที่แห่งหนึ่งให้ แก่ไทย พระเจ้ากรุงปักกิ่งโปรดพระราชทานที่แผ่นดินแห่ง
 หนึ่งในเมืองกวางตุ้งนั้นเรียกว่ากงกวน เป็นที่ของไทยสำหรับทูตไทยไปจะได้
 พักอาศัยริยจัดซื้อของต่าง ๆ ตามประสงค์ แล้วได้ คึกใหญ่ สดถึงเปน
 ที่พัก ครั้นบ่ต้องจนบ่ถึง ฝ่ายตั้งกเจ้าเมืองกวางตุ้งหนังสือมาถึง
 กรุงไทย ใจความว่าในบั้นนี้ให้ พระเจ้ากรุงไทยแต่งขุนนางไปถืองกรุงปักกิ่ง
 คำว่าถืองนั้นคือว่าอ่อนน้อม ครั้นพวกจีนท้องข้อตามก็กลับแปลคำถืองกลับ
 เสียว่าเป็นเจริญทางไมตรี ตามกลับแปลความว่าพระเจ้ากรุงปักกิ่ง
 มีความรักถึงทางพระราชไมตรีกรุงไทย สามปีให้ ไทยไปเฝ้าครั้งหนึ่ง

อยาให้ชาติ ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินไทยในเวลาต้งแล้วนั้นคิดเพ็ดเพดินเกินนัก
 ด้วยว่าการค้าขายลำเก้านำไรมากมาย แลตั้งเครื่องบรรณาการไปครั้ง
 หนึ่งครั้งใด ก็มากไรมากกว่าบรรณาการของที่ส่งไป แลพวกทูตานุทูต
 ไทยที่ออกไปเมืองจีนก็โต เบียดเบียนแก่หัวเมืองจีนค่างค่างนั้นนั้น ก็จัดซื้อ
 ของที่ดี ๆ ปลูก ๆ เอามาเป็นของถวายพระเจ้าแผ่นดินไทย แล้วยกานต์
 เสด็จมาดไทย ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินในเวลาต้งแล้วนั้นไม่มีความกระตาค
 กระเดื่อง ว่าถูกพวกจีนพ้อดวงให้ เสียยศ จีนสั่งให้ ไปกองเมื่อไรก็ไป
 เมื่อนั้น ถูกดวงทั้งกองทัพจีนไม่มียาขายนำ โรงมงายกลอดลงมา
 หลายชั่วอายุคน ความ ไร่เป็นไปทั้งนั้นเหตุใหญ่เพราะว่าหนังสือจีนรู้ได้
 โดยยากที่สุด ไม่เหมือนหนังสือไทยแลหนังสือต่างประเทศทั้งหลายพอจะ
 รู้ได้บ้าง ก็ไทยแท้ไปบุตรจีนรู้ หนังสือจีนก็ไม่มี ก็เมื่องมงายโรง
 มาหลายชั่วอายุคนแล้ว พระเจ้าแผ่นดินไทยทั้งหลายในเวลาก่อนนั้น
 แลเสนาบดีไทยก็ โรงมงายด้วยหลายชั่วแผ่นดินนั้นเพราะความมั่งง่าย ครั้น
 ทูตเก่าละตามเก่าตายไปหมดแล้ว ได้ ย่นว่าคราวหนึ่งมตามจีนเป็นคนซื้อ
 แปรความคำนับหนังสือจีนที่จริง แจ้งความจริงให้ท่านเสนาบดีฝ่ายไทย
 ในเวลาที่ต้งแล้วลำดับมานั้น ให้รู้ แท้ แน่ว่าจีนกวางคังตุ้มนั้นคนเกลื่อนมี
 หนังสือมาสั่งให้ ไปก็ยกข้อให้ ไปอ่อนน้อม ฝ่ายเสนาบดีไทยในเวลาต้งนั้น
 ก็นำความกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงไทยในเวลาลำดับ ครั้นภายหลังพระเจ้า
 แผ่นดินไทยจะแต่งพระราชสาส์นไปกรุงปักกิ่งอีก จึงโปรดให้ จัดหาตำจีน
 ที่ซื้อครมาแปลพระราชสาส์นไทย แลหนังสือเจ้าพระยาพระคลังด้วย
 ตามความในสำนวนไทยเขียนเป็นอักษรจีนส่งออกไปกับทูตานุทูตไทย ฝ่าย

พวกจีนที่เป็นท่งซื้อใหม่ ๆ นั้น ครั้นออกไปถึงเมืองกวางตุ้งก็ไม่ไว้ใจ
จึงเอาความไปแจ้งแก่ต่งตักตามตำแหน่งพระราชสาส์นส่งไปนั้น ฝ่ายต่งตักเขา
ก็โกรธทูตไทยต่งตักเขาไม่รับรอง เขาได้จับทูตไทยกลับมาโดยการชู้เขนว่า
ถ้าจะขึ้นใช้ หนังสือเป็นอย่างใหม่นี้ ไม่ใช่เหมือนอย่างเก่าแต่ก่อนนั้น
ถ้าเขาไทยไปมาค้าขายสืบได้ ความแน่นแล้ว เขาจะรับเขาไว้ เสียสิ้นถ้าเขา
เมืองจีนก็จะห้ามไม่ให้ ไปมาค้าขายที่เมืองไทยสืบต่อไป ครั้นพวกทูตานุทูต
ไทยได้ถูกชู้เขนดังนี้แล้ว ก็ต้องกลับมากรุงไทยแจ้งความกับเสนาบดีไทย
ทุกประการ ฝ่ายพวกพ่อค้าถ้าเขาจีนทั้งหลายในเมืองไทยนั้น บ้างมีญาติ
เคยไปมาค้าขายที่เมืองจีน ก็ร้องทุกข์กระดืบกระสายขึ้นว่าขอพระเจ้าแผ่นดิน
ได้ โปรดการไปครั้งนี้ ฝ่ายเมืองไทยในเวลานั้นไม่มาทางค้าขายกับเมืองต่าง
ประเทศฝ่ายทางทะเล มีแต่เมืองจีนแห่งเดียวจึงยอมกันทำหนังสือไปตามเคย
แต่ฝ่ายฉบับเป็นพระราชสาส์นเพื่ออักษรไทยนั้น ก็ยังคงเขียนเป็นอักษรไทย
ไปเป็นทางไมตรียังเดิม หนังสือด้านนอกของเรือจึงรวมชนมื่อเขียนไปเป็น
หนังสือจีน ข้อความหนักของเก็บเอาความเกี่ยวสาส์นนั้น ทลออกดวงเขียน
ไว้ แต่ก่อนนั้นเขียนไปให้ เป็นที่ชอบอาชวไศรยพวกจีนปะกัง พระราชสาส์น
แต่หนังสือเสนาบดีจีนที่นำมาแต่เมืองปักกิ่งนั้น ครั้นมาถึงเมืองไทยแล้วก็เขียน
แปลอ่านให้ ชอมทูตไทยอย่างเช่นแปลมาแต่ก่อนนั้นเป็นทิวอย่างอยู่แล้ว แล้วก็
เขาออกอ่านขอตักกันเถื่อนในท้องพระโรงหลวง อ่านตามชอบใจไทยให้พระ
ทูตไทยเท่านั้น คนที่ใจเฝ้าไม่สืบรู้เท่าทันก็เชื่อเขาเป็นแน่แท้จริง ผู้ที่สืบรู้ก็
กั้นหัวเราะไม่ใคร่จะได้ พลตอยอดดูใจไปด้วย แต่เป็นการจ้านงคองนง

บุบงิบเสียเพราะในรั้วก็จะทำอย่างไรได้ ธรรมเนียมจึงเสียสืบมาแต่โบราณ
มิใช่การใหม่ ๆ ในปัจจุบันนี้ ใคร ๆ ย่อมจะโง่ทักเขาไม่ได้

ว่าด้วยเรื่องเมืองจันทราให้เห็นเป็นการเติมเสียมาแต่เดิมดังนี้ ใน
ธรรมเนียมที่ห้ามพระราชดำเนิน ก็ทูลจันทราจะมาส่งพระราชดำเนินแก่เมือง
ไทยสักครึ่งหนึ่งก็ไม่ได้ เหตุที่ห้ามก็ไม่พบประเดี๋ยว ไม่
ได้ยินว่าจันทราส่งบรรณาการไทยบ้างเหมือนเช่นอย่างเมืองอื่น ๆ ยังว่าได้ยิน
บ้างตามเวลา ที่ควรไปมาหาหากันตามเหตุนี้ อากักรัไทย
ไปส่งบรรณาการแก่นั้น ให้เสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินไทย
ในเวลาก่อนนั้น ความจริงเรื่องไทยจะให้ถูกรับถูกต้องด้วยกองทัพเมืองจัน
ทรามิได้เสีย เป็นเหตุเพราะในเวลานั้นล่วงแล้วกว่า ๕๐๐ ปีเศษ ด้วยกัน
เติมเสียธรรมเนียม เพราะไทยถูกทอดทิ้งเป็นธรรมเนียมเสียไปตามกาล
เท่านั้นเอง หรือว่าไทยจะหมายพึ่งพลอาไภรจัน ให้อำนาจจันทรคุมเกรง
ปกป้องกันอะไรได้ ก็ไม่มียศเลยสักอย่างหนึ่ง เป็นแต่ในเวลาว่างลงไป
แล้วนั้น ไทยหุ้สตาตันจึงรู้สึกละอายใจที่ถูกทอดทิ้งอย่างว่ามาแต่หลังนั้นแล้ว
จึงได้ทำให้เสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินไทยไปต่าง ๆ ครั้นเมื่อ
ในเวลาภายหลังนั้นรู้ว่าถูกทอดทิ้งแล้ว ก็เพราะเมื่อการถลำไป
เสียมากแล้ว ก็เป็นแต่ว่าตกลงแต่ด้วยอย่าง เมืองที่ใกล้ เคียงต่าง ๆ ห้าง
ตลาดต่าง ๆ คือเมืองมอญเมืองพม่าเมืองลาวเชียงรุ่ง เมืองลาวหลวง
พระบาง แด่เมืองลาวล้านช้าง เมืองยบูน เมืองลังกา แด่เมืองแขก
พราหมณ์ต่าง ๆ นั้นเมืองเหล่านี้ พวกทศไทยมีค้ายืนยันว่าได้ พบปะทุก
เมืองต่าง ๆ นี้ ไปส่งบรรณาการกรุงปักกิ่งทั้งสิ้น แล้วมือก็หายไป

ต่าง ๆ คือเมืองที่เลี้ยงไทยเรียกว่าลวักห้วยหุย และเมืองไทรคองเมืองคำดี
เมืองพราหมณ์ยังอีกหลายเมืองหลายชาติต่าง ๆ ทั้งนั้นต้องไปส่งบรรณาการ
กรุงปักกิ่ง ^{๒๕๕}ดิน เมืองที่กล่าวมานี้ได้ ยื่นทูตไทยว่า ต้องไปขอของไป
ก็ยังไม่ซื้อกรุงปักกิ่งหมุด ^{๒๕๕}ดิน ก็เมืองโกดเคียงเหล่านี้เราทำอย่างไทย
ก็สนใจทำไปคล้าย ๆ กัน ด้วยภาษาไม่ต่างกัน โกดเคียงประเทศกัน
จึงต้องจำใจทำไปตามกันอย่างนั้น เพราะแต่ก่อนนั้นไทยหัดบาศาแบบรู้จัก
แต่เมืองจีนเท่านั้นเอง ไม่ได้รู้จักคบหาในประเทศต่าง ๆ ที่ห่างไกลกัน
ในนา ๆ ประเทศ แต่การที่พระราชดำณของพระเจ้ากรุงสยาม เมื่อเวลา
ไปเกิด แต่การซึ่งเห็นพระราชดำณของพระเจ้ากรุงปักกิ่งเมื่อเวลามากก็
การที่ ^{๒๕๕}นิกเป็นการทำงานไทยทำไปเอง เมืองจีนแลกรุงปักกิ่งจะได้ส่งบังคับมา
ก็ห้ามได้ ถ้าพระเจ้ากรุงปักกิ่งจะได้ มีอำนาจบังคับสั่งมาก็ห้ามได้ เมื่อ
พระราชดำณของไทยไปถึงเมืองจีน แต่ว่ายังอยู่ในมือชุกไทย ชุกไทย
ก็กระทำการประตัมยศของไทยเอง ก็พระโคมหาราชตั้งรกลองชนะบวรพระ
ราชดำณ ทุกเวลาทุกคำทุกเข้าทุกถ่วงวันด้วย คือแต่พระเจ้าเกียรติกษัตริย์
พระเจ้าแผ่นดินไทยให้ปรากฏแก่ชาวจีนทั้งหลาย ก็เมื่อชุกไทยได้ ส่งมอบ
พระราชดำณไทยไปแก่เจ้าพนักงานจีน ๆ รับไปนั้น พลจีนเขาก็ห้ามไป
ทั้งบวมกัทวีพระราชดำณไทยนั้น เครื่องพระราชบรรณาการเหล่านี้
จีนก็รับทุกต่าง หรือจะยื่นไปตามลำดับทางบก หรือจะไปทางหัวเมือง
ทั้งหลายจนกระทั่งมาถึงเมืองหลวงของจีนคือกรุงปักกิ่ง ชุกไทยทั้งหลายนั้น
พวกจีนหัวเมืองก็รับนอกล้วนแล้ว ห้ามต้องแต่งโขงโขงไปตามทางใหญ่
จีนรับส่งกันคือ ๆ ไปตามหัวเมืองต่าง ๆ จนถึงกรุงปักกิ่ง แต่การที่พวก

จีนรับพระราชดำณัฏฐาทนุทุกไทยไปตามทางนั้น จีนเห็นถ่านหินที่เขาว่า
 จำรัสตั้งทุกไทยเป็นการขายทางตามหัวเมืองต่าง ๆ แต่จำรัสทั้งพระเจ้า
 กรุงปักกิ่ง โปรดเสียใช้ให้แทนทุกไทย เพราะจะได้ เกียรติยศแก่ไทย
 จึงตั้ง ขาดทุนมากมายเพราะการเสียค่าจำรัสตั้งทุกไทยนั้น แต่การซึ่งแท้
 เห็นตามธรรมเนียมรับพระราชดำณัฏฐาต่างประเทศ ซึ่งเป็นการธรรมเนียม
 สำหรับบ้านเมืองนั้น จีนกรุงปักกิ่งไม่ได้ แต่งการกระบวนให้แทนรับพระ
 ราชดำณัฏฐาของไทยเลย เป็นแต่รับส่งไปมาโดยการไม่เห็นเห็น เห็น
 กับเช่นพ่อค้าขนสินค้าไปมาตามทางนั้น ฤๅถามว่าพระเจ้ากรุงปักกิ่งมี
 หนังสือรับส่งลงมาให้ตั้งตกเจ้าเมืองกวางตุ้ง รับทุกไทยไว้ แต่ที่เมืองกวางตุ้ง
 เท่านั้นเอง ด้วยที่กรุงปักกิ่งเกิดเหตุร้ายจากเจี้ยนในเมือง ฤๅถามจ
 อย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่ควรจะรับทุกไทยได้ ในครั้งนั้น ทางที่พระเจ้ากรุง
 ปักกิ่งไม่สบายพระไทยด้วยอาการต่าง ๆ จึงมีขึ้นในกรุงปักกิ่งแล้ว พระเจ้า
 กรุงปักกิ่งก็ไม่ยอมรับทุกไทยให้ จนไปกรุงปักกิ่งก็มีบางคราวต่างคราว ถ้า
 ครั้งใดคราวใดไม่ยอมรับทุกไทยครั้งนั้นแล้ว พระเจ้ากรุงปักกิ่งก็มีหนังสือ
 รับส่งลงมาถึงเมืองกวางตุ้ง รับส่งบังคับให้ตั้งตกเจ้าเมืองกวางตุ้งรับเครื่อง
 มงคลราชบรรณาการของไทยไว้ ที่เมืองกวางตุ้ง แต่ราชดำณัฏฐาไทยนั้นได้
 โปรดให้เจ้าเมืองกรมการที่เมืองกวางตุ้ง รับส่งขึ้นไปให้ถึงกรุงปักกิ่ง
 โดยเร็ว เมื่อการเป็นดังนี้ กรมการเมืองกวางตุ้งก็รับเชิญพระราช
 ดำณัฏฐาไทยขึ้นมุกไว้ บนหลังม้าเร็ว บังคับให้จีนพวกลำเร็วรับพระราชดำณัฏฐา
 ไทยเดินส่งกันคือ ๆ ขึ้นไปเป็นลำดับตามหัวเมืองของจีน จนถึงกรุงปักกิ่ง
 แต่บุษบกหรือยานทองที่รองรับพระราชดำณัฏฐานั้น ก็ตกอยู่ ที่เมืองกวางตุ้ง

นั้นเอง พวกทูตานุทูตไทยก็คงรออยู่ที่เมืองกวางตุ้ง คอยฟังกระแส
 รับสั่งพระเจ้ากรุงปักกิ่งจะไปรบประการใด เมื่อพระราชสาส์นไทยที่พวก
 เจ้าพนักงานจีนรับเชิญไปส่งก็อยู่บนหลังม้าที่ติดอยู่กับขานม้า ก็ไม่มี
 การประ โทมแทรกดังที่ตองจะอะไร พระราชสาส์นเสด็จไปองค์เดียวมา
 เบียดใจไม่มียศ พวกไทยก็ไม่ได้ ไปสาแดงยศกับจีนปักกิ่ง ครั้นการ
 เป็นลำดับเวลามาขึ้นไม่ช้า พวกเจ้าพนักงานจีนนำเร้วมารับพระราชสาส์น
 คอบมาแก่กรุงปักกิ่ง ทิ้งพระราชสาส์นกรุงปักกิ่งนั้น ม้วนอยู่ในกระบะอก
 ไม่ใส่ทาสีเหลืองผูกมากับหลังม้าของพวกจีน นำเร้วมาส่งถึงเมืองกวางตุ้งแล้ว
 คังคกเจ้าเมืองกวางตุ้งเขาก็เรียกพวกทูตไทยมาที่เรือนบ้านเจ้าเมือง เขา
 จึงมอบพระราชสาส์นคอบของพระเจ้ากรุงปักกิ่ง ตั้งให้ แก่ทูตไทยเท่านั้นเอง
 ไม่มีการให้แทนรับสั่งพระราชสาส์นอะไร ถูการเคารพรับสั่งพระราชสาส์น
 นั้นก็ไม่มีเลยแต่สักอย่างหนึ่ง การให้แทนรับสั่งพระราชสาส์นนั้นไทยทำเอิกเกริก
 ไปเอง ไทยทำการเคารพนับถือจนข้างเดียว จีนไม่เคารพคอบแทน
 บ้างเลย จีนรับเขาเปล่า ๆ แลตั้งให้ง่าย ๆ ไม่มีการเคารพนับถือไทยเลย
 ไทยไม่แพ้ส่งพระราชสาส์นไปกรุงปักกิ่งนั้น มีการแต่ที่กรุงสยามนั้นแล้ว
 ยังมีหน้าทำการประ โทมต่าง ๆ ไปตามทางเร้ว มีเหตุด้วยเมื่อชนบทนั้น
 ที่เมืองจีน ไทยอยากอวดยศแก่จีนก็ทำตามใจไทยเอง จีนไม่นำพาเอา
 ใจใส่ในการรับพระราชสาส์นของไทยนั้น ในเวลาก่อนที่ส่งไปแล้วนั้น
 ไทยทุบายตามัว จึงเสียยศเพราะการเป็นดังนี้ สาแดงด้วยเร้วส่งและ
 รับพระราชสาส์น ไปมาที่เมืองจีนกรุงปักกิ่งนั้นสิ้นข้อความแต่เท่านี้

ก็อาการที่พระราชดำเนินไปมาโดยเมืองต่าง ๆ มีเป็นครั้งเป็นคราว ไม่มี
 เป็นกิจเดิมเหมือนเช่นพระราชดำเนินส่งไปกรุงปักกิ่งประเทศจีน ที่กล่าว
 มาแต่หลังนั้น ฤๅว่าเมืองโกสึ เคียงกันกับเมืองไทย ก็ประเทศที่ติดคือ
 โกสึ เคียงเมืองแนวแถวเดียวไปมาถึงกันแต่กันตามสมควร ครึ่งหนึ่งเป็น
 อย่างหนึ่งครึ่งหนึ่งเป็นอย่างอื่น ตามเหตุการณ์ที่ผ่านไปโดยเวลาควรกับ
 เหตุนั้น ๆ ก็อย่าแต่เดิมเมื่อครั้งเมืองหลวงพระบางยังเป็นเอกราชธานีใหญ่
 ในเวลานั้นนั้น ฤๅเมืองล้านช้างคือเวียงจันทน์ที่เป็นเอกราชใหญ่ในฝ่าย
 ทิศเหนือคือนอกอีกตำบลหนึ่ง เมืองกำ พุซาก็คือเมืองเขมรก็เป็นเอกราช
 ใหญ่ตำบลหนึ่งซึ่งทิศใต้ เมืองหงสาวดีก็เป็นเอกราชใหญ่ โดยมีอาณาจักร
 กว้างขวางอาณาเขตมากในเวลานั้น ก็เมื่อในเวลานั้นมีเรื่องเกิดเหตุกับเมือง
 ทัง & นั้นเป็นครั้งเป็นคราว ถึงว่าพระราชดำเนินของไทยกับเมืองทัง & นั้นได้
 ไข้ ไปมาถึงกันก็มีอยู่ บ้างก็อยู่เป็นหลายครั้งหลายคราวในการไม่ครบข้าง
 การก็ถึงคราวบ้างตามเวลา ส่วนพระราชดำเนินเก่าที่เหลือน่าก็มีอยู่บ้าง
 ก็เป็นแต่จดหมายใจความไว้ ในพระราชพงสาวดารมีบ้างเล็กน้อย จะเขา
 เป็นแน่แท้ ชาติว่าเป็นต้นฉบับเดิมไม่ได้ แต่ความในจดหมายเหตุนี้พระราช
 ดำเนินที่ไปถึงกันกับเมืองหงสาวดี ไฉนทางทั้งสองฝ่ายใช้ ว่าที่ท่านนั้นของท่าน
 ตามข้างไหนชนมายุมากเดชนมายน้อย แต่ยศศักดิ์ก็คงแต่งตั้งเป็นพระเจ้า
 แผ่นดินเดิมกันทั้งสองฝ่าย ไม่มีมีความหมิ่นประมาทกันเหมือนกรุงปักกิ่ง
 กรุงไทย ครั้นกาลล่วงมาภายหลัง กรุงหงสาวดีมีไชยชนะแก่กรุงศรี
 ยุธยาแล้ว พระเจ้ากรุงหงสาวดีทรงตั้งพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพระ
 พิศณุโลกย์ ให้เป็นเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม แต่บังคับให้ชนอ่อนน้อมอยู่ใน

อำนาจกรุงหงสาวดี ครั้งนั้นพระราชสาส์นที่มีพระคองไซ ไปมาถึงกันแต่กันนั้น
 ก็ยังคงใช้ว่าพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดิน ถึงกันแต่กันทั้งสองฝ่ายเสมอ
 อยู่ ไม่ลดหย่อนยั้งซึ่งกันแต่กัน แต่ฝ่ายไทยว่าเป็นการช้อนหม่อม ข้างฝ่าย
 กรุงหงสาวดีว่ายากตัวส่งคักดีโคใหญ่ไป ถึงกระนั้นก็ยังคงเป็นพระราชสาส์น
 ช็อกพระนามว่าพระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินนั้น ๆ ทั้งสองฝ่าย ครั้นภายหลัง
 เมื่อเวลาล่วงแล้วต่อมา พระเจ้ากรุงหงสาวดีมีอำนาจใหญ่ขึ้นต้องดลพระ
 ชนมาญ ฝ่ายไทยกลับแรงเมืองกระต้างกระเดื่องไปไม่มีความอ่อนน้อมยอม
 ชนอยู่ในอำนาจของกรุงหงสาวดีคู่กัน แต่การศึกสงครามกันต่อ
 เนื่องไปอีกในระหว่างนั้น ไทยแลมอญได้เขียนหนังสือไปชวนไปทั้งให้กัน
 ในหว่างศึกสงครามทั้งสองฝ่าย ส่วนคนไทยใช้ว่าที่ท่าน้องท่านใช้ไป
 อย่างเก่า แต่ส่วนกรุงหงสาวดีนั้นว่าถึงคักดีโคใหญ่ไป แต่ยังคงเป็นพระ
 ราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองฝ่าย ไม่ได้ลดหย่อนเหมือนอย่างเจ้า
 ประกิจตกไทยว่าต่ำกว่าจีนประกิจกล่าวมานั้น แต่ฝ่ายเขมรนั้นเมื่อเวลา
 เป็นใหญ่แท้ ก็มิแต่การศึกสงครามกับไทยไม่หยุดหย่อน พระราชสาส์น
 ไปมาถึงกันในระหว่างคักนั้น จะมีความจำกันเป็นประการใดก็ไม่ทราบ
 เพราะไม่ได้ เห็นจดหมายใจความต้นฉบับ ครั้นภายหลังเวลาล่วงไปแล้ว
 ฝ่ายไทยได้ ไปครอบงำทำอำนาจให้ เขมรพ่ายแพ้ แก่ไทยแล้ว แล้วเขมร
 กลับกระต้างกระเดื่องแข็งเมืองขึ้นอีกเป็นหลายครั้ง ไทยต้องไปปราบปราม
 อีกทุกครั้งทุกที ครั้นภายหลังอีกนั้นเขมรกลับกระต้างกระเดื่องกับไทยอีกเก่า
 เมื่อทัพหงสาวดีมาคักกรุงไทยครั้งใดคราวใด เขมรก็มาเข้าเดินไทยทุกครั้ง
 ตามเวลาที่เปนเหตุใหญ่กับมอญพม่า ครั้นไทยว้ายศึกสงครามกับหงสาวดี

กรุงไทยสงบอยู่ ฝ่ายเขมรก็มาอ่อนน้อมกับไทยตั้งเป็นหลายหนหลายครั้ง
 ครั้นภายหลังพระเจ้ากรุงเก่าโพธิ์คำคือเมืองเขมรนั้น แต่งให้ทุกเจ้ามาขอทำ
 ความสัญญาเป็นทางพระราชไมตรีกับไทยว่าจะไม่ทำร้ายแก่กัน ถ้ามี
 การศึกมาคิดเมืองแล้วจะต้องช่วยกันทั้งสองฝ่าย เป็นเมืองไมตรีกันแล้ว
 ขอแบ่งปันเขตแดนลงเป็นदेशชาติ ครั้นไทยยอมพร้อมกันเขมรทำสัญญา
 แล้วก็ไม่ช้าไม่นาน ฝ่ายกรุงหงสาวดียกกองทัพมาจะทำศึกกับกรุงศรี
 ยุธยาอีก พระเจ้าแผ่นดินเขมรโปรดให้พระอนุชาธิราชมหาอุปราช
 ยกทัพเข้ามาช่วยฝ่ายไทยในราชการศึกหงสาวดีนั้น อุปราชเขมรมาถึง
 ถวายบังคมแก่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหญ่ฝ่ายไทยเท่านั้น ไม่ได้คำนับ
 พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองอุปราชเจ้าแผ่นดินที่สาม อุปราชเขมรยกตัวตั้งเดิม
 กับพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ ที่ ๓ ซึ่งเป้นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์
 ใหญ่ฝ่ายไทยในเวลานั้น ฝ่ายพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ก็มีความขุ่นเคือง
 พระไทย จึงได้ดำริลงอากรให้อุปราชเขมรรู้ว่าคู่นั้น ฝ่ายอุปราช
 เขมรก็มีความพิโรธในใจ แต่ในเมื่อของไทยนั้นไม่ประการใด ครั้นกลับ
 ไปกรุงเก่าโพธิ์คำจึงกราบทูลยุยง พระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่าโพธิ์คำพระองค์
 ใหญ่ให้ทำตายเป็นทางพระราชไมตรีกับไทยเสีย ครั้นเมื่อใหม่รู้ว่าไทยมีการ
 ศักกับกรุงหงสาวดีออก ฝ่ายเขมรก็ยกทัพมาที่บ้านเมืองปลายเขตแดน
 ของไทย ที่อยู่ใกล้กับเขตแดนของเขมรนั้น ฝ่ายไทยครั้นส่งการศึก
 หงสาวดีแล้ว ก็รู้ว่าเขมรขาดความดี จึงได้โอกาสยกทัพไปปราบ
 ปราบเมืองเขมรครั้งนั้นเขมรยับเยินมาก จนเขมรทงควขันตเดิมไม่ได้
 ตั้งแต่ครั้งนั้นมาเขมรยับเยินมาก ครั้นภายหลังเขมรมีใจเป็นแต่แปรไปปรวนมา

เมื่อชนเคืองชาวไทยก็ไปพึ่งญวน เมื่อชนเคืองชาวญวนก็มาพึ่งไทย ฤๅ
 ตางทชนเคืองกันตนเอง ฝ่ายไหนก็ตางไทยก็ไปพึ่งไทย ฝ่ายไหนก็ตาง
 ญวนก็ไปพึ่งญวน การเป็นแค่เช่นนี้มาจนสิ้นแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น
 ในระหว่างนั้น ได้เห็นหนังสือฉบับเก่า ๆ ก็ยังคงเป็นพระราชดำรัสพระเจ้า
 แผ่นดินต่อพระเจ้าแผ่นดินถึงกันอยู่ ไม่ได้ลดยศศักดิ์กันเช่นจีนกรุงปักกิ่ง
 ในเวลานั้นเขมรว่าในพระราชดำรัสพูดคำอ่อนน้อม ฝ่ายไทยในขณะนั้น
 มีแต่ถ้อยคำยกย่องเป็นใหญ่เพราะมีอำนาจแท้ ในเวลานั้น หนังสือเวียงจันทน์
 นั้นฤๅเมืองหลวงพระบางทั้งสองนคร แค่นั้นเขาก็ไม่ได้ ชนแก่ไทย
 เขาก็เป็นเอกราชใหญ่ ตูก็เหมือนเขาสวรรค์ก็ว่าเป็นเมืองนี้อำนาจน้อย
 ถึงเขาจะมีพระราชดำรัสไปมาถึงไทย ก็มิได้จะอ่อนน้อมถ่อมคำแก่ไทยไม่
 กระด้างกระเดื่อง ฝ่ายไทยก็มีพระราชดำรัสไปถึงเขาอยู่เนือง ๆ ก็เป็นแค่
 คำปราโง่ไม่ให้ ชนเคืองเลย ยกย่องพระเกียรติยศของลาวไว้ ให้เสมอกัน
 ไม่ดูถูกดูหมิ่นเหมือนเช่นจีน ครั้นภายหลังกรุงหงสาวดีเสียแก่พม่า พระเจ้า
 กรุงอังวะแห่งพระราชดำรัส โปรดให้ทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีแก่
 กรุงไทย พระราชดำรัสของพม่าเขาก็ยกย่องไทยให้เสมอกับเขา เขาไม่
 ได้ ดูหมิ่นเลยดังเช่นจีนปักกิ่งนั้น แต่ทุกพม่าที่มานั้นมักกระด้างกระเดื่อง
 ถ้อยความให้ ชนเคืองจนขาดทางพระราชไมตรี ไปด้วยเหตุต่าง ๆ นั้น เพราะ
 ว่าทุกพม่าตางก็มักกันของที่เลื่องลือ ตางที่ไม่อ่อนน้อมกับท่านเสนาบดี
 ไทยบ้างเป็นเหตุตงนเอง ๆ ว่ามาทงนั้นด้วยธรรมเนียมพระราชดำรัสไป
 มาที่เมืองไกล เคียงกันตามสมควร แต่พระราชดำรัสที่ส่งไปส่งมานั้น
 ตางที่ไม่เมตตาด้วยแรงกัมมัทธเนียง ถ้าไม่เกิดด้วยอาการไม่สมควรแล้ว

ก็ไม่เห็นเห็นเป็นแต่ตั้งไปกับทศนั้น ว่าถึงกาลก่อนซึ่งพระราชดำเนินกรุงศรี
อยุธยาเท่านั้น ได้ส่งไปมากับเมืองโกสโลเพียงนั้น เป็นเหตุอย่างไรก็ตาม
มาแล้ว ถ้าฉันจะว่าด้วยธรรมเนียมกรุงศรีอยุธยาส่งพระราชดำเนินไป
มากับเมืองโกสโล ๆ ห่างกันบ้าง คือได้ส่งแล้วพระราชดำเนินกับเมือง
วัดนาคกันบางหลายครั้ง แล้วกับเมืองฝรังเศสกันบ้าง กับเมืองสยาม
กันบ้าง ได้รับฉันทอักษรสืบส่งขององค์ ไปกับกันบ้าง จนภายหลังเมื่อ
จนจะเลิกร้างแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น ได้รับแต่ได้ส่งพระราชดำเนิน
กับพระเจ้ากรุงทวาย ทรงพระนามว่าพระเจ้ากษัตริย์นครของเมืองกันตเป็น
เมืองหลวงแห่งเกาะลังกาทวาย การรับแต่ส่งพระราชดำเนินกับเมืองโกสโลห่าง
อย่างว่ามานั้น ได้จากอุกฤษฏ์ในแผ่นดินพระสุพรรณบัฏ เป็นพระราช
ดำเนินแผ่นดินทองคำทั้งนั้น เมื่อได้ รับพระราชดำเนินของพระเจ้าแผ่นดิน
ต่างประเทศทั้งหลายนั้น ก็ยังคงเป็นพระราชดำเนินพระเจ้าแผ่นดินทั้งต้องฝ่าย
ตามเห็นเห็นส่งรับทั้งสองฝ่ายเท่านั้น แล้วบางคราวก็มา
ส่งพระราชดำเนินตอบกันตามธรรมเนียมอย่าง ไม่เหมือนอย่างกรุงปักกิ่ง
ตุหนไทยไม่รับไทยไว้ เป็นไมตรี การทวงคืนเหตุใหญ่เพราะไทยถูกทอด
ทอดวาง จึงเสียพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินไทย ทอดตลงมาถึง
กรุงเทพมหานคร ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงทราบการแล้วจึงกลับพระไทย หาได้ส่งบรรณาการแก่กรุงปักกิ่งอีก

เรื่องจิตรกรรมที่เขียนในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ

มีพระบรมราชโองการ ให้นำพระมณฑปสุริยวงศา ให้แต่เพียงพระ
 ราชอาสนะ แด่พระครูผู้ครองพระอารามหลวง แด่กษัตริย์กรม ผู้ช่วย
 พระราชอาสนะในพระอารามนั้น ๆ ให้ทราบ ว่าจิตรกรรมการช่างเขียน
 ระบายรูปต่าง ๆ วิจิตรอย่างนั้น ก็มิใช่เป็นที่ศึกษา ข้างวาตข้างเขียน
 จะมากนักออกจากวัด แต่ชายซึ่งจะหัดเป็นช่างเขียน ก่อการเรียนด้วยถือ
 ถ่านไฟไปเที่ยววาดรูปต่าง ๆ ไว้ ที่ด้าสำเภาวัดเสนาบดีบ้าง ฤๅที่
 เรียนหนังสือก็มักวาดรูปต่าง ๆ ไว้ ที่ท้ายกระดานเขียนหนังสือ ก็รูปผู้ชาย
 หนุ่ม ๆ เหล่านี้วาดเขียนไว้นั้น ก็เป็นแต่แต่งรูปภาพ ที่คนอย่าใคร่
 เรียนร้อย จะกล่าวว่าเป็นรูปด้าแดงของคำชะ โกลด โกล่เรียนของที่
 มัซอ ซึ่งคนมหริ โยคคปะลัชาไว้ ก็เรียนแล้ว จะออกชื่อไม่ได้ ของ
 เหล่านี้สำหรับออกชื่อใช้ในคำคำ แต่คนพวกนี้สำคัญว่าเป็นของ
 ประหลาดเป็นรองชั้น ก็พากันเที่ยวเขียนไว้ เกือบเกลียดไปทุกหนทุกแห่ง
 ทุกวัดทุกวา

บัดนี้บ้านเมืองคนมากประเทศก็ไปมา เกยวเดินเสียดชนพลุกพล่านไป
 ทุกหนทุกแห่ง ก็เมื่อรู้อย่างนี้เห็นสมควรอยู่ในวัดวาอาราม ที่สมมุติว่าเป็น
 หอสมุด มัสยิด ตุ๊กไม้ควรมัก ตุ๊กน้ำยอนัก ทรงพระราชดำริเห็นว่
 ควรพระราชอาสนะพระครูกษัตริย์วงศาจะเรียกร้อยสี่ร้อยวัดมาให้หมด ให้ช่วย
 กันลบเสียอย่าให้มัน จึงจะดีจะงาม ก็การนั้นคนเขียนด้วยถ่านไฟด้วย
 ดินสอต่าง ๆ เป็นรูปภาพหยาบโหล ฤๅเป็นตัวหนังสือคำว่กันเป็น

ของหยาบ เป็นของไม้ตะขงเป็นท่อนยาวขุดสุดของผู้ นทร ไซคตะปะ รูปภาพ
 แดหนังสีเข้มนั้น เมื่อนมอย ทัก้าแพงวัด แต่ฝ่ายมังกข้างนอก แดคอ
 สองข้างตาตพานวัดเป็นท่อนเดินไปมากลุ่มไป ก็จะมีทัก้าคิดว่าใครมาเขียน
 ไว้ ไม่รู้ เลยได้ ถึงกระนั้นพระสงฆ์ ที่เป็นผู้ ใหญ่ในอารามเพิกเฉยเสีย
 หนึ่งให้นมอยเขียนไปในพระอารามไม้ดบไม้ด้างเสีย ความครหาที่จะตกอยู่แก่
 เจ้าของอารามเป็นทอดสุดร้าย ถึงกระนั้นรูปภาพที่เขียนนั้น ๆ วาย ๆ อยู่
 ข้างนอกนั้น ก็เห็นว่าเข้มนั้นคนของเข้มนั้น พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ ใหญ่
 ในอารามก็ปรากฏแล้วว่าเข้มนั้น เกียจกร้าน ไม่เข้าใจได้ว่าอะไรจะงาม
 จะไม่งามแล้วคคววิหาร ไม่ชำระชำระล้างลบเลือนเสีย แต่ไม่ห้ามปราม
 ดิษยวัดที่ตนเองไม่ให้ทำอยู่จนนั้นเท่านั้น การไม่ปรากฏเดินไป ถึงว่า
 พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ ใหญ่ในอารามเป็นใจด้วย ยังการเห็นตามเกินกว่านั้น
 นมอย เมื่อนั้น ๗๖๖ ทัก้า บ๊วยอกโทก (พ. ศ. ๒๔๐๓) ได้แจ้ง
 พระราชดำเนินไปพระราชทานพระกระสุนวัดทองนพคุณ ทอดพระเนตร
 พระอุโบสถเป็นของปฏิสังขรณ์ใหม่ ฝีมือการไม้ การปูนการฉาบการเขียน
 แปลกประหลาดมากไม่เลี่ยนอย่างของใคร ทำไปด้วยปัญญาที่เอียงหลังกัน
 อย่างเก่า ทรงพระราชดำริเห็นว่าเข้มนั้นช่างชอบกลอยู่ทุกสิ่ง จึงได้
 มีพระบรมราชโองการดำรัสถามว่า พระอารามนี้ใครปฏิสังขรณ์ ใคร
 เป็นนายช่างให้ การการช่างต่าง ๆ พระธรรมวโรดมถวายพระพรว่า
 เป็นของตั้งปฐักายกเป็นอันมากหลายรายเรื่อยไรกัน แต่ผู้บังคับการช่างนั้น
 คือพระครูกรุณาสังวรวิฑูรย์ของพระอารามหลวง ให้การแนะนำให้ทำ ตาม
 ชอบใจของพระครูกรุณาสังวรวิฑูรย์ทุกประการ ครั้นได้ทรงสดับก็ทรงโสมนัสว่า

พระอารามหลวงมากกว่ามากนัก สร้างทับกันถึง ๕ แผ่นดินจนบัดนี้
 ในเดือนฤดูกระฐินเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกระฐิน วันละ ๕ พระ
 อารามแล้วก็ยังเสด็จไปไม่ทั่วได้ วันซึ่งเป็นเขตกระฐินไม่พอ ต้องพระ
 ราชทานให้ท่านผู้อื่นไปทอดเสด็จเป็นอันหลายพระอาราม การหลวงจะ
 ตามไปปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมให้ทั่วทุกหนทุกแห่งก็เป็นอันยาก เพราะการ
 หลวงอื่น ๆ ก็มากนัก หามิใช่ของโอกาสที่จะทรงพระราชดำริห์ถึงไม่ พระครุ
 กรตั้งตั้งวรเป็นพระครูผู้ใหญ่ครองพระอารามหลวง ไม่ละเลยเพิกเฉย
 ให้พระอารามหลวงชำรุดชำไป อุตสาหะเอาใจใส่รักษาวนทวยกสัปรุศ
 ที่มัสยิดราช ให้มาบริจาทรพีย ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถพระเจดีย์ ใน
 พระอารามหลวง ให้งามให้ดีขึ้น มีผู้มีอย่างแปลกประหลาด ตูแป้นที่ผลิต
 เพติณเจริญพระราชหฤทัยได้นั้น พระครุกรตั้งตั้งวรก็มีความชอบมาก
 ควรสรรเสริญ ว่าดีกว่าพระราชกณะแลพระครูอื่น ๆ ซึ่งครองพระอาราม
 หลวง ละเมินให้พระอารามหลวงชำไปไม่ซ่อมแซมนั้น จึงได้ ทรง
 พระราชดำริห์จะใคร่ทรงสถาปนาเลื่อนพระครุกรตั้งตั้งวร ให้เป็นพระ
 ญาณรังสี ที่พระราชกณะสำหรับพระอารามนั้น แต่ครั้นทรงพิเคราะห์
 ไปในจิตรกรรมกรเขียนในพระอุโบสถนั้น ว่าคนพระเนตรอยู่ห้องหนึ่ง
 ซึ่งเป็นห้องหว่างประตูกลางแลประตูเหนือหน้าพระอุโบสถ ตรงที่เสด็จประทับ
 แลทรงพระภักตร์พระพุทธรูปในสวนเบ็องซ้าย ห้องนั้นเขียนเป็นรูป
 ดับแต่ต่าง แต่มิจิตรกรรมแต่แดงเรื่องมหาเวศสันดรชาฎกก็ณที่ทศพร
 เขียนเป็นนันทอุทยานในดาวดึงษ์สวรรค์ และมีปราสาทอันหนึ่ง มีรูป

พระอินทร์เสด็จนางผู้คั่นนั่งอยู่ด้วยกันแต่สองรูป ก็ในนั้นทูลถวายสนทนกันถ้วนเกลี้ยง
 กลาดตาตาดไปด้วยนางเทพนิกรอัม্বরกัญญา เดินไปมาเก็บแตรสมคันไม้
 ทัพพยกันผลบ้าง ลงชามน้ำในต้นน้ำสระโบกขรณบ้าง ในรูปนางอัม্বর
 กัญญาต่าง ๆ นั้น มีรูปน่ายกย่องถึง ๘ รูป คือเป็นรูปเบ็ดเตล็ดถึง
 ศิโพนึงถ่ายบังสาควบ้าง เป็นรูปยืนแหวกผ้าข้างหน้าบ้าง ถางนาง
 ้วยาน้ำนอนขวา โถงกระโปกขึ้นมา พันนารินมาไม่มีผ้าถุง ถางนางนอน
 หายว้ายน้ำช้อนกลางตัว พันนารินมาผ้าถุงไม่มี ถางนางขึ้นจากน้ำถัด
 ผ้าข้างหน้าแหวกอยู่จนถึงอุทรประเทศ ถางนางถัดผ้าข้างหลังเปิดเห็นกระโปก
 ถางนางหกล้มผ้าห้อยหลุด ก็ซึ่งรูปภาพดั่งนี้ต่าง ๆ ถึง ๘ รูป เขียนไว้
 ดั่งนี้เป็นรูปนางสวรรค์ ถอนประทับประคางกฏุ ประทับด้วยเครื่อง
 อากรณ์เบ็ดทองคำเปลว เป็นรูปภาพพระนางอย่างดี มีใช้เป็นของเล่น
 ที่ห้องนั้นก็เป็อยู่เบื้องหน้าพระอุโบสถ ทรงพระพักตร์พระประธาน ทรงที่
 เสด็จไปประทับ ถวายพระสงฆ์มาชุมนุมกันทำสังกรรมอุโบสถกรรม
 ก็จะต้องแต่งรูปน่ายกย่องถึงสังกรรมเล็ก ก็รูปภาพนางสวรรค์แปลกตา ๘ รูปนี้
 พระศุกรสถินสังวรให้ การให้ เขียนๆ ข้างเขียน ๆ ไปเอง ถ้าให้การ
 ให้ เขียนนั้นจะแปลประโยชน์ โภชนผล เป็นปณิธานารวมทางสังเวศฤทาง
 เต็มได้ยอย่างไร จึงให้เขียนไว้ ถ้างเขียน ๆ ไปเอง ข้างเขียน
 นั้นเป็นคนดีฤทัยจิต ถ้าเขียนจิตทำไม่จึงเขียนรูปภาพพระนางได้งาม ๆ
 ได้ ๆ ก็ชื่อว่าเขียนไว้ ให้ชน ก็ของอะไรซึ่งจะเป็นที่เจริญใจเพราะเห็นนั้น
 ถางดั่งเมื่อเห็นในที่แจ้งเป็นที่เจริญใจครั้นมาถึงในที่ลับก็จัดไป เหมือนอย่าง
 โชนดกรพ่อนว่า ตกแต่งไปออกโรงในที่ทองดงามจึงเห็นงามเป็นที่เจริญใจ

ครั้นใครคบแต่อยู่กับบ้านก็เห็นเป็นทจใจไป ก็รูปภาพเช่นนั้นไม่เป็นของค
 ในที่แจ้ง เหมือนอย่างเงินเราเขียนรูปเช่นนั้นบ้าง เขาก็เขียนได้ไว้ใน
 กระดาษที่มันขยับได้ เบ็ดได้ ในด้านหลัง เมื่อใครจะใคร่ดูเงิบ ๆ จึงชัก
 เบ็ดออกดู ฤๅดังที่เขาเขียนได้ฝ่ายกลับแล้วเขาเอากระจกเงาไปเงยขึ้นปิดเสีย
 เมื่อใครต้องการจะดูต้องเอาไฟส่อง ให้ ไรเงยเงยเงยเงยเงยเงยเงยเงยเงยเงย
 คดอตงไปได้ ดังที่เขาเขียนเป็นฉากม้วนเก็บไว้ เบ็ดดูเล่นในที่เงย ๆ
 ดังที่เขาเขียนเป็นแผ่นฉากใส่ในหีบของใหญ่ ต้องมีสายชักจึงเบ็ดดูของที่คา
 จะมองดูได้ ในตำราพระราชพิธีพระเจ้านครอย่างพราหมณ์ทำ มันกับ
 ให้เป็นรูปชายหญิง ซึ่งไม่มีนางนอนนอน แลเป็นรูปเคารพปดายน
 ไว้ด้วย พระราชพิธีนี้ของทิเบตกับว่าทำในพระนครไม่ได้ ต้องให้ ออก
 ไปทำเสียกลางทุ่งกลางนา พันทางคนเดินไปมา

ก็แต่พระครุฑธิดาตั้งวร จะเปนช่างให้เขียนเองฤๅ ฤๅว่าเมื่อ
 ช่างเขียนลงแล้วจะมีความชอบใจ จึงได้ ให้ สันจางวางวัดแก่ช่างให้การนี้
 เปนเสร็จ ฤๅว่า จะเปนแต่ผู้เบ็ดดู แลตั้งอาณานิคมแลพระสงฆ์ในพระ
 อาราม ซึ่งมาทำสังฆกรรมอยู่ โบสถ์กรรมอยู่ ในที่นั้นเองมา ย่อมให้
 รูปภาพ ๘ รูปนี้ ตั้งอยู่ในพระอุโบสถที่เกาะพระภักตร์พระพุทธรูปมา
 แลค่อนหน้าพระสงฆ์ตั้งนั้น จะเห็นว่าชอบว่าควรว่างามว่าดีอย่างไร
 ก็ซึ่งโปรดให้ประกาศมาทงน เพราะทรงว่าคาญพระราชหฤทัย ทรงพระ
 ราชดำริที่เห็นไปว่าไม่ควรจะให้ รูปภาพเช่นนั้นอยู่ ในที่คนสมมุติว่าเป็นที่
 บริสุทธิ์ ถ้าจะงามพอพระวินัยตามที่ได้ ทรงศึกษามา ว่าด้วยจิตรกรรม
 เช่นนี้ ก็มักห้ามในสถานต่าง ๆ ก็มิใช่เป็นหลายแห่ง ก็คือจวรทวน

ติดราบท แลจิวรสีพระติดราบท ในภิกขุโนวาทวรรค แลปฏิภาณจิตร
ในเสนาสนชั้นนี้เป็นคัน ก็มีอยู่หลายแห่ง ก็ซึ่งประกาศมาทั้งนี้เพื่อจะใคร่
ขอเสีย รูปภาพเช่นนี้กันอยู่ ในพระอุโบสถพระวิหารแห่งใด ในพระ
อารามหลวง ให้พระราชคณะพระครู ครองพระอารามแต่กานานุกรม
จะเก ไรเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ให้ ถูกต้อง ให้ ดีจะได้ ฤาไม

แต่ที่พระครูสถิตสังวรให้ ข้างเขียนไว้ ด้วยเห็นประโยชน์ โภชผล
อย่างไรให้ ให้การมาจงแจ้ง

เรื่องพระรับผ้าหลวง ไปแล้ว ไม่ควรของฉลองพระราชพิธี

มีพระบรมราชโองการให้ กราบทูลกรมหมื่นบวรวิถ์ แต่แต่ด้วยพระ
ราชคณะกานานุกรมปรีชยเถื่อนคืบ ก็จัดต้นบานินชาครเวรทั้งเจ็ดวัน
ว่าของในการพระราชกุศลในการพระศพครั้งนี้ พระสงฆ์ราชคณะ
เจ้าพระเจ้าเถร แลพระครูมณฑกกร ก็ให้ ไตรยหมดทุกรูป ราชคณะ
แต่เจ้าพระแลพระครูบางรูปก็ได้ต้องลา ก็คิดการคงแต่ใส่กันคืบมา ผ้าไตรย
ในการพระศพนั้นถึงจะไม่ดี ดีด้วยมากกว่ามาก ก็เห็นว่ายังดีกว่าไตรยที่
เรียกว่าไตรยตกหน้าคืบแต่ก่อน กานานุกรมแต่ปรีชยที่ไม่ได้ ไตรยที่อยู่
บิณฑบาตรเวร กับพระสงฆ์อื่นคืบที่จัดไว้ สำหรับบิณฑบาตรเวรก็ได้ถวาย
จิวรฉันทหนึ่งฉันทหนึ่งยามหนึ่งทุกรูป จิวรฉันทยามสำหรับหนึ่งไม่ได้ ขอ
แต่วัดด้วยราคาเขาที่ขายง่าย ๆ ที่เรียกว่าเข้านั้นเลย เป็นของถนุทนทำ
ทั้งต้น ก็คิดว่าราคาสำหรับหนึ่งเป็นเงินสิบถึงได้ถวายพระสงฆ์ ไปเวรละ ๓๕๐ รูป
ทั้งเจ็ดเวרבิณฑบาตรก็คิดเป็นพระสงฆ์ ๓๐๕๐ รูป จิวรฉันทยาม ๓๐๕๐ สำหรับคิด

ราคาสามสิบสองซ่งหกคำตั้งบาท ผ้าไตรยเส้นที่เรียกว่าเข้าที่ชายวัด ๆ
 เหยียง ๆ ไตรยตะห้าบาทบ้างหกบาทบ้าง แต่ถ้างตนทำทั้งคำจ้างเย็บด้วย
 ก็เป็นราคาถึงไตรยตะแปดบาทยิบเย็บ ก็ไทยทานที่จะมี ถวายพระสงฆ์
 มากมายหลายรูปอย่างนี้ ในครั้งหนึ่งคราวเดียวกันทั้ง ๆ ชย ไม่สู้มากนัก

ไตรยในรายแปดสิบเป็นไตรยได้ ถวายเมื่อวัน ๓๖ คำ ครั้งหนึ่ง ๓๐ รูป
 ได้ ถวายเมื่อวัน ๕ ๖ คำ อีกครั้งหนึ่ง ๒๐ รูป ได้ ถวายเมื่อวัน ๕ ๖ คำ
 อีกครั้งหนึ่ง ๓๐ รูป เพราะถวายแยกครั้งแยกงานกันอยู่ดังนี้ หาได้เห็น
 พร้อมกันไม่ ครั้นเมื่อวัน ๗ ๖ คำ ได้ ให้อาราธนาอารามวิมลสมาจาร
 ที่พระเมรุพร้อมกันทั้ง ๘๐ รูป ได้ ให้หมายอาราธนาว่าเป็นการฉลอง

ผ้าไตรย ได้ ถวายผ้าขาวพับไปอีกรูปจะพับเป็นการฉลองในงานนั้น
 ทำนทั้ง ๘๐ รูป ถวายองค์ก็เห็นจะเอาผ้าในนั้นมาหนึ่งม้วน ผ้ามาห่มบ้าง

ปะปนไปลูกชนไป แต่หาได้ตรวจไม่ ได้ เห็นถนัดแต่สมเด็จพระพุทธ
 โฆษาจารย์รูปหนึ่ง ไม่เอาผ้าสังฆารามมาทั้งตัวรับ เอาผ้าอื่นมาแน่แล้ว
 ก็ในรายบิณฑบาตรเวลานี้ให้ ประกาศอรรถาธิบายว่า คงแล้ว ๕ ๖ คำ

ไปให้พระสงฆ์ ในเวรบิณฑบาตรห่มผ้าที่ถวายไปในงานพระศพทรงนี้ แต่
 ถ้อยคำที่ถวายไปในครั้งนั้นเข้ามา เวนระ ๑๕๐ รูปทุกวันทั้งเจ็ดวัน

จะพระราชทานบิณฑบาตรทานเป็นการฉลองไทยธรรมที่พระราชทานไปแต่นั้น
 เพื่อจะให้ทอดพระเนตรเห็นพระสงฆ์บริภคจิวรสังฆายัมที่พระราชทานไป เป็น
 อันมากเหมือน ๆ กัน ให้สบายพระเนตรทั้งเจ็ดเวลา ถึงเวลานั้นจะดีหน่อย
 ชั่วหน่อยก็ไม่อะไรนักหนา เวลาเดียวเป็นโรมี จึงได้ ให้ประกาศไปดังนี้
 แต่พระสงฆ์ทุกวันนี้ต่างตาต่างใจ ตั้งแต่พระราชกณฐ์ ใหญ่ดังหมื่น

ประมาณราชตระกูล ประพศิเหมือนเช่นเขาว่าศาไม่พริบ เมื่อเวลา
 วัน ๕^๑/_{๓๐} คำพระสงฆ์เวรวัตรบวรนิเวศเข้ามารับมณฑปในกำหนดนิมนต์
 เป็นที่หนึ่ง พระครูพุทธมณฑลปรีชารูปหนึ่งแล้ว ห่มผ้าเก่านุ่งผ้าเก่า
 เข้ามาท่งเครื่อง ได้ทรงต่อว่าก็เถียงว่าไม่ได้ ไตรยสังเค็ด ได้แต่ ไตรย
 สดับปกรณ์ ก็ไตรยสดับปกรณ์นั้นขยาดขยำนุ่งห่มไม่ได้แล้ว ไตรยใบ
 ราย ๘๐ ก็ได้ เขาไปไหนเลยจึงนุ่งห่มผ้าเก่า ๆ เข้ามาให้ ขวาทพระเนตร
 แต่ผ้าดงบในราย ๑๕๐ นั้น จะมีพระสงฆ์ ได้ นุ่งเข้ามาบ้างสักสององค์สามองค์
 ฤาจะไม่ได้ นุ่งแทบท่งเวรไม่แน่เลย แต่เห็นจะไม่ได้ นุ่งเข้ามา โดยมาก
 การก็ไม่ดำบากยากไยจะไร่น้ำวังแก่เปล่า ๆ ที่ได้ ไปแล้วจะไม่เข้ามาครบ
 ตามจำนวนก็จะมี เห็นถ้านานุกรมก็จะไม่ครบบ้าง พระพิธีธรรมถ้าหลัง
 มาสองรูป ๑ ราชตระกูลก็ขอปลาวะแก่พระสงฆ์มาก อื่น ๆ ยกเสียเกิด
 คิดเห็นทักว่าพระราชาคณะ ใหญ่รูปหนึ่งเดือนละ ๕ + บัณฑิตสามชั่ง
 อย่างลดตลงมาเดือนละ ๕ - บัณฑิตสองชั่งสิบเจ็ดคำถึง อย่างลดตลงมา
 เดือนละ ๕ - บัณฑิตสองชั่งสิบคำถึง อย่างลดตลงมาเดือนละ ๕ -
 เดือนละ ๕ - บัณฑิตสามสิบหกคำถึง พระครูบางองค์ปรีชาญเจ็ดประโยค
 เดือนละสิบบาทบัณฑิตสามสิบคำถึง ปรีชาญหกประโยคห้าประโยคแลพระครู
 ปลัดแลพระครูเจ้าอธิการเดือนละแปดบาทบัณฑิตสามสิบคำถึง ปรีชาญสี่ประโยค
 แลพระครูนิคยาภิครบางรูปเดือนละหกบาทบัณฑิตสิบแปดคำถึง ปรีชาญสาม
 ประโยคแลถ้านานุกรมสามัญแลพระสงฆ์อื่นจุรในพระอารามหลวง เดือนละ
 สองลึงบัณฑิตหกบาท ถ้าบมอรรถะมากก็ได้ เติมเพิ่มประจำเดือนทุกรูปตาม

จำนวนนิคมพักรกตั้งแต่ ๕- ลงไปจนถึงตั้ง จำนวนพระสงฆ์ มนคย
 ภักธบันดาศักดิ์ตามนิคมพักรกตามัญก็เป็นอย่างนี้มาก เดือนหนึ่งถึง ๕๐๐๐ รูปเศษ
 เงินจ่ายเดือนหนึ่งเจ็ดสิบซึ่งขึ้นไป ถ้าในพรรษาตามจำนวนพระสงฆ์ ก็มากจน
 ทวนคยพักรกตั้งขึ้นไปถึง ๓๐๐๐ เศษ ๒๐๐๐ เงินหลวงที่จ่ายเป็นนิคมพักรก
 พระสงฆ์ ๒๐๐๐ ถึงพันซึ่งเศษ แต่ถ้าว่าพระสงฆ์ทั้งแต่พระราชาคณะเถาหรณุกรม
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยลงไปจนพระสงฆ์ชั้นจร ถ้าคณียเสียเหมือนกับคุณแต่คุณ
 เดือนเป็นตามัญทั่วโดยไปไม่มีใครคิดถึง มีแต่ถูกดูแลคนต่าง ๆ อื่น
 วอนขอให้ ถอดองค์พักรกได้บ้างก็เพิกเฉยเสียเขาแต่ใจตัว ข้าราชการ
 ฝ่ายคฤหัสถ์เข้ามาบริหารการ ในวัง เห็นคนน้อยดังเขาเห็นต่างน้ำกลับ ไปบ้านมือ
 เปลา ๆ ทุกวัน ๆ จะไปบ้านมือไม่เปลา ๆ กับพระมหากษัตริย์วันรับเบี้ยหวัดถึง
 พระมหากษัตริย์ได้น้อยกว่าพระสงฆ์ โดยมาก ๆ

ส่วนพระสงฆ์นั้นเข้ามาในวังวันใดกลับไปมือเปลา ๆ ไม่มี มีแต่พวกพระ
 ปริชาตญาณเข้ามาบริหารการ ในวังแล้วกลับไปมือเปลา ถึงกระนั้นเข้าขึ้น
 เจ้าพนักงานที่เขาเข้ามาครไปส่ง นอกนั้นก็ของใครเข้ามาคราวไรที่จะกลับ
 ไปมือเปลา ก็ไม่มีโดยเค็มทักได้ เขาแลกกับไปให้ สักยกิน ว่ามาทางนี้
 เป็นความจริงแต่พระสงฆ์ ได้ยินแล้วก็จะนิทานว่าว่าเด็ก ว่าทงนิกไม่
 แกล้งจะเอาเด็กตอบว่าด้วยคิดถึง พระพุทธเจ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้
 ว่า กระตัญญูจะกระเวททุกตะโกโลกถึงนิง บุคคลที่รู้คุณท่านผู้อื่นทำแก่ตัว
 ฤๅทำคุณท่านผู้อื่นที่ทำแก่ตัวให้แจ้ง ให้ประจักษ์นั้น หาได้ด้วยยากในโลก
 พระพุทธเจ้าท่านเห็นความจริงว่าแท้ทีเดียว จะสรรเสริญพระพุทธเจ้าออกจึง
 ได้ว่าดังนี้ ๆ

แต่เมื่อวัน ๗ ๕ คำ ได้ให้นมคนพระสงฆ์ ๘๐ รูป ซึ่งได้
รับไถรยอย่างคัมภีรารต่าง ๆ เป็นบริวารมีราคาประมาณรูปหนึ่งได้ ไป
ซึ่งหนึ่งเศศทุกรูปนั้น ให้มารับบิณฑบาต ฉันทพร้อมกันที่พระมยุเป็นการ
ฉลองผ้าไตรยศ ก็กลัวจะว่ามาเหนื่อยเปล่ากลับไปมือเปล่า จึงได้พระ
ราชทานผ้าขาวพับไปรูปละพับด้วย ถึงกระนั้นพระราชประสงค์ที่ว่าฉลอง
ไตรยศให้ ได้ ทอดพระเนตร เห็นให้พร้อมกันทั้ง ๘๐ รูปนั้นก็ไม่ได้สำเร็จ สมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ เป็นหัวหน้า ก็เข้ามาขอพระราชประสงค์ครั้งหนึ่งเสีย
ก่อนแล้ว บัดนี้ถ้าจะให้เจ้าพนักงานไปอาราธนาพระสงฆ์ ที่ได้ ไถรย ๘๐ รูป
นั้น ครองไถรยจำพวกหนึ่งก็อย่ามัวจำพวกหนึ่งก็อย่ามัวจำพวกหนึ่ง เข้ามาให้
พร้อมกันที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ถวายอนุโมทนาให้เจริญพระราชศรัทธา
เลื่อมใสอีกครั้งหนึ่งเปล่า ๆ ไม่พระราชทานอะไรแล้วให้ กลับไปวัดมือเปล่า
ก็ท้อใจจะสำเร็จคงจะมีผิดพลาดไปต่าง ๆ ไม่น่า เพราะรู้แล้วว่าอะไร
ถูกต้องจะมายังก็จะเป็นอันสำเร็จบ้าง ยามอื่นบ้างยามนั้นบ้าง พัดเล่น
อันบ้างพัดเล่นนั้นบ้างพัดลม ๆ แล่น ๆ ไปไม่เหมือนกัน ไม่ให้พนักงาน
ไปอาราธนาแล้ว ถ้าจะให้ ไปอาราธนาพระสงฆ์ ก็จะต้องครบราชตระกูลเสีย
หนักเข้า ด้วยนั้นจะขอว่าเสี่ยงทายมา เพราะท่านทั้งปวงก็รู้ ว่าวัดหัว
เมืองกษัตริย์วัดในกรุงเทพฯ วัดผู้น้อยก็ขึ้นแล้ววัดผู้ใหญ่ พระสงฆ์ ๘๐ รูป
ที่ได้ ไถรยได้ ไทยธรรมไปก็รู้ จักศรัทธาอันอยู่หมด ถ้าท่านจะชักชวนกันเอง
ท่านผู้ใหญ่จะชักชวนผู้น้อย พร้อมใจกันหนึ่งห่มผ้าไตรยศจวรใน ๘๐ สำรับ
นั้น ให้เหมือนกัน แล้วถ้อยคำถ้อยคำที่รับนั้นเข้ามาถวาย ยถาสัพพีอนุโมทนา
สักเวลาหนึ่งก็คงจะได้ จะว่าไม่ได้ ดังนั้นผู้จะว่าอย่าช้ามาทเถื่อนนี้เร็วไม่มีแพ

ญาจะเหาะไปในอากาศนั้นก็หาไม่ ถ้ากระตัญญูกระตะเวทิตาหาง่าย ก็คงจะมีผู้คิดผู้ชวนแต่ผู้ทำตาม ถ้าว่ากระตัญญูกระตะเวทิตาหายากแล้ว การพระราชประสงค์นั้นคงจะไม่สำเร็จ ว่าดังนี้โดยเสียงทนายมาเพื่อจะให้เห็นความจริงเห็นเด่นเห็นประมาทที่กล่าวก่อนนั้น ๗

ถ้าพระสงฆ์ได้ยินดังนี้แล้ว ก็คงจะยกศัพท์ข้อตักเตือนว่าไม่มีโอกาส คำนี้ขอเสียอย่าว่าเลย เว้นแต่เวลาที่ไม่ได้เจอะอยู่พระราชวังในการบางคราว กำหนดพระราชดำเนิน ถ้าเสด็จอยู่ในพระราชวังแล้ว ถ้าทำนทั้ง ๘๐ รูปนั้นพร้อมกันเข้ามากลางคืนจะรับกลางคืน เข้ามากลางวันจะรับกลางวัน เมื่อมาพร้อมกันเมื่อไร ถึงเสด็จอยู่ข้างในให้มัจฉาหมาย ส่งให้ส่งมัจฉาหมายเข้าไปถึงกลางคืน ถึงมัจฉาหมายเข้าไปถึงกลางวัน ส่งมัจฉาหมายเข้าไปกราบทูลจะเสด็จออกมารับ การทูลในพระราชวังนั้นขออย่าบอก อย่าว่าไม่มีโอกาสยกศัพท์ข้อตักเตือนไป เห็นว่าการเรื่องนี้จะไม่สำเร็จเพราะพระสงฆ์นั่นเอง ๗

อธิบายชื่อสงกรานต์ที่พระอาทิตย์เดินบดเห็นบด ไท

ในคำโทรหมายสงกรานต์อย่างเก่า ร่างตามแบบเคยใช้สืบ ๆ มาแต่โบราณนี้ว่าดังนี้ ผลทำนาย พุศ., อาจีนต. สามัญ, สงกรานต์ เป็นสามประการดังนี้ อธิบายเป็นสามัญทั่วทุก ๆ ประเทศในสงครนภทวิป คำว่าพุศสงกรานต์ อาจีนตสงกรานต์ สามัญสงกรานต์ สามประการนั้น อะไรเป็นพุศสงกรานต์ อะไรเป็นอาจีนตสงกรานต์ อะไรเป็นสามัญสงกรานต์ ได้ตามโทรแทนภทราชาธิบดีเป็นอันมาก ทุกวันนักทามใครรู้เข้าใจไม่ ก็คำสามคำนั้นอยู่เป็นแน่ดังนี้ ก็เป็นที่รู้ว่าเป็นรอยทางเดินความฮวดวิ ของผู้รู้เก่า เมื่อเวลาทำรา โทราสาคร โบราณในเมื่อไทยยังมีบริบูรณ์อยู่ ครั้นเมื่อบ้านแตกเมืองค่น คำว่าโบราณสามัญไปจึงไม่ผู้เรียนรู้นั้นแต่ ผู้ลอกโครงหมายเก่ามาเขียนยักยักหัดฮวดคนไว้ ดำแดงตัวว่าเป็นผู้รู้แต่ เปลือกแต่ผิวคนเขาเนื้อในไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงค้นตำราเก่า ไปได้ ในหนังสือตำราตั้งศกฤกษ์ ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ดำแดงความให้ทรงพระสันนิฐานได้ ในชื่อสงกรานต์เหล่านั้น แค่ว่าพุศสงกรานต์ อาจีนตสงกรานต์นั้น ทรงพระราชดำริเห็นว่าผู้เขียน ต่อมาเห็นจะเขียนผิดไป เพราะในพระตำราที่ทรงกันได้ว่า **ษฎ** สัต สงกรานต์ แต่อาจีนตสงกรานต์ ไม่ว่าพุศสงกรานต์ อาจีนตสงกรานต์ **ษฎ** สัตสงกรานต์ ที่เรียกว่าพุศสงกรานต์นั้น ก็ชื่อวันเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นฐาน ดวงเล็กถึงทุกที่ จนถึงเล็กที่สุดไม่เล็กค่อลงไป ขึ้นอยู่ หกวันฤกษ์เจ็ดวัน ก็เวลาเป็นท่ามกลางของวันเหล่านั้น ชื่อว่าษฎสัตสงกรานต์เห็น บัดนี้

อยู่ ในเมื่อพระอาทิตย์ โคจรราศีเมถุน ๓๗ ของด้าวเศศ อาศัยรยตถานที่นั่น
 ษฏงค์ตงกรณค ในคำภีร์สุริยยาตราซึ่งมีกับในวิระจตุรวิมล ให้ตั้ง
 มัทยมพระอาทิตย์ลง เอา ๒ ธบราษ ๒๐ ธบองด้าว แต่ในคำภีร์สุริยศาสตร์
 ตำรา ทำคำนวณโดยจำนวนติดตา มีกับให้ ตั้งมัทยมพระอาทิตย์ คิด
 เป็นติดตาตงแล้ว จึงเอา ๔๗๗๗ ธบ แต่ ๔๗๗๗ นั้นเป็นติดตาของ ๒ ราษ
 ๓๗ ของด้าวครกทีเดียว แต่ซึ่งคำภีร์สุริยยาตราซึ่งมีกับให้เอา ๒๐ ธบองด้าวนั้น
 เห็นจะถือลัทธิว่าเห็นพระอาทิตย์กลับโคจรวันไร วันนั้นเป็นษฏงค์ตงกรณค
 แต่ซึ่งคำภีร์สุริยศาสตร์ตำราเห็นจะคิดโดยละเอียด ว่าพระอาทิตย์
 เล็กถึงที่สุดหยุดอยู่ ถึงหกวัน ก็ผ่านวันข้างคณมณฑลพระอาทิตย์ ก็เห็น
 จะยังเล็กตงอยู่ สามวันข้างหลัง เห็นมณฑลพระอาทิตย์ ก็จะเริ่ม โคจรแล้ว
 แต่ไม่เห็นถนัด เพราะการเลื่อยตนก็งตเป็นหยุดอยู่ ซึ่งว่าดังนั้นก็เป็นแต่
 ตามตำราสุริยศาสตร์ตำราไว้ ดูเหมือนว่าษฏงค์ตงกรณคณนอยู่แห่งเดียว
 ไม่เห็น ว่าที่แท้ษฏงค์ตงกรณค ในรามเมถุนนั้น ฤกษ์จำนวน ๒ ราษ ๒๐ ของด้าว
 ตามมีกับสุริยยาตรา แต่ ๔๗๗๗ ตามมีกับสุริยศาสตร์ตำราเห็น ก็เป็น
 คัมมัทยมอยู่สำหรับพระอาทิตย์ ดังหิ้งมัทยมอยู่ก็ทำแต่อยู่พล่นั้น สำหรับ
 ธบมัทยมจันทร์ก็ตั้ง ฤกษ์มัทยมอาทิตย์กลับแล้วด้วย เกณฑ์ ๒ ราษ
 ๒๐ ของด้าว ฤกษ์ ๓๗ ของด้าวนั้นก็ตั้ง ตำราโหรเมืองอื่นเรียกว่าอินมมดัด
 เหมือนกัน อุจะนั้นแปลว่าสูง คืออาทิตย์แฉกจันทร์ไปถึงที่นั้น ดวงเล็กเป็น
 ที่สุด มัทยมออกเท่าไรก็ไม่ผลเป็นรณังรณังคือเกณฑ์ลบเกณฑ์บวกเลย
 แต่เมื่ออาทิตย์แฉกจันทร์ โคจรไปจักรราษี ล่วงนำอุจันไปแล้ว ปริณชิต
 ก็เจริญขึ้นไปทุกวัน จนถึงเมื่อโคจรไปได้ ๓๘๐ ของด้าว เป็นที่ถึงอุจแล้ว

ส่วนอาทิตย์ก็ว่าถึงฆูตตังกรานต์ได้ ส่วนจันทร์ก็ว่าถึงนิตย์ ก็เมื่อ
 ษณะอาทิตย์แฉ่นทรวงทั้น ปริมณฑลก็โคจรเป็นที่สุด แล้วล้มลุก
 มัธยมก็ตรงกัน ไม่มีระวิณจันทร์นตเปนนังรณังเดย ก็ที่อุจของอาทิตย์
 แฉ่นทรวงทั้น คำว่าโหรเมธอื่นเรียกไปก็ ที่นตยของอาทิตย์แฉ่นทรวง
 ทังตองนัเรียกเปเรกย มัธยมอุจของจันทร์นต เดินไปตามจักรราชเส้น
 ด้วยวันละ ๖ ถิตดาเศษจน ๓๖๓๒ วัน มีเส้นจันทรอบจักรราชเส้นโค ถึงอุจ
 แฉ่นทรวงอาทิตย์ ทเรียกว่าฆูตตังกรานต์ นันก็เดินไปตามจักรราชเส้นนกัน
 แต่ว่าเดินน้อยนกับท้งไปไม่ถึงถิตดาหนึ่ง ต่อถ่วง ๖๒ ปี ๖๓ ปีจึงไปได้
 ึ่งดาหนึ่ง การที่อุจแฉ่นทรวงอาทิตย์คอดด้วยเครืองมอดนเลอยตังกรได้
 เมื่อพระอาทิตย์ตั้นฐานดวงเจริญโคจรทุกวัน จนถึงโคเป็นที่สุดไม่เจริญ
 ้นไปคงอยู่เจ็ดวัน ก็วันเปนท่ามถางวของวันท้งเจ็ดวัน ชื่อว่าฆูตต
 ตังกรานต์ได้ บัดนี้อยู่ในเมื่อพระอาทิตย์ โคจรราชัน ๓๔ ึ่งดาเสก
 ึ่งพระอาทิตย์เมื่อเวลาเที่ยง ษนท้งปวงไม่มีใครจะต้งเกดแห่งนตทองฟ้า
 ก็สำคัญว่าพระอาทิตย์เดินข้ามศีรษะทุกวันเสมอไป ว่าที่แท้พระอาทิตย์เมื่อ
 เวลาเที่ยงไม่เหมือนกันทุกระตุ ย่อมบดชนเห็นบ้างแล้วบดไปข้างใต้มาก
 กว่าบดชนเห็น จนมีบางพวกต้งเกดได้ จนพูดกันว่าพระอาทิตย์ยอมเข้า
 เมื่อพระอาทิตย์เดินบดชนเห็นไปจนต้งทางแล้ว กลับบดต้งมาได้ในวันใด
 วันนั้นชื่อฮายันตังกรานต์ เห็นช ในกาลมัตันเมื่อพระอาทิตย์ โคจรราชัน
 เมกุนโกต ๔ ึ่งดาแล้วก็กลับมามาข้างใต้ เมื่อพระอาทิตย์เดินบดต้งไปข้างใต้
 จนต้งทางแล้ว กลับบดชนเห็นในวันใด วันนั้นชื่อฮายันตังกรานต์ได้
 ในกาลมัตันเมื่อพระอาทิตย์ โคจรราชัน ๔ ึ่งดาเสก ตถานในจักรราชัน

ซึ่งกำหนดว่าเป็นที่ขายนั่งกรานก คือเมื่อพระอาทิตย์ ถึงที่แล้ว เป็น
 ทักษิณายัน แต่ถึงตอนตั้งขึ้นแล้วเป็นอุตรายันนั้น ตำราโหราบาย ๆ
 อย่างตำรามหานาคแต่มาศฉายแต่ลัทธิ พระสงฆ์จัดหมายไว้ ในท้ายหนังสือ
 หัตถนาค เขี่ยบนขัณณเพนเป็นคั่นนั้น คำนวณก็ดูก็เห็นว่าตำราเหล่านั้น
 เห็นอันจำแนงว่าเมื่อไรพระอาทิตย์ ถึงราชกรกฎ จึงดำเนินไปได้ เป็น
 ทักษิณายันทุกครวันเที่ยง เมื่อถึงราชันมกรแล้วพระอาทิตย์ จึงดำเนินมา
 เห็นอุตรายันทุกครวันเที่ยง จนครบเท่าทุกวันนั้น โหรเป็นอันมากก็คิด
 พระสงฆ์ ทักก็เขี่ยบนขัณณเพนก็ดู ก็ยังดูอย่างนั้นอยู่ ก็แต่ในอรรถรฐกกา
 โขมสวดถึงราชมทเรียกส่ววันมาศเดือนเจ้าวันกษมะนิยามาศ ฎีกาคำกร
 อภิธานแก้วว่า พระอาทิตย์ เป็นอุตรายันเมื่อครวันเที่ยง โอนไปเห็นยทุกวัน
 จนถึงเดือนเจ้าจึงจะโอนมาได้ ความอันนั้นก็เห็นจะจริง ก็เดือนส่ววันมาศ
 คือเดือนเก้านั้น โดยจะนับมาเร็วเป็นอย่างไรในมาจวนจรมืออรกมาศ ก็จะยอมมี
 เมื่อพระอาทิตย์ เติงถึงราชกรกฎไปแล้ว จึงเป็นเดือนส่ววันมาศเดือน
 เก้าได้ แต่เดือนอย่างโบราณที่ใช้ โอนมาศ ใช้มาวส่วเป็นกลาง
 เดือนปฐมเป็นปลายเดือน ตั้งแต่วันเข้าปฐมพรรษาแล้ว ไปจนถึง
 วันเพ็ญซึ่งเป็นเมืองหน้า วันปัจฉิมพรรษา เรียกว่าส่ววันมาศ พัน
 นั้นไปเรียกว่าภัทปมาศ เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นอันรวมกันกับตำราที่ว่า
 พระอาทิตย์ดำเนินถึงราชักษิณายัน โอนไปได้ ทุกวันนั้นแต่ การที่ตำราแต่
 คำกรว่าดังนี้ ข้าไฉนจะแก้การเมื่อทำคำกรอรรถรฐกกาฎีกาแต่คำกร โหรนั้น
 พระอาทิตย์เห็นจะเป็นที่ทักษิณายันเมื่อถึงราชกรกฎจริง แต่ความที่ขายน
 นั่งกรานกเดินทวนจักรราชมาศที่ถวน้อย ผู้แต่งคำกรแต่ตำราพวกนั้นเห็น

จะยังหาจับไม่ได้ แต่ในพระตำราของกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีว่าไว้ชัด
 ดังนี้ แต่ปางก่อนข้ายังส่งกรณคดีในต้นราชกรกฎแด่ราชันมังกะ พระอาทิตย์
 โคจร ถึงราชกรกฎแล้วจึงเป็นทักษิณายัน ถึงราชันมังกะแล้วจึงเป็น
 อุตราชัน ก็แต่กาลบัดนั้น ข้ายังส่งกรณคดีเค้นเค้นเข้ามา ถึงถึงราช
 เมณูแด่ราชันแล้ว เมื่อพระอาทิตย์ โคจรถึงถึงราชเมณูก็เป็นทักษิณายัน
 ถึงถึงราชเมณูก็เป็นอุตราชัน ซึ่งเป็นดังนี้เพราะอานันต์ส่งกรณคดี โทลไปได้
 พังว เกิดนานไปภายหน้าอานันต์ส่งกรณคดีก็จะเค้นเรื่อยไป จนวกลงกลับมายัง
 ราชกรกฎนั้นแต่ ก็ตำราว่าถนัดจริงแท้ แต่ผู้แต่งตำรา ตำราเดิมตำรา
 เก่าที่ว่าต้นราชกรกฎ ต้นราชันมังกะเป็นทักษิณายันส่งกรณคดีนั้น แล้วแต่จัก
 สอดหาที่จริงได้ จึงกล่าวว่ายานันต์ส่งกรณคดีมาอยู่ ถึงราชเมณูแล้วถึงราชเมณู
 ตามการที่เป็นเห็นประจักษ์ ในเวลาเมื่อแต่งตำรา นั้น แล้วก็กล่าวความหมาย
 ว่าภายหน้าอานันต์ส่งกรณคดี จะเค้นพจนจะกลับเข้าไปอีก การนั้นก็เป็นจริง
 ดังตำราว่า ในกาลบัดนี้ คือเมื่อจุลศักราช ๑๒๐๐ มาแล้ว พระอาทิตย์
 โคจรถึงราชเมณู ๘ ของด้าเด็คเมื่อใด เภาหลกที่ปักไว้ กดางแจ้งแห่งใด
 แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเภาเจริญยาวไปข้างใต้ทุกวัน ก็เป็นอันหยุดไม่เจริญ
 ค่อยขึ้นไปอีกเลย พจนนั้นไปแล้วเภาหลกที่ โอนมาข้างใต้ เมื่อควนเที่ยง
 ก็แค่นั้นไปข้างเหนือ ไม่ยาวไปข้างใต้ อีก จึงรู้ ว่าท่านเป็นทักษิณ
 ส่งกรณคดีเห็นอ เพราะพระอาทิตย์เวลาเที่ยง โอนไปใต้ทุกวัน เมื่อไร
 พระอาทิตย์ โคจรถึงราชเมณู ๘ ของด้าเด็คเมื่อใด เภาหลกที่ปักกดางแจ้ง
 เมื่อเวลาควนเที่ยง ไม่ไปข้างเหนือเมื่อเจริญยาววันทุกวันนี้ก่อน แต่นั้นมา
 ก็หยุดไม่เจริญวันอีกพจนนั้นไปแล้ว เภาหลกที่ปักไว้ เมื่อเวลาควนเที่ยง

ก็แก้ไม่ได้ เพราะพระอาทิตย์เป็นอุทรายันแล้ว ก็ซึ่งตำราพระสงฆ์
 เหยียบขันฉันทเพน ว่าเดือนแปดสุญเที่ยง เดือนเก้าชนหนงเที่ยง เดือนสิบ
 สองชนเที่ยง เดือนสิบเอ็ดสามชนเที่ยง เดือนสิบสองสี่ชนเที่ยง เดือนอ้าย
 หกชนเที่ยง เดือนยี่หกชนเที่ยง เดือนสามห้าชนเที่ยง เดือนสี่สี่ชนเที่ยง
 เดือนห้าสามชนเที่ยง เดือนหกสองชนเที่ยง เดือนเจ็ดชนหนงเที่ยง นั้นไซ้
 ไม่ได้ ผิดด้วยเหตุสองอย่าง อย่างหนึ่งคือตำราหนังสือในเมืองข้างเหนือ
 ถ้าพม่าคงก็เห็นจะเป็นเมืองชังวะ ถ้าลาวคงก็เห็นจะเป็นเมืองเชียงแสน ก็บ้าน
 เมืองข้างใต้ ที่กำลังมากกว่านั้นสุญเที่ยง คือหลังกับกักรงเงาหลังเมื่อตะวันตก
 เที่ยงไม่มี ๆ อยู่บ่ละสองวัน แล้วทั้งหลายนั้นผิดกันตามเมืองซึ่งเมืองคำ
 เหมื่อนอย่างกรุงเทพมหานครบางกอกนี้ ในทางนี้คืน คือตั้งแต่จุฬศัศ
 ราช ๑๒๐๐ แล้วมายังไม่ถึง ๑๒๖๐ พระอาทิตย์สุญเที่ยงในวันเป็นภายหลัง
 แล้ววันเถลิงศกสงกรานต์ ๑๒ วัน คือถึงกักรงเงา ๑๒ ครั้งหนึ่ง พ้นวันนั้น
 ไปเงาหลังก็กลับขึ้นไปข้างใต้เจริญขึ้นทุกที จนถึงวันเมื่อพระอาทิตย์ถึงราช
 เมณ ๘ องศาแรกก็หยุดไม่ยาวไปข้างใต้อีก แล้วก็หัดมาข้างเหนือ
 ทุกวันตั้งว่าแล้ว จนถึงวันนับแต่เถลิงศกสงกรานต์ ไปได้ ๑๒๕ วันคือสุทรทิน
 เป็น ๑๒๕ พระอาทิตย์จึงกลับสุญเที่ยงอีกครั้งหนึ่ง พ้นนั้นเงาหลังเวลา
 ตะวันตกเฉียง ก็เจริญขึ้นข้างเหนือทุกวัน จนถึงวันอ้ายนึ่งสงกรานต์ ได้เงา
 หลังจึงกลับหลังตั้งว่าแล้ว ก็แต่บ้านเมืองที่สุญเที่ยงบ่ละสองครั้งดังนี้ไม่
 พร้อมกัน ย่อมบ่วันตามที่เพนเห็นเป็นได้ ไม่ไกลกันนัก จงว่าด้วยอย่าง
 ให้เห็นก็คล้ายกันนักใกล้ ๆ ง่าย ๆ เหมื่อนอย่างเมืองสมุทรปราการ
 เถลิงศกสงกรานต์แล้ว ๓๓ วันก็สุญเที่ยงคือก่อนที่กรุงเทพฯ ๑ วันหนึ่ง ต่อไป

เมืองนำเกล็ดศกสังกรานต์ ๓๒๖ วัน จึงสัญญาเที่ยงอีกวันหนึ่งเป็นภายหลัง
 แคทกรุงเทพ ๑ วันหนึ่งด้วยนัยนทเมืองเพชรบุรี พระอาทิตย์จะเป็นสัญญาเที่ยง
 ทอดแรก ก่อนที่กรุงเทพ ๑ ต้องวัน ก่อนที่สัมปปราการวันหนึ่ง และจะเป็น
 สัญญาเที่ยงทอดหลังภายหลังที่กรุงเทพ ๑ ต้องวัน ภายหลังที่สัมปปราการ
 วันหนึ่ง ถ้าจะว่าข้างเหนือเมืองประทุมธานี จะเป็นสัญญาเที่ยงทอดหลัง
 ภายหลังที่กรุงเทพ ๑ ต้องวัน ภายหลังที่สัมปปราการวันหนึ่ง ถ้าจะว่า
 ข้างเหนือเมืองประทุมธานี จะเป็นสัญญาเที่ยงทอดแรกเมื่อภายหลังเกล็ดศก
 สังกรานต์ ๓๓๓ วัน คือภายหลังที่กรุงเทพ ๑ วันหนึ่ง และจะเป็นสัญญาเที่ยง
 ทอดหลัง ภายหลังแก่เกล็ดศกสังกรานต์ ๓๒๔ วัน คือก่อนเป็นสัญญาเที่ยง
 ที่กรุงเทพ ๑ วันหนึ่ง ที่กรุงศรีอยุธยาเก่าในทอดแรกจะเป็นสัญญาเที่ยง
 หลังที่กรุงเทพ ๑ ต้องวัน ที่ประทุมธานีวันหนึ่ง ในทอดหลังจะเป็นสัญญา
 เที่ยงก่อนที่กรุงเทพ ๑ ต้องวัน ก่อนที่ประทุมธานีวันหนึ่ง การจะเป็น
 ดึงนศชนไปในบ้านเมืองข้างเหนือ ที่กรุงเทพ ๑ มากขึ้นไป สัญญาทอด
 แรกเป็นที่กรุงเทพ ๑ ก็วัน สัญญาทอดหลังก็จะเป็นที่กรุงเทพ ๑
 ด้วยจำนวนวันเท่านั้น ด้วยนัยนเดอนชนไปจนถึงบ้านเมืองที่ข้างเหนือ
 วันสัญญาเที่ยงทอดก่อนทอดหลังก็จะไปติดกันเข้า แต่ถ้าเมืองข้างเหนือสูง
 พระอาทิตย์เดินบดเห็นบดโค (น้อยลงมาก) วันที่เป็นสัญญาเที่ยงก็จะเป็นติด ๆ
 กันไปหลายวัน ด้วยนัยนเมืองเหนือที่สูงเสมอทางพระอาทิตย์ ในอายัน
 สังกรานต์เหนือ ก็จะมีพระอาทิตย์สัญญาเที่ยงติดกันไปหลายวันทีเดียว
 ไม่นับแยกเป็นสองระยะ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าผู้ตั้งตำรามาศฉาย เห็นจะเป็น
 ชาวอยู่ เมืองเหนือ เสมอทางพระอาทิตย์เมื่ออายันสังกรานต์อย่างเมือง

เขียงแสนแต่เมืองฮังวะ จึ่งว่าสัญญา ๆ เทียงไปทั้งเดือนแปด แต่เดือน
 ฮายันส่งกรานต์ หตมาดงว่าแล้ว สัญญาเทียงที่คดกันหลายวันในประเทศ
 บ้านเมืองฮังเหินฮัน ก็จะมีในเดือนเจ็ดสักสองส่วน เดือนแปดสักส่วน
 หนึ่งฤๅเล็กน้อย แดการที่ว่าด้วยกำหนดสัญญาเทียงสองครั้งในกรุงเทพ ฯ
 ก็กรุงเก่า เมืองประทุมธานี เมืองสมุทรปราการ เมืองเพชรบุรี ถูกคอง
 แน่แล้ว ถ้าศักราชยังไม่ขึ้นถึง ๓๒๖๐ แล้วทอดลงคุ้เกิดจะเห็นจริง แต่
 ศักราชเกินนั้นไปก็จะคลาดวันไป เพราะฮายันส่งกรานต์ โหลไปได้ดั่งว่าแล้ว
 การที่จะทอดลงยงนัวรแต่เครื่องมือ เสียดยมากกว่าหลายอย่าง จะว่า
 ไปให้ ถ้วนที่ท่านผู้ฮ่านก็จะไม่เข้าใจ แต่ท่านก็เห็นว่าพออยู่แล้ว ว่าจะทอด
 ลงให้เห็นจริงได้ อย่าหลงเชื่อคำรายุ่ นักเลง ฯ

เรื่องนมในหนังสือพิมพ์วรรณาน ปีภา ๓๒๔๗ เดือน ๒ ฉบับ ๓๓ จำนวน
 เดือน ๓๓ หน้า ๖๔๗ แต่เนื้อความไม่เหมือนกัน ดูเป็นทรงแห่งละคราว
 จึ่งนำมาลงพิมพ์ไว้ด้วย

ว่าด้วยยุคทางสี่

ได้ คำนวณอายุของโหราธิบดีมาฉบับหนึ่ง แต่สมุดอังกฤษ เขาว่า
 โหราธิบดีเป็นนักปราชญ์ โหราธิบดีวิชาโหรา ได้คำนวณรอบวัฏจักรโบราณ
 นับยุคนับกัลป์ของพราหมณ์ ได้คำนวณรอบวัฏจักรคฤทวาราศาสตร์ คค
 พระจันทร์ เห็นว่าถูกต้อง อังกฤษก็สรรเสริญว่าควรเป็นที่เพ็ดพิถีพิถันของ
 นักปราชญ์ และรู้จะจำไว้ เพื่อจะได้คำนวณรอบวัฏจักรคฤทวาราศาสตร์
 พระจันทร์ แลเครื่องต่าง ๆ ในท้องฟ้า กอปรไปการไกลในเบื้องหลัง
 แลจะคาดการณ์ในเมืองหน้า พวกคำนวณเหล่านั้น เขาคิดกำหนดมหากัลป์
 หนึ่งว่า ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี รวมมหากัลป์หนึ่ง คือคิดรายแถบเป็นยุค &
 สัตยยุค ฤๅชียุค เทวียุค นับได้ ๓,๒๒๘,๐๐๐ ปี เป็นที่หนึ่ง แล
 เคาตยยุค ฤๅชียุค ๓ โครตยยุค นับ ๓,๒๒๘,๐๐๐ ปี เป็นที่สอง
 แลทวาปยุค อิกษุคหนึ่งว่า ทวาปยุค นับ ๘๖๔,๐๐๐ ปี เป็นที่สาม
 แลกลียุค นับ ๔๓๒,๐๐๐ ปี เป็นที่สี่ เมื่อเวียนไปครบ & ยุคหนึ่งแล้ว
 ได้ ๕,๓๒๐,๐๐๐ เรียกว่ามหายุคหนึ่ง คือ ๓ เท่ากลียุค & เทียว
 ที่สองเท่ากลียุค ๓ เทียว ที่สามเท่ากลียุค ๒ เทียว กลียุคหนึ่งคงตั้งว่า
 คิดต่อไปว่า & ยุคหนึ่งเวียนไปได้ ๘๔ เทียว เป็น ๓๐๖,๗๒๐,๐๐๐ แล้ว
 จึงเขาประมาณสัตยยุค คือ ๓,๒๒๘,๐๐๐ เรียกว่าสันนิษฐานเข้า แก่ คค
 พระอาทิตย์พระจันทร์ รวมเป็น ๓,๒๒๘,๐๐๐ เรียกว่ามานวันตรา ๓
 แลกล่าววสันตมานวันตราหนึ่งลง คคพระอาทิตย์พระจันทร์ทั้งเวลาเช้าเวลา
 พลบค่ำ เท่ากันกับแรกเริ่มกัลป์ไม่คลาดเลย แลมานวันตราเป็นไปได้อีก ๔

ทรง หนีบได้ ๔,๓๓๘,๒๗๒,๐๐๐ แล้ว ให้ บวกซ้ำอีก ก็ ๑,๗๒๘,๐๐๐
 เขาคิดทรงหนึ่งว่าต้นหรือกัลปใหม่ จึงได้ เป็นปี ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ เรียกว่า
 มหากัลปหนึ่งก็มหากัลปปัจจุบันนี้ เขาคำนวณศักราชที่พระอาทิตย์พระจันทร์
 ว่าเมื่อเป็นกฤตศักราช ๓๘๓๒ เป็นปีโรงจตุราศก จตุตศักราช ๓๓๘๕ นั้น
 เป็นปีที่ ๔๘๓๓ ของกัลยยุค ในมหายุคที่ ๒๘ ที่นับเข้าในมานวันตราที่ ๗
 ในมหากัลปนี้

กัลยยุคอย่างอังกฤษ คิดเริ่มในวันที่ ๓๘ เดือนเมษายน ปีก่อน
 กฤตศักราช ๓๓๐๒ ปี เป็นปีกัลยยุคครบ ๔๐๐๐ ในวันที่ ๔ ๖ ๓ คำ ปีกุน
 เบญจศก ศักราชไทย ๓๒๒๕ ได้กัณห์อย่างอังกฤษ คิดเป็นวัน ๓๘๓๓๗๘๔
 นับวันจันทร์ เป็นต้น วันจันทร์นั้นคือความบังเกิดขึ้น เป็นแรมค่ำหนึ่ง
 เดือน ๓ ในปีถุน ที่เป็นคนกัลยยุคมานั้น แต่ถ้าเขาเป็นแรมค่ำ จะถือว่า
 ปีชานค้อมานัน มอญกวาร์ ถ้าเป็นชวกรวาร์ ก็จะถือว่า เดือน ๓ นั้น
 บัณฑิตในข้างขึ้น วันจันทร์นั้นคือเรียกว่า วัน ๒ ๖ ๓ คำ เป็นต้น
 กัลยยุคอย่างอังกฤษคิดได้ ๖ คิดตามศักราชไทย กัลยยุคเริ่ม วัน ๖ ๖ ๓ คำ
 ปีชาน แต่เมื่อมันเป็นถึงศกปีเถาะ คิดแต่วันนั้นมา ถึงวันถึงศกปีชวด
 ธศก ก็คือวัน ๔ ๖ ๕ คำนั้น ได้กัณห์ออกศก ๓๘๓๓๗๘๐ มอญกามาถึง
 เกษตร ๓๘ ปี เมื่อครบ ๒๕๐๐ ปีได้ศก ต้องหมุนมอญกามาถึงสองคราว
 มาศกเกณณอยู่ ๒ เดือน จังคองว่าเดือน ๓ เป็นต้น ถึงศกในกัลยยุค
 แต่เมื่อคนไปโดยเฉลี่ยได้ ความว่ากัลยยุคที่อังกฤษเริ่มนั้น เป็นหน้า
 วันเพ็ญเดือนสาม ก่อนเริ่มกัลยยุคอย่างไทย ๓๕๐ วัน ไทยเริ่มกัลยยุคนำ
 วันดับเดือนยี่ เป็นภายหลังมาปีหนึ่งแล้ว ๖

บัดนี้ถ้อยคุณเป็นบ้าน วัน ๖^๓ ๓ คำ นับแต่วันนั้นมา ถึงวันเถลิงศก
 บ้านอัฐศก วัน ๗^๓ ๕ คำ เป็นขอคุณถ้อยคุณ ๓๗๔๒๔๓ เอา ๗ หาร
 นับวัน ๖ เป็นคัน วัว ๑ ถ้าจะทำให้เห็น ท่านให้ตั้งจุฬศักราชเถลิง
 ศกนั้นลง เอา ๓๗๓๗ บวก เป็นถ้อยศักราช ก็ขอบ้านอัฐศก
 จุฬศักราช ๓๒๒๗ เอา ๓๗๓๗ บวก ได้ บกถ้อย ๔๗๖๗ ทำเหมือนอัฐศก
 เถลิงศก เอา ๒๗๒๒๗ คุณ ด้วยยาเอาอะไรบวกรวมเหมือนทำด้วยจุฬศักราช
 แดศักราชใหม่นั้นเลย คุณได้เท่าไรเอา ๗๐๐ หารทีเดียว ถ้าเอา ๓ บวก
 เป็นขอคุณถ้อยคุณ เอา ๗ หาร แล้วนับ ๖ เป็นคัน เป็นวารเถลิงศก แล้วลบ
 เจริงหาวเป็นกรรมจุฬเถลิงศกครั้งเดียว เพราะถ้อยศักราชเป็น ครุเดิม
 มหาศักราชแดจุฬศักราชต้องบวกแก้กรรมจุฬให้ถูก ๑ จะทำมาศเกณฑ์
 แดศกเถลิงศกต่อขอคุณถ้อยคุณได้ แต่ทางอวमानแล้ว ถ้อยจะกลา
 เพราะทำตามอย่าง คือขอขอคุณถ้อย ๒ ถาน ถานหนึ่งเอา ๓๓ คุณ
 ๖๘๒ หาร แล้วเป็นอวमानถ้อยถานหนึ่งแล้วเอา ๓๐ หาร ถ้าเป็น
 มาศเกณฑ์ แล้วเป็นศก ก็เป็นเถลิงศกบ้านอัฐศกนั้น เมื่อทำอย่าง
 ไม่ได้ บวกกลับก่อนหาวอวमान แล้วอวमानออกก็ไม่คงกลับอวमान
 เถลิงศก แดศกถ้อย ๓๐ ไม่เป็น ๒๗ ดังกับแล้วอวमान ๖๓๗ เหมือนอย่าง
 ในอัฐศกเถลิงศก ซึ่งเป็นดังนี้ ไม่รู้ว่าจะเป็นด้วยเหตุไรทาดการเห็นว่า
 เหตุต้องดูฐาน ๆ หนึ่ง เมื่อวันนั้นถ้อยคุณอวमानยังพัวอยู่ ๗๓ กว
 เขาคิดเอาเป็นเค็มเสีย ฤๅอย่างหนึ่งถ้อยทำศกด้วยอวमानนั้นพัวจะหาย
 ควัน ใช้นานหลายพันปีเราศกกลาไป ถ้ามันจะทำด้วยถ้อยให้ ถูกศกแด
 อวमानจงได้ ก็เห็นจะต้องใช้ เกณฑ์ลบ ให้จนออกแล้วศกถ้อยอวमान

ต้องกินกับเกล็ดสด จึงจะชอบ เมื่อแก้มได้ แล้วยังจะใช่ ไปได้นาน ๆ

มาค์เกนซ์ ที่ออกแต่ก่อนคุณภคินีที่ทำงานนี้ ได้ ๖๓๕.๗๒ แต่ค่าตอบแทน
ตามนั้น เป็นเพราะเซ็งหายามในอวสาน เพราะเขาถ่วงเดือนที่ทำมาแค่
พอชำระว่าเดือนหนึ่ง ๒๘ วัน ๓๒ โมง ๔๔ นาที ๒ วินาที กับ ๑๗ เซนต์
เขากำหนดมาค์เกนซ์ ๖๓๕.๗๒ คุณทุกท่าน เขา ๓๐๐ คุณทานปลาย ถักรวม
วินาทีแล้ว ๖๐ ชั่วโมงบวกนาทีแล้ว ๖๐ ชั่วโมงบวกโมง แล้วเอา ๔๕ ชั่วโมง
ถักรวมวัน ก็ได้วันเท่ากันกับขอรุณภคินี แต่มันเสียไป ๖ โมงกับ ๓๒ นาที
๔๕ วินาที ๑๗ เซนต์ ก็เห็นว่ามาค์เกนซ์ ที่ทำนั้นเป็นอันถูกอยู่แล้ว เพราะ
ข้อพัน ๖ โมงกับ ๓๒ นาทีซึ่งเป็นส่วนเกินไป ตกจึงจะเต็ม ๓๐ ก็เป็นอย่าง
ต้องกินกับปฏิทินในทางละเอียด ๆ จวบถึงทางข้างช่อออกมาชั้น ถ้าถอดทิ้ง
ทำงานมาค์พฤกษา ว่าตั้งมาค์เกนซ์ของงาน ๆ ทั้งเขา ๗ คุณ ๒๓๕ ชั่วโมง
ถักรวมตามนั้น เขา ๓๒ ชั่วโมง ถักเป็นศักราช แล้วเอาเศษคืน ๐ กับ ๓
เศษมากกว่านั้นผิด ถัดตามตัทธิน ถ้าจะทำด้วยรูปศักราชฤกษ์ก็ทราบใหม่
เป็นเวลาอื่น ๆ ถูกได้ แต่ถ้าทำอย่างอื่นโดยศักราชถั่วยุค เศษจะม
แค่ ๒ กับ ๓ ไม่น้อยกว่านั้นไม่มากกว่านั้น เพราะวิธีตั้งอีกมาค์ ให้เกิด
เดือนเดือนช่อออกมา เหมือนอย่างเถลิงศักดิ์กันถั่วยุคอยู่ ๆ ๓ คำ บัดนี้โดย
เถลิงศักดิ์มาเร็วที่สุดก็เพียง ๕ คำ ไม่เป็นในภายในนั้นเข้ามา เป็นทั้ง
เพราะดาวทองฟ้าทงปอง ซึ่งเป็นทิศแห่งเกตุราศีถั่วยุคหนาท่าไปมีด้นน้อย ๆ
ถ้าจะคิดตามตัทธิน ก็จะเป็นอย่างถั่วยุคที่ว่า ๓๑ มีนาคมถึงช่อออกมา ๒๓๕
เดือน ถักด้วยศักราช ๔๙๖๑ นั้น ถ้าเอา ๓๑ ชั่วโมงได้ ถัก ๒๖๑ มี
เศษ ๗ ถักเอา ๒๓๕ คุณ ตั้งไว้แล้ว เอา ๓๑ บวก ๓๑ นั่นคือเดือนเก่าหวน

เรื่องหมอดูชะตาทำนายวิชาต่าง ๆ

ใคร ๆ ทุกคนจึงรู้เถิด คนที่เป็นแพทย์หมอดูวิชาชะตาวิชาเคราะห์คิด
 เเคราะห์ร้ายแต่ทายเหตุผลด้วยอุบายต่าง ๆ ก็ดี วิชาทำให้คนอื่นตาม
 ประสงค์กับวัยไร้มลายคั่งไคล้ โหดหลง แต่ทำให้ คนรักกันซึ่งกันถูกทำนุ
 มนตักกลบถ้อยเกลื่อนความถูกต้องเคราะห์ด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ดี หมอเช่น
 ก็เป็นปราชญ์ของคนที่มีความอยากความปรารถนาเกินกว่ากำลังมนุษย์ จะทำได้
 ฤๅจะทำได้ ด้วยยาก ฤๅมีความคิดแล้วก็กลัวเกรงจะใคร่ให้พ้นภัย ด้วย
 ความอยากใหญ่เกินกว่าปกติ คนที่เป็นดังนี้จึงพอใจจะเที่ยวหาหมอมาทา
 มาช่วยด้วยวิชา ฤๅมาทาส่งนำให้รู้ตัวให้ ชื่นใจไว้ ฤๅให้ กระจ่าง
 ไว้ ก็หมอเช่นนี้เป็นที่แสวงเป็นประสงค์หาของคนที่มีความปรารถนาความ
 อยากแก่ ด้วยประการใด ด้วยประการใดเอง หมอเช่นนี้ย่อมเป็นที่รังเกียจ
 ที่กลัวของคนที่จะถูกทำ ให้ บังคับ ฝืนตามถูกคั่งไคล้ โหดหลงแต่คำของ
 หมอนั้นทาย ก็เป็นที่สังฆหวาดหวั่นของคนที่ถูกทาส ว่าจะต้องร้ายคั่งเสีย
 ฤๅเมื่อท้าวความประสงค์เกินวิสัยนั้นดำเร้วเมื่อนั้น ๆ คำทายนั้นก็เป็น
 สังฆหวาดหวั่นของคนที่มีตัวเอง ฤๅที่คนอื่นเป็นอันมากรู้ว่าเป็นผู้ กัดขวางทาง
 ประสงค์นั้น เพราะเหตุความใด ๆ ซึ่งเป็นความหนักหนาทิศออกฤๅทิศ
 คือความขบถคือความฝืนร้ายปล้นกิด ความเด่นชัด ดั่งเงินเขตรแดนกิด
 ถ้าหมอดูหมอดูทำนายให้ สัมประสงค์ต่าง ๆ เข้าแทรกด้วยแล้ว โทศไม่
 พ้อที่จะถึงตายฤๅโทศถึงตาย ถ้าหากว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดให้ ทิศ ประทับทอดขอโทษกิด

เพื่อให้ พันโทถึงตายก็ได้ เลย เพราะผู้ ผิดนั้น เมื่อหมอบอกตายว่า
ในกำหนดนั้นนั้น ๆ จะได้ดูฤกษ์ส่งประสังคน ๆ ซึ่งปรากฏว่าพระบาท
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นที่กีดขวางอยู่แล้ว คนผู้ ที่หมอบอกตายนั้นคงต้องรับ
พระราชอาญาประหารชีวิตทีเดียวจึงได้ โดยเร็ว จะให้พ้นตายไม่ได้ แต่จะ
รอไว้ ให้ราใกล้กำหนดที่หมอบอกไม่ได้ เลย จะเป็นที่สุดตั้งแต่วันที่ของคนที่
มักเชื่อหมอบอกไป แล้วจะซบซิมแต่ฤกษ์ไร ๆ ค่าง ๆ ไป

อนึ่งถ้าผู้ มีปราชญาเกิน ๆ นั้น หากหมอมัวทวนไข ผิดดังฤกษ์ทำพิธีฝัง
รูปรอย เขียนชื่อคนอื่นทำให้วิบัติให้ ซึ่งให้คลั่งไคล้ ฤกษ์ป่วยไข้ ต้มคาย การ
นั้นจะได้ ดังว่าคดี ไม่ ได้คดี ถ้าหากว่าผู้ ที่ต้องมุ่งมาดหมายทำของหมอนั้น
ฤกษ์ถูกหรือหมอบอกไปเขียนเผาไฟได้รูปฤกษ์อย่างอื่น ๆ นั้น จะป่วยไข้ ฤกษ์
เหตุการณ์อันใดประจวบเข้า ก็เป็นที่รังเกียจแต่เสียใจว่าต้องวิทิตาขามว่าเพ
ร่ำพิศ เป็นที่หวาดหวั่นตั้งแต่วันที่ไป เพราะกลัวว่าไทยนั้นมาโดยทาง
ที่ไม่เป็นวิสัยที่จะรักษาหรือระวัง ตั้งฟังทั้งยังเกรงพันพ้องร้องว่ากล่าวโดยการ
ประทุษร้ายโดยปรกิตโดยจริง เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดมีปราชญาใด ๆ แก่เกิน
กว่าทางปรกิตแล้ว หากหมอบอกต่าง ๆ เพื่อให้ ส่งประสังค์ของตัวนั้นแล้ว
ถ้าพิจารณาได้ ความว่าทำดังนี้ ถึงการที่หมอบอกนั้นท่านจะไม่สำเร็จ
ประโยชน์เกิด ผู้ ที่ให้ ท่านนั้นจะไว้ ให้นั้นชีวิตต่อไปไม่ได้ เพราะเป็นที่
เห็นใจเสียแล้วว่าคนนั้นมักจะหาการที่จะให้ ส่งประสังค์ตัวด้วยการลับ ๆ ที่ไม่
เป็นวิสัยที่จะรักษาหรือระวังได้ โดยปรกิต จำจะต้องประหารชีวิตผู้ นั้นกับทั้ง
หมอบอก ท่านนั้นเสียด้วยให้ ได้ โดยนั้นให้ คนทั้งปวงรู้ เกิดว่าเรื่องความ
ใด ๆ เป็นความมหันตโทษชุกฤกษ์โทษเกิดขึ้น ถ้าความเรื่องนั้นเจือด้วยหมอบอก

แต่คนทรงถรณ์ แดหมอนำน้ำมันที่ถวายต่าง ๆ แล้ว คนโทสในความ
 เว้นนั้นก็เป้นอันศักดิ์ชาติ จะต้องประหารชีวิตเสียให้ ได้ทีเดียว ดังความ
 อ้ายทองอินกระดาไหม นี้อ้ายขุนญาน โยคเป้นหมอน้ำมันทอด หาย แดความ
 อ้ายภัยหมอน มีเถบวักทองเป้นหมอน้ำมันที่เด่นที่ แดกันคนร้องฟ้อง แด
 ความนายหนูตื้นที่ นี้อ้ายหมอนยังเป้นผู้รับทำให้ส้มประสงค์ แดความ
 หมอนไกรสร นี้อ้ายแสงอ้ายจัน โลกนครเป้นหมอน แดอ้ายหนูตื้นเป้น
 คนทรงถรณ์ แดความอ้ายเขื่อนมีอ้ายหมอนฉิมเทวดาเป้นหมอน แดหมอน
 เตชะเกราะที่ แดส้มโยคาวีรศักดิ์เกร แดส้มบุญธิการวัดบางประทุน
 เป้นผู้ ทำน้ำมันที่ปกด้วยขี้ความนั้น พวกหมอนนั้นส้มบุคิว่าจะทำให้เป้น
 คุณกตัญให้ เป้น โทศดังนี้ แด

ต้นเหตุที่เรียกเนื้อของต่าง ๆ

ประมาณเนื้อของซึ่งเรียกกันอยู่ว่า เนื้อดี เนื้อห่า เนื้อหก เนื้อเจด
 เนื้อแปด ๆ อีกคำหนึ่งว่า นพคุณแก่น้ำ ๆ อีกเจ้าคำคนที่พูดเลื่อยค
 บวกเสกษาเนื้อหกเนื้อเจดสองสามธา ๆ อีกอย่างว่าเสก อย่างคำ
 ว่าเนื้อแปดเสกสอง ก็คำเหล่านี้ จะมีคนเดินรากของคำมาแต่ไหน ท่าน
 ทั้งปวงเข้าใจๆไม่ ซึ่งวางประมาณเป้นจำนวนนับมีเสกขึ้นไปหาแก้
 แดนับคำได้ ดังมากน้อย คือไม่ว่าเนื้อหนึ่งเนื้อสองเนื้อสาม แดบางที่
 กันอยู่ บ้างเป้นคำโบราณคำลาว แดก่อนได้ ยินอยู่ ว่าเนื้อหนึ่งเนื้อสอง

แต่เดี๋ยวนี้ใครพูดแล้ว แต่จำนวนนับถือทองคำเดิมกว่าเก่าขึ้นไป
 ก็ใครจะว่าเนื้อส้มเนื้อตบเนื้อตบต้องเนื้อตบด้านส้มเนื้อข่อยเนื้อพิน ไม่น่า
 เดียว ก็คงเหตุให้เรียกอย่างนั้นค่ออย่างไรท่านเข้าใจๆไม่ จะให้ท่าน
 ทงปวงพวงถามที่ใคร มา ท่านผู้ใดรู้แล้วก็อย่าขอพ้อเลย จะว่าทงน
 เพราะเห็นว่าผู้ที่ไม่รู้ น้อยมาก จะใครให้รู้มาก ๆ ด้วยกัน จึงจะขอ
 ว่าให้เข้าใจ ประมาณเนื้อทองคำคงแต่ดีขึ้นไปจนเนื้อพวงนเก่าแก่
 เป็นธรรมชาติเมืองลาวเชียงแสน ซึ่งเป็นต้นเดิมของไทยชาวเหนือสืบมา
 ครั้นนทเมืองเชียงแสนบ่อแร่ทองมีมากเงินน้อย เพราะเป็นบ้านดอนเมือง
 เงินอยู่ไกลทะเล กำปั่นแลถ้าเอาเข้าไม่ถึง มีเงินใช้ แต่เงินที่คัดออกจาก
 ทองเนื้อคำด้วยการหลั่งบ้าง แต่มีเงินเงินเงินเงินมาแต่ลูกค้าทางบกบ้าง
 มีเงินใช้ ในบ้านพื้นเมืองน้อย เจ้าบ้านเจ้าเมืองอยากให้แร่เงินเกิดใน
 แผ่นดินเป็นของบ้านเมืองนั่นเอง เก่งคนให้ ออกเที่ยวสืบเสาะหาบ่อแร่ที่จะ
 กุดเป็นเงินได้ ก็ได้เนื้อแร่ประหลาด ๆ มาบ้าง สำคัญว่าเป็นเงินแล้ว
 จนพดด้วงประหลาดมาใช้ ด้วยกันก็มีบ้าง แต่ครั้นนานเข้าเก่าแล้วก็ดำไป
 เงินตราของเก่าทำด้วยแร่อย่างนั้นทุกวันนี้ก็ยังมิยังหาได้ อยู่บ้าง พวกแปร
 ชาติเรียกว่าเงินดำ คือเงินทมิฬเนื้อละเอียดกว่าเงินปกติ แต่สีดำคล้าย
 ทองส้มฤๅษี เงินลาวอีกอย่างหนึ่งเรียกว่าเงินชาเกวียน นำเนื้อเงินดกว่า
 เนื้อเงินที่ใช้ อยู่ โดยปกติเนื้อละเอียดดั่งแก้ว เงินพวกนี้ประมาณการดู
 เห็นจะคัดออกจากทองคำเนื้อดำ ฤๅอย่างหนึ่งจะทำแต่เงินเนื้อมันมาแต่
 เมืองจีนทางบก ก็เพราะในเมืองเชียงแสนใช้ เงินเนื้อดีกว่าเงินเหรียญเงินตรา
 ในทุกวันนี้ แต่เพราะมีเงินใช้ ในบ้านในเมืองน้อย เหมือนบ้านเมืองที่

นเบยน้อยก็ใช้เบยร้อยหนึ่งร้อยค้อยเพงบางแห่งบางคราวฉนั้นใด ในเมือง
 เชียงแสนแต่ก่อนมีเงินใช้ น้อยมีทองคำมากทองคำจึงราคาถูกลง ทองคำที่เนื้อ
 ค้ำชชขายกันหนักบาทเป็นเงินสิบบาทจึงเรียกว่าเนื้อสี่ ที่เนื้อสี่ชนไปกว้าน
 ทองคำหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงินห้าบาท เรียกว่าเนื้อห้า ทองคำหนัก
 บาทหนึ่งเป็นราคาเงินหกบาท เรียกว่าเนื้อหก ทองคำหนักบาทหนึ่งเป็น
 ราคาเงินเจ็ดบาท เรียกว่าเนื้อเจ็ด ทองคำหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงินแปดบาท
 เรียกว่าเนื้อแปด ทองคำหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงินแปดบาทสองสิ่งจึงเรียกว่า
 เนื้อแปดสองขา ถูอีกคำหนึ่งเรียกว่าเนื้อแปดเสกสอง ตามการที่ราษฎร
 ใช้ซื้อขายกันในเวदानั้น ทองคำเนื้อสี่ดังอย่างเอกร์ของบางควาน
 ขายกันหนักบาทหนึ่งเป็นราคาเงินเก้าบาท เรียกว่านพคุณเก้าห้า ก็ทว่า
 สองขาสามขา ก็ถูกที่ว่าเสกสองเสกสามเสก โดยเอชยต้นนั้นคือว่า
 เสกสองเสกห้าขึ้นนั้น ๆ ขึ้นไป ทองคำสี่เสกหรือห้าเสก ให้ดินไม้ขึ้น ทุกวัน
 เรียกกันว่าทองเนื้อวัน แต่ก่อนลาวเรียกว่าทองเนื้อสอง เพราะขายกัน
 สองหนักทองเนื้อวันอย่างเอกร์ของบางควาน ซึ่งในเวदानั้นขายกันราคา
 หนักค้อยหนัก ลาวเรียกว่าทองเนื้อหนึ่งแต่โบราณได้ยิ่นว่าบางอยู่ ก็
 ประมาณชื่อเนื้อทองเหล่านี้ทั้งปวง เต็มเป็นธรรมชาติของลาวชาวเชียงแสน
 แลใช้ เป็นอาหารในการเทียบน้ำหนักทอง ครั้นสืบมาถึงบ้านเมืองใกล้ทะเล
 เงินมีช้านามาก ราคาทองคำแพงขึ้นไปดังต้องเท่าพิศคนนั้น คือบางที
 ทองคำเนื้อหนึ่งพคุณบางควาน ราคาถึง ๒๐ หนัก ๓๐ หนักทองคำเนื้อแปดสามหนัก
 เรียกว่าเนื้อแปดคตาคา ราคาถึงสิบแปดหนักสิบเจ็ดหนักถึง คนโบราณ
 ว่ากันอีกคำหนึ่งว่าเข้ากับทองได้กิน เมื่อไรเข้าถูกทองแพง เมื่อไรเข้าแพง

ของถูก ซึ่งว่าตงนกจริงอยู่บ้าง ในเวลาเมื่อในกรุงมีธรรมเนียมปิด
 เข้าไม่ให้ผู้เขาสอกไปขายค่านา ๆ ประเทศเป็นนิตย์ เมื่อนั้นชาวนาเมื่อ
 ทำนาได้ เข้านากจะขายราคาแพงไปก็ขายไม่ใคร่ได้ จะเก็บไว้ ก็กลัวจะผุเสีย
 ต้องขายไปราคาต่ำ ๆ เพียงเกวียนละ ๕ บาท ๔ บาท ๓ บาทถึงกระนั้นไม่ใคร่
 มีผู้ซื้อ ต้องเอาเขาสอกแลกของต่าง ๆ บ้านที่ผู้ใช้จะกิน เมื่อขาย
 ตงนกไม่ได้ ทรัพย์สินมากเป็นกำไรสู้กับแรงเหนื่อย ที่ชาวนาผู้ใดกลัว
 ต้องเสียค่านาเปล่า จนนาเสียหน้าผ่นฟางดอยก็ทิ้งไม่ทำ ชาวนาที่ทำอยู่
 ก็คอยจ้องมองหาเวลาที่จะถวราคาเขาให้สูงขึ้นเมื่อเวลาคนกินซื้อ ก็เมื่อ
 ไถฝนแล้งสักเดือนหนึ่งหรือเดือน ๒ ชาวนาผู้ใดเห็นเหตุนี้ อดใจรอมา คนที่
 มีครอบครัวบุตรภรรยาทานใช้หญิงมาก ก็เกิดความอดทนอดกลั้นใจกลัวเข้า
 จะแพง คนกินเที่ยวซื้อเข้ามาไว้ คนอย่างนั้นหลายสิบแห่งเข้าด้วยกัน
 ราคาก็แพงขึ้นไปในสองวันสามวัน ก็เพราะนาน้อยคนเขากินน้อยคน
 กินซื้อมาก เอาไปก็กินเสียก็ไม่มีขายประสงค์ของคนกินนั้น ต้องขอซื้อขอ
 บ่นกัน ผู้ที่มีเขามากอยากได้กำไรก็ยิ่งถวราคาเขาให้สูงขึ้น เงิน
 ของคนบางจำพวกจะใช้ราคาเขาไม่มี ต้องเอาทองออกให้ แทนราคาเขา
 ฝ่ายผู้จะรับเอาทองไว้ ก็เกลี้ยเกลียงให้ ถวราคาของค่าลงไป ด้วยเหตุนี้เมื่อ
 ไรเขาแพงราคาของจึงต่ำลงมา ก็เพราะต้นทุนความที่หลังฝนน้อยนานอดกลั้น
 ผ่นมากน้ำมากเกินไม่กต ครัวเรือนทำนาปีใหม่ชาวนาเห็นว่าเขาแพงอยากจะ
 ขายเขาให้มากขึ้น คนกินทำนามากทุกแห่งทุกตำบล คนที่ท่งนาไปทำนา
 ทำกินอย่างอื่นแล้วก็กลับมาทำนา ฝ่ายผู้ที่ซื้อเขาไว้เกินประมาณ เห็นว่า
 ปีใหม่เขาใหม่จะขึ้นมาก เขาก็คิดว่าตนซื้อไว้แพง ๆ จะเก็บไว้ กลัวจะผุเสีย

ฤๅจะขายต่อเมื่อเช้าใหม่มีมาก ก็กลัวว่าราคาข้าวจะตกลงนักจะขาดทุน
 มากไป ก็รวบรวมเร่งขายข้าวของตัวเก็บไว้เสียโดยเร็วสุด ชาติทนแค่น้อย
 ด้วยเห็นว่าดีกว่าจะขายเมื่อเวลาเช้าใหม่มีมา ราคาจะตกมากนั่น ก็เมื่อ
 ขายข้าวขาดทุนไปตั้งแล้ว ก็กลับไปคิดหาทำไรในทอง ซึ่งตัวได้เอาเข้า
 แรกไว้ ฤๅเอาเงินซื้อไว้ ด้วยราคาค่ำ ๆ ตั้งว่าแล้วนั้น ก็พากันกดราคาของ
 ให้สูงขึ้นไป ก็ของนั้นเป็นของเก็บไว้ไม่ผู้ เมื่อราคายังต่ำอยู่ไม่ขายเมื่อ
 ราคาของกลับสูงขึ้นไปจึงขาย ก็ด้วยเหตุนี้เมื่อไรราคาข้าวถูกของจึงแพง
 ค่าความมาก่อนนั้นก็ชอบด้วยเหตุบ้าง โดยจริง แคบดินเพราะเบ็ดเขาให้นานา
 ประเทศชนให้ ไปจำหน่ายเมืองอื่นไม่ห้าม ก็มิได้ทำมากเกินที่ตลาดเกิดขึ้น
 ใหม่ ๆ ทุกปี เมื่อดีเข้ามาใหม่บ้านในเมืองตนเหลือเพื่อขาย คนต่างประเทศ
 เอาเรือเข้ามาบนทุกเข้าไปขายเมืองอื่นมากมายหลายตา บ้างหนึ่งเอาเข้าไป
 หลายหมื่นเกวียน ราษฎรก็กดราคาเอาให้แพงอยู่เป็นนิตย์ ด้วยก็คิดจะ
 ขายเอาเงินให้มาก ฝ่ายถูกค่าของในประเทศเมื่อเขามาในกรุงเทพ ฯ ราคา
 แพงเพียงไรจะซื้อเอาไปขายที่ไหนได้ ก็เอาเงินมาบ้างเอาทองมาบ้าง
 แค่มองอื่นมาซื้อเอาไป ก็เงินทองเมื่อเข้ามาใหม่บ้านในเมืองก็ไม่หมดไม่สูญ
 ไปเหมือนดังเขาที่คนกันเสีย เงินทองในพื้นบ้านพื้นเมืองมีมากจนทุกปี
 ดังแค่นี้เข้ามาแบบฉบับนี้ เงินเมืองอื่นเข้ามาในกรุงเทพ ฯ น้อยหลายหมื่น
 ของค่าเข้ามาในกรุงเทพ ฯ น้อยหลายสิบหมื่น เพราะณนั้นถึงเข้ามามากราคาก็
 แพงอยู่ ก็อ เกวียนละสี่ห้าถึงห้าถึงสิบไป เหมือนกับของสิ่งอื่น ๆ
 ราษฎรขายอยู่ ถูก ๆ ราคาที่แพงขึ้นหมดทุกอย่างเพราะเงินทองมีเข้ามามาก
 เมื่อเป็นดังนี้การก็เป็นอันจรรายอยู่อย่างหนึ่ง การล่องมาถึงเก็บกลับแล้ว

โดยมีได้ปรากฏว่าฝนน้อยน้ำมากมาช่วยน้ำไม่ให้เสีย เหมือนอย่างมีมะเม
 เขกกับปรากฏที่ปักปจจกักน้ำนั้น แต่ไม่บุญเบญจกักน้ำแค่เดือนห้า
 เดือนหกมา จนเดือนสิบบริบูรณ์คฤกษามากนัก เป็นที่น่ากลัวว่าจะเป็นน้ำ
 ใหญ่มาท่วมเขาเสีย แต่เมื่อสืบไปในเมืองฝ่ายเหนือก็ได้ ความว่าน้ำไม่ขึ้น
 น้อยกว่าน้ำในบ่อดังอีก ต้นข้าวทุกแห่งทุกตำบลเป็นแต่ขึ้นขึ้นอยู่ ด้วยน้ำฝน
 เขาก็คงจะได้ ไม่เสียทุกแห่ง ก็เมื่อการเป็นดังนี้จะว่าอย่างไรว່ว่าเมื่อไร
 ข้าวถูกทองแพง เมื่อไรข้าวแพงทองถูกเห็นจะหาขอบไม่แล้ว ด้วยเขาเปิด
 เสียแก่นานาประเทศแล้ว ราษฎรทำนาเต็มมืออยู่ เสมอ ผู้ที่ไม่ได้ทำนา
 ก็ไม่ได้ คนซึ่งกันซื้อข้าวอย่างแต่ก่อนมานานแล้วมิใช่ฤา เพราะฉะนั้นจะต้อง
 ว่าใหม่ว่า เมื่อไรชาวต่างประเทศเขาทองเข้ามาใช้ เป็นราคาสินค้าใน
 กรุงเทพ ๆ มาก เมื่อนั้นราคาทองก็จะตก เมื่อใดลูกค้าชาวต่างประเทศ
 เขาเงินเข้ามาใช้ เป็นราคาสินค้าในกรุงเทพ ๆ มาก เมื่อนั้นราคาทองก็
 จะกลับขึ้นไป ก็เมื่อทองนั้นมีค่าเป็นทองคำของไบ จะซื้อขายกันก็ยาก
 ผู้จะซื้อจะมีกตราคาให้ค่า ไม่ใคร่จะซื้อทองมาเหลือเฟืออยู่มาก จึงได้
 คิดทำเป็นทองแป้นตรา ให้ ใช้ ประจำราคาสินค้าที่ซื้อขายกันได้ เหมือน
 กับเงิน เมื่อผู้จะเอาไปทางไกลได้ พกไปเล็กน้อยก็ได้ ราคาหลายค่าถึง
 หลายชั่ง ไม่หนักนักพกพห็นักหาบหนักรื้อเหมือนอย่างภาเอาเงินไป
 ฤาจะเก็บไว้ในหีบในขันน้อย ๆ ข้างที่หลับที่นอนก็จะเก็บไว้ได้มาก ๆ ง่าย ๆ
 เมื่อราษฎรใช้ ทองแป้นทั้งสามขนาดนี้ ได้ทั่วกันมาก ๆ แล้ว ในหลวงจะ
 สั่งตามหัวเมืองนั้น ๆ ว่า ถ้ามีผู้เอาทองแป้นทั้งสามจำพวกนี้ไปซ่อน
 ก็จะให้ กรมการคอยรับตามหัวเมืองนั้น ๆ ทุก ๆ เมืองไป ๖๖

ข้อห้ามสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี

มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้จดหมายพระราชทานพระเจ้าลูกเธอ
ฝ่ายนำฝ่ายในทูลพระองค์ให้ทราบ ว่ากรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี
พระบรมราชชนนี ท่านมักทรงถือสิทธิ์ต่าง ๆ ว่าทำอย่างนั้น ๆ ไม่เป็น
มงคลแล้ว ก็ตรัสห้ามไว้ ให้ถ้าขัดข้อสืบ ๆ ลงไปในตระกูลว่าอย่าให้ทำ
เป็นเหตุยั้งสงสัยประการ ครั้นทรงตั้งธอนแก่พระวอจา ผู้ฟังก็จำไว้
ได้บ้างลืมเสียบ้าง จึงโปรดให้จดหมายพระราชทานไว้เพื่อจะให้ทราบทั่วกัน

(๑) การใช้ทำหมันชันยาในแนวกระดาน ให้ทำได้ แต่ในเรือที่เป็น
ของเดือนได้ ยกได้ เดินได้ ฤๅในธงไม้ที่เป็นของยกได้ ย้ายที่ได้ แต่ในพื้นที่
ในฐานในหลังคาของเรือนที่มิดชิดปลูกลงในดินทรงห้ามไว้ เป็นอันขาด ไม่
ให้ทำหมันชันยาเลย ถ้าจะกินน้ำ จะดื่มน้ำก็ดื่มน้ำตามใจปรารถนา
ทำได้ แต่จะใช้ขันต่อน้ำนั้นไม่ได้ ถ้าจะมีปากใบที่เป็นคาฤๅที่ห่างด้วย
เด็ดท่อนมดปลูอย่างจันทา ฤๅปลูน้ำนั้นเกลี่ยแนวให้ มดก็ได้ ขันตาพอน
แมงปดกระต่ายกันไว้ก็ได้ ห้ามแต่ทำหมันชันแนวในแนวกระดานกินน้ำไว้
ไว้้อย่างเรืออย่างถ้ำอย่างเดียวกัน ถ้าจะทำเรือนฤๅปลูกพาดหลังคาเป็นไม้
ให้ทำกระดานทับ ๆ กันเหมือนเกล็ดกระเบื้องอย่างบ้านนาโรงทาน ฤๅเป็น
กระดานทับ ๆ กันอย่างพลับพลาถักที่ริม โรงนาพิทานนี้ได้ จะใช้หมันไซ
ชันไม่ควรเลยห้ามเป็นอันขาด

(๒) ชื่อตัว นชั้ว วรรคต่าง ๆ คือแม่วัด ต้นกฐกฐิต นากิต นกเถียงกิต
นกกระทากิต ไก่กิต หันชนขาวทองกิต บางแห่งกิต ห้ามไม่ให้

เขาเครื่องเขียนถ้าย้อมสิ่งใด ๆ ย้อมแต่เข้เขียนเพื่อจะให้ประหลาด ห้าม
เป็นอันขาดทีเดียวไม่ให้ทำไม่ให้เล่น ก็ถ้าตัวหมึกจะทาสีนั้นฤๅไฟ
เป็นยากันหมึกนั้นได้ แต่จะทำเพื่อให้เหลืองเป็นสีประหลาดนั้นไม่ได้
ข้างจะเขียนหน้าด้วยเข้มา แต่เส้นขาวอย่างเข้ข้างเขียน ในการสระสนามแต่ง
แห่แหอื่น ๆ นั้นได้ เพราะข้างไม้ขนทั่วด้วยอย่างน้ำเกลือ ถึงกระนั้น
จะเขียนข้างสำคัญ คือข้างนอกเข้ข้างศรีประหลาดก็ไม่ควร ซึ่งห้าม
ทั้งนี้เพราะว่าป้องกันมนุษยชาติ เพราะผู้หญิงที่มเหษรอกฤๅสมบาง ฤๅคี่
กลอกเขาแก่ ด้วยจับเข้มาแต่อกก็อัญชันแฉะไปหมด แต่เข้ย้อมผิวหนึ่งด้วย
สีนั้นฤๅเบ่งนวล เป็นกรรมของมนุษย์สืบมาแต่โบราณ จะเข้อย่างนั้น
ไปแต่งให้ ตัวเดียวธรรมดาอันไม่ควรเป็นอุบายทวงใจ

(๓) ต้นเข้เห็นว ต้นเข้เจ้า สารพัดต้นเข้ไม่ให้ปลูกลงในดิน
ฤๅในที่ข้งรองฤๅในสระแลในที่น้ำข้งทั้งปวง ที่อยู่ในวงกำแพงวงกำแพงบ้าน
จะปลูกได้ แต่ในอ่างในถัง ที่เป็นของยัดได้ ไม่ห้าม

(๔) ห้ามไม่ให้สมสู่เป็นชู้ ฤๅผิวเนื้อกับคนที่ร่วมนม กินนมนางนม
เดียวกันมาแต่เดิม แต่คนที่ร่วมนมแล้วมาแต่ถึงดื่มแก้งชิมดองกินไม่ว่า
ถ้าไม่ได้ร่วมนมกันแล้วถึงเป็นญาติพี่น้องก็ไม่ห้าม แต่ที่ใด ร่วมนมกันแล้ว
ถึงไม่ใช่ญาติก็ห้ามเป็นอันขาด

(๕) ถ้ามการมงคลต้องอย่าง คือโกนจุล ๓ ลงท่า ๓ ขย่ำให้
เทศนา ให้มีแต่ส่วนคนแต่เพียงพระสงฆ์ตามธรรมเนียมการ โกนจุลงท่า
โดยมีศรัทธาจะทำการของพระต่อไป จะใคร่มีเทศนาเป็นการบุญก็ได้

ไม่ห้ามขาด แค่ออให้ไว้ ระวังเริ่มงานเป็นการบุญต่างหาก ขย่ำให้เขา

มาประปนระคนกับการ โทษจุกลงท่า

แต่อื่น ๆ นอกนั้นก็ยังมีอีก แค่งย้งทรงรกไม่ได้ ถ้าทรงรกได้
แล้วจึงจะไปรดให้เพิ่มเติมลงอีก อะ

ทรงศัคดี้านข้อความบางข้อในพระคัมภีร์ไบเบิล

ท่านว่าหนังสือไบเบิลเป็นของต้องสง่างามใหญ่ ทำให้รุ่งเรืองปัญญา
ความรู้ นั้น ก็เมื่อมีผู้จะใคร่รู้ แลที่โลกนี้ ว่าฟาดินอากาศจะคงอยู่
อย่างไร เมื่อเชื่อกำท่านว่าหนังสือไบเบิลดีกว่าหนังสือทั้งปวงหมด ก็จะไป
เปิดหนังสือไบเบิลขึ้นดู ในเย็นคืนวันเสาร์ที่เย็นกว่าบดคัน แล้วก็จะ
อ่านถึงเรื่องพระเจ้าสร้างโลกในหกวัน แล้วก็จะได้ ความว่าสร้างนั้น
สร้างสง่างาม ประมวนไว้ ข้างหนึ่งให้เป็นวันธรรมดา เป็นกลางวันกลางคืน
ไม่เป็นด้วยแผ่นดินหมุน เป็นด้วยพระเจ้าสร้างแล้วก็สร้างแผ่นดินคันไม้ ใบ
หญ้าก่อน ค่อยวันหลังมาเกือบจะโลกอยู่แล้ว จึงสร้างพระอาทิตย์
พระจันทร์และดาว เป็นเครื่องประดับโลกยกยอที่หลัง เมื่อว่าอย่างนั้นทำไม
จะได้รู้ว่า พระอาทิตย์ที่เป็นของสร้างที่หลังเป็นกลุ่มใหญ่ แผ่นดินที่
สร้างอยู่ หลายนับเป็นเมตถ์เขียว พระจันทร์ ที่สร้างพร้อมกับกลุ่มใหญ่ที่
หลังนั้นเป็นเมตถา แลกลุ่มหลายหมื่นหลายแสนหลายโกฏิหลายล้าน ที่สร้าง
ในวันเดียวกับกลุ่มใหญ่นั้น เป็นดาวที่ของฟ้า

เมื่อมีคนอยากจะได้ใคร่รู้ว่ารุ่งขึ้นนั้นเป็นด้วยอะไร ก็จะไปอ่านภพในเรื่อง

นางวินาศ พระเจ้าศรีแก้วโนอา ด้วยเรื่องพระแสงธนู บ่นยืดยาวไป
เป็นน้ำซึมมดสองน้ำซึมมด เมื่ออ่านที่หน้าไม่ว่าจริง ที่จริง ว่ารุ่งกินน้ำเป็น
ด้วยอะไร ว่าแต่ก่อเป็นอุทาหรณ์ ให้เห็นความในไมเบตทอดคั่น

แต่คนต่างคนเขาก็ว่าอยู่ ว่า เมื่อพระเจ้าโปรตโนอาแตรคมครว้ของ
โนอาให้ ทำเรือกัปบนหน้าวินาศ ถ้าครั้งนั้นจะโปรตให้ ท้าจกรกลไฟแดง
เสียถือท้าย แลวิชาวิเศษของชีวิตสัตว์ก็พูดได้ ก็จะได้ โนอาจะได้ ใช้จักรไป
เทียบวัดค่าในค่างั้น แลเรือกกอยู่ ที่ไหนจะได้รู้ น้ำตกแล้วฤกษ์จะได้รู้
จะไม่ค่อยปลอ่ยกาปลอ่ยนทพริวน อย่างว่าในหนังสือไมเบตนั้นเคย

ต่างคนต่างก็ว่าผู้ ที่มีความเชื่อมั่น ด้วยน้ำใจบริสุทธิ์ในศาสนาพระเยซู
ภฤตย์ ได้ โปรตคนง่อยให้ หายก็ไม่ว่ากัน ได้ โปรตคนเสียจักขุให้
กลับมาเป็นปกติก็ไม่ว่ากัน ได้ โปรตคนโรคเรื้อนให้ หายก็มาก
จนคนตายก็ทำให้เป็นคนอื่นได้ ก็มีความอัศจรรย์อย่างนั้น มีในหนังสือ
ไมเบตทอดท้ายเป็นหลายแห่ง ก็ผู้ ที่เชื่อในศาสนาอันนี้ เป็นผู้ ถวาย
ศรัทธาถวายชีวิตแก่ศาสนา ในทุกวันนี้ที่เป็น โรคเรื้อนเองก็มี เป็นคน
อัมพาตเปล่งอัยกัม ไม่อยากให้ กันตายเสียตายกันนักก็มี เห็นอยู่ชัด ๆ
เถียงไม่ได้ ก็เมื่อตัวเองยอมว่าตามคำนำพระไทยพระเป็นเจ้าแล้วก็ยกไว้
คนอื่นที่เขาเชื่อไว้เขาเชื่อถือใหม่ ๆ ผู้ เป็นครูสอน ถ้าโปรตให้ พันโรค
เรื้อนโรคง่อย แลฟื้นความตายให้เห็นจริงได้ ดัง ๒-๓ รายแล้วบ้านนี้มี
คนเข้าศาสนาด้วยหมดทั้งโลกอยู่แล้วฤกษ์ ก็การหาเงินได้ดังนี้ไม่ คนชื่อ ๆ
ซึ่งไม่ได้ฟังพาราไศรยศาสนามัน จึงไม่สงสัยในหนังสือไมเบตว่าจะจะเป็น
เช่นท่านว่านเคย

แต่คำว่าพังพาอาไครยนั้น คำนี้แปลไปหลายอย่าง ถึงเจ้าแผ่นดิน
ก็บอกว่า แต่ไม่ว่าเจ้าแผ่นดินเมืองอื่นแล้ว ว่าแต่พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม
ของเราเองสืบมาจนทุกวันนี้ทุกพระองค์ ทำบุญเกิดหนุนในศาสนาถึง
สามอย่าง คือศาสนาพระพุทธอย่างหนึ่ง ศาสนาพราหมณ์อย่างหนึ่ง
ศาสนาแรกเจ้าเซ็นอย่างหนึ่ง แต่ศาสนาแรกเจ้าเซ็นนั้น ช้างไทยรบแพ้
ของหลวงแทบทั้งหมด ยังได้ เงินเบญเจียงไปทำของเลี้ยงกันด้วย ศาสนา
พราหมณ์ ในหลวงก็ช่วยบิณฑบาตเงินหลายสิบชั่ง เป็นท่งนักเพราะใน
หลวงได้ พัง พาอาไครยพวกแรกพวกพราหมณ์อยู่ อย่างหนึ่งอย่างใด จึงไม่
เสียตายเงินที่เสียไปทุก ๆ ปีเป็นนักหนา

หนึ่งในพระเจ้าแผ่นดินก็ควรตั้งระวิญญา ศาสนาใด ๆ ไม่ประเสริฐ
กว่าพุทธศาสนา รับตั้งตั้งทุกพระเจ้าแผ่นดินมาจนทุกวันนี้ ก็รับตั้ง
ตั้งนักดูเหมือนจะเอาใจพระสงฆ์ ซึ่งเป็นเจ้าของศาสนาโคอยู่ ในแผ่นดิน
ก็ให้พระสงฆ์ ราชาคณะที่เป็นประธาน ในศาสนา ก็ยังโง่งมจายไม่รู้ แผ่นดิน
แผ่นฟ้า ยังยืนยันว่าจันทรอุปราคาสุริยุปราคาเห็นด้วยยักษ์ โทณูธิจนาเข้า
ไปกัดกินแผ่นดินฟ้าแผ่นดินเป็นของ โศกเท่ากัน พระอาทิตย์กับพระจันทร์เล็กกว่า
กันนิดหน่อย แต่อื่น ๆ ก็ในพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนก็ทรงเชื่อย่างนั้น
แต่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้จะเชื่อย่างนั้น ฤาไม่เชื่อย่างนั้นก็ไม่ว่า
แต่เห็นท่านทรงทวยสุริยจันทรถูกต้องแน่นอน แลรับสั่งว่าราหูไม่ได้ ทำไม
แก่พระอาทิตย์พระจันทร์ พระอาทิตย์แดงตรงพระจันทร์วันเพ็ญ ก็เป็น
จันทรุปราคา พระจันทร์มาขึ้นดับเมื่อวันดับกันหว่างสายคายกับพระ
อาทิตย์ ก็เป็นสุริยุปราคา ๆ ดังที่ มีแต่ข้างเมืองเหนือ เมืองปากใต้

ไม่เห็น ท่านก็ทรงหายทุกข์ได้ ก็เมื่อเป็นดังนี้ท่านยังทรงสรรเสริญว่า
พุทธศาสนาคือศาสนาที่ปวง แลทรงพระอุสาหาประพฤติตามพุทธศาสนาอยู่
ก็เห็นชัดว่าเป็นเพราะพึ่งพาอาศัยพระพุทธรูปอยู่ จึงเป็นดังนี้ ก็ด้วย
การเป็นศรัทธาอย่างเช่นนี้ รบสิ่งของกวนวิสกตอเรีย ที่ท่านเอามาว่าข้าซาก
เขารู้ไม่รู้ แลดังนี้ ก็ด้วยคิดจะให้คนพึงเชื่อว่าเป็นคำเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน
ก็ธรรมดาเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินอย่างไร เมืองไหน ๆ ก็คล้าย ๆ กันเข้าใจแล้ว

เรื่องศัพท์พระอินสวน

ว่าด้วยหนังสือพิมพ์ ลงชื่อว่าพระอินสวน ผู้ลงหนังสือพิมพ์ กับครูอาจารย์
ให้ถามครูอาจารย์ถึงความถูกต้อง ชื่อว่าพระอินสวน ดูเป็นตาอื่นไม่ได้อยู่ใน
เมือง เป็นคนอยู่สวน ถูกแต่ถูก หนังสือในราชการเขียนอย่างหนึ่ง
ครูโรงพิมพ์ก็รีบไปแปลหลายอย่าง อย่างภายในเขียนว่าฝ่าย กรมพยุห
เขียนว่ากรมพายุห แต่อะไร ๆ อันอื่นเป็นอันมาก ก็พระอินสวนนี้ หนังสือ
ราชการก็ไม่เคยเขียนเคยใช้ เป็นแต่คำผู้หญิงเรียกไม่ถูกเรียกเล่น ตาม
ครูดก่อนเกิด ถูกแต่ถูก ๆ จะเถียงว่าทำตามเสียงคนอ่าน ก็หนังสือ
อังกฤษเป็นอะไร ในภาษาอังกฤษเอง เขียนแต่ลงพิมพ์ตามศัพท์หนังสือ
แทบทั้งนั้น เสียงคนอ่านไปอย่างหนึ่ง ตัวหนังสือไปอย่างหนึ่ง ดีอ่าน
กันได้เขียนกันได้ หนังสือไทยภาษาไทย ก็เป็นภาษาเป็นหนังสือถูกดีก็
มีครู แต่ทำไมพวกโรงพิมพ์มาคิดว่าเป็นหนังสือแลภาษาชาวพ
ยประหลาดกันนักหนา ตัวตามหนังสือต้องกับภาษาดังสักถูกก็ไม่ยอมเขียนแล

ลงพิมพ์ ฤๅถ้าเนียงเสียงผู้ใดไม่รู้ อ่านก็ไม่เอา เฉพาะจะเอาแต่เสียง
โพร่เลว ที่ไม่รู้หนังสือ ที่เรียกอะไรไม่ถูก มาใช้เอาเป็นประมาณ ๑
หนังสือจำพวกเรียงรายวัน นับศกพิทธาภิกษุพระจันทร์ เดือน ๆ
ที่ลงเป็นตารางนั้น ภาษาไทยเช่นเขียนว่าประวิทิน ถึงคำเพศทุกแต่อ่านว่า
ชื่อว่าประวิทิน แต่คำคนไม่รู้ เรียกว่าประนิทิน คำพวกครุของพวก
โรงพิมพ์จะไม่รู้ ตอกรกระมัง ด้วยมีใช้ของร่างวัดวาอารามมาตำบาฬีอะไร ๑

คำเรียกพระเมรุทอง พระวิหารหลวง แลไฮไฮวิหารราย

พระเมรุที่ปลูกเป็นรูปคอก ส่วนพระเบญจา เรียกว่าพระเมรุทอง
ทำด้วยตึกก่อกำด้วยทองชั่งก่อกำ ทำด้วยทองนํ้าก่อกำ ฤๅจะลง
รักมีทองกำเปลวก่อกำ ฤๅจะหั้นทองกำจริงก่อกำ ก็คงเรียกชื่อว่าพระเมรุทอง
ทุกครั้งทุกคราว จะเรียกอย่างอื่นไม่ผิดได้ พระวิหารใหญ่ที่คอกกับ
พระเจดีย์ ฤๅพระปราง ในหลวงจะสร้างก่อกำ อันจะสร้างก่อกำ ก็เรียกชื่อ
วิหารหลวง เป็นชื่อของไม่เป็นชื่อตามความจริง ก็วิหารอันถึงจะใหญ่
จะโตในหลวงจะทรงสร้าง ถ้าไม่มีพระเจดีย์ พระปรางอยู่หลังมีพระระเบียง
ล้อมแล้ว ก็ไม่ชื่อว่าวิหารหลวง สวดหนังสือสวดอย่างเช่นคัก ๆ สวดนั้น
เรียกชื่อว่าสวดไฮไฮ พินหารราย จะสวดก็พินหารรายก่อกำ สวดก็พระระเบียง
ก่อกำ สวดก็พินหารใหญ่ที่ศาลาภูมิก่อกำ ฤๅ ก่อกำ ก็คงเรียกชื่อสั้นอย่างเดียว
ว่าไฮไฮ พินหารราย ไม่ยกย้ายไปตามที่สวดเลย ให้รู้ เป็นแนวว่าชื่อเช่น
ชื่อพระเมรุทองก่อกำ ชื่อพินหารหลวงก่อกำ สวดไฮไฮ พินหารรายก่อกำ เป็น

แต่ข้อของตามอาการที่เป็นที่นี้ ไม่เป็นข้อตามความจริงที่ชกถ่าว ย่า
ให้เข้าใจผิดไป

ว่าด้วยคำว่าทรงแลขรง

มีพระบรมราชโองการ ให้ตามพระราชคณะทุกองค์ หาญดูว่าตัว
ไทยใช้ว่า ทรง เขียนดังนี้ นิตแท้เขาไม่ได้แล้วๆ คำว่าทรงนั้น
จะให้เขียนดังนี้ ขรง นั้น เห็นว่ามาแต่ ขร ธาตุแท้เป็นหนึ่งในตัวๆ
ถ้ามาแต่รรธาตุแท้แล้ว ตัว นั้นมาแต่ธาตุอะไรเล่า จะว่านถูกหิดอาคม
ก็รรธาตุเป็น รุทธาทิคน ๆ จะได้มีรูปเป็น รุนธิ อันนี้คำข้อพระจันทร์
ว่า สติธรร แลข้อคนเหาะได้เก็บนารมณนั้นว่า วิทยาธร นั้น จะให้
อ่านว่า สติระ วิทยาธะ ๆ ข กับ ร อ่านว่า ชะ มีที่ไหนอีก มี
อย่างแห่งใดอีก แต่ ทร นั้น เคยอ่านว่า ช มาก ทราม ชาม ทราย
ชาย อินทร์ อ่านว่า อินช พระอินทร์ม เคยอ่านว่า พระอินโชดม
จันทร จันทร เคยอ่านว่า จันช จันช คำว่า ทรง นี้ในราชการเคยใช้
มากมาแต่โบราณ ก็ว่าทรง คำเขมรเขาก็เขียนว่าทรง ดังนี้ พระราชคณะ
ผู้รับบำเพ็ญมาก จะให้แปลงเสียงดังนี้ให้ ได้ ๆ ขรง ถ้าอย่างนี้จะอ่าน
ว่าอะไร ว่า ชะ รง ๆ ถ้าอ่านอย่างนี้จะฟังไม่เข้าใจ ถ้าจะให้อ่าน
ว่า ชง ก็ตัว ทร ดังนี้ ไม่เคยอ่านว่า ช เคย ทร

เรื่องแขกเรียกเมืองมะกะแตเมืองมะคั้นว่าเมืองกะบิลพัสดุ์

จุทหมายหาญมายังพระยาสุพรรณมนตรี แดขุนนางในกรมท่าขวา
หลวงศรียศ แดพระยาราชวังสัน แดเจ้ากรมปลัดกรมอาษาจาม แด
อื่น ๆ แดพวกแขกมลายูในหลวงโคซาอิกหากแต่อื่น ๆ ว่าด้วยคำว่า
เมืองกะบิลพัสดุ์นี้ จะมีประโยชน์ โภชนัตเป็นกุศลเป็นบุญอย่างไร พวก
ท่านจึงพากันเรียกเมือง มะกะฎาเมืองมะคั้น ในแผ่นดินอาหรับนั้น ว่า
เมืองกะบิลพัสดุ์ว่าไป จนไทยทั้งเมืองก็เรียกตามไปแทบหมด แยกนอก
ที่เขาคือสำนักนามหมัด ทั้งพวกอื่นแทนที่นั่นท่าน ก็มากกว่าพวก
ท่าน ๓๐๐ เท่า ๓๐๐๐ เท่า ก็ไม่มีใครเขาเรียกเมืองมะกะฎา เมืองมะคั้น
ว่าเมืองกะบิลพัสดุ์ แต่คนเหล่านั้นไปถึงจะถามถึงเมืองมะกะเมืองมะคั้น
เรียกชื่อว่าเมืองกะบิลพัสดุ์ เขาก็ว่าไม่เข้าใจเลย เพราะว่าไม่เคยได้ยินเลย
เป็นเหตุอย่างไร แยกที่เมืองไทยจึงเรียกเมืองมะกะฎา เมืองมะคั้น ว่า
กะบิลพัสดุ์ หมด ทั้งแยกที่เป็นพม่าชาวปัตตานี แยกจากแขกมลายู แดไทย
ที่หลงเชื่อแยกนั้น บางคนได้ยิน ว่าว่า ว่าใครคนนั้นคนนั้น เขาไป
เมืองมะกะเมืองมะคั้น ก็มิไทยเถียง ว่าว่า ว่าเขาไม่ได้ว่าจะไปเมือง
อื่นดอก เขาจะไปเมืองกะบิลพัสดุ์ ดอกดังนี้ ละ

เมื่อพลึง พระยาศรีรัตนบุคคเข้ามาว่า จะลาไปเมืองมะกะ ถ้า
ที่กรุงแปลว่า จะกราบถวายบังคมลาไปเมืองกะบิลพัสดุ์ ว่าว่า นี้ก็ว่า
พระยาศรีรัตนบุคคจะเรียกดังนี้ด้วย จึงเอาหนังสือพระยาศรีรัตนบุคคให้คนอ่าน
มลายูอ่านไปตามคิ้วของเขา คอยฟังคำที่จะออกชื่อเมืองนั้นอย่างไร ก็ฟัง

ได้ยื่นเข่าอ่าน ไม่มรรษาว่ากบิลพิศุ โดย พวกแขกในกรุงเรียกตงน
เอาทไหนดมาเรียก ๑

อนึ่งเมืองคอคคินตโนเบต ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพวกแขกเคอเก ที่แขก
เรียกว่าคุรเกบ้าง ว่าแขกใหญ่บ้างนั้น ว่าเมืองหุ่มบ้าง เมืองอรุ่มบ้าง
ตงน เอาทไหนดมาเรียก แรกนอกไม่มีใครเขาเรียกตงนเลย เอาทไหนด
มาเรียก คนนอกนั้น โดยตามเขากถึงเมืองหุ่มเมืองอรุ่ม เขาก็เข้าใจ
ว่าเมืองโรม ซึ่งเป็นเมืองหลวง ที่มากหลวงใหญ่ต่างโตปาปายอยู่ใน
แผ่นดินอีกตงนไป ๑ เมืองนั้นคนถือศาสนาหมักไม่มีเลย มีแต่คน
ถือศาสนาเยซู ให้ท่านทั้งปวงฤาที่ตงน ให้การมาจงแจ้ง เอาท
ไหนดมาเรียกว่าเมืองกบิลพิศุ แลเมืองหุ่ม เมืองอรุ่ม จะเรียกถึง
กับแขกนอกเขาเรียกนั้น จะมีประโยชน์ ไภษณผลอย่างไรให้ ให้การมาจงแจ้ง

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาราชวังสัน ขอพระราชทานกราบบังคมทูล
พระกรุณาให้ ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยทรงพระมหากรุณาโปรด
เกล้า ๑ ให้ถามข้าพระพุทธเจ้าว่า เมืองมะกะเมืองมะตะนะ พวกแขก
เรียกว่าเมืองกบิลพิศุนี้ เหตุอย่างไร เอาทไหนดมาเรียก ให้ข้า
พระพุทธเจ้าให้ การมาตามรู้ นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ ทราบเกล้า ๑ พระเดช
พระคุณเป็นอันเกล้า ๑ ข้าพระพุทธเจ้า แลเจ้ากรมปลัดกรมในกรมอาษาจาม
ก็เรียกเมืองมะกะเมืองมะตะนะ เหมือนแขกชาติอะหรับ ไม่ได้ เรียกว่า
เมืองกบิลพิศุ อนึ่งเมืองชาติแขก ไตรเกทเป็นเมืองใหญ่ พวกแขกชาติ
ตงนเรียกว่าเมืองอิต

พระ

ฉบับราชทายมแทนเอง

คำพิพากษาเรื่องคดีที่หนึ่งล้นมือ

วัน ๖ ๗ ๘ คำ บัญญัติเบญจศก เวลากลางคืน พระยาอภัยรณฤทธิ์
นำเอาคำอุทธรณ์อุทธรณ์โทษอาชญาที่มีชื่อพวกที่แจวเรือคัตทุ่นล้นมือ เข้ามานำ
เรื่องไปถึงกัลยาณมิตร ๓ ๔ ๕ คำนั้น มีพระบรมราชโองการ
ดำรัสสั่งพระยาอภัยรณฤทธิ์ ให้แจ้งความแก่ผู้อุทธรณ์แล้ว คัดสันความ
เอาเป็นเสร็จพระราชดำริที่ พระราชประสงค์ดังนี้ ๑

ซึ่งอุทธรณ์กับท กฏหมายมณฑลราชบัณฑิตยสถานโทษอาชญาพวกคัตทุ่น
เข้ามา แด่พวกเจ้านายที่ผู้ รักษาเงินแต่ละรายไม่ห้ามปรามจับกุมไว้ นั้น
บทกฏหมายทั้งปวงที่คัดมาแต่คำอุทธรณ์คดีอาชญาโทษ ตามพระราช
กำหนดกฏหมายนั้นเป็นแบบ แล้วจึงว่าโทษผู้ผิดไปตามเยี่ยงอย่างที่เคยมา
ในเวลาเร็ว ๆ ดังนั้น ก็ถูกต้องด้วยพระราชกำหนดกฏหมายอยู่แล้ว
อนึ่งซึ่งอุทธรณ์พึ่งกระแสรบราชประสงค์ ใหม่ ๆ ในครั้งนี้ คิดเห็นให้ผู้ผิด
คิดถ่ายโทษเป็นพิไนยทดแทนก็ถูกต้องด้วยบทกฏหมาย ที่วางแยกย้ายไว้
หลายฐาน บางฐานก็ว่าเป็นปรับใหม่คร้คุณทวดคุณแต่ตาหนึ่งนั้นก็มี
คำอุทธรณ์ครั้งนั้นก็ชอบด้วยราชการแต่บทกฏหมายทั้งปวงนั้นแล้ว แต่ทรงพระ
ราชดำริเห็นว่าบทกฏหมายมณฑลราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งโบราณราชดำริไว้ นั้นแรงนัก
เด่มชกกันไปกับโทษของคนที่มีดังกว่านี้ ก็ผู้ใดเป็นชนถกเข้ามาจะหัก
เอาพระราชวินิจฉัยพระศรีสุตป ครั้งแผ่นดินพระเจ้าจักรพรรดิก็ด ถอบ
ปลดอมเป็นผู้หญิงเข้ามาในพระราชวัง ฎาบันก่าแพงพระราชวังเข้ามา

ด้วยคิดว่าจะคิดร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน ฤๅทำชู้กับข้างใน ดังฮ้ายมร
 สองคน แลฮ้ายมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ กิด
 คนเป็นข้าราชการเป็นเจ้านาที่ เอาใจไปเผื่อแผ่แก่ข้าศึก ดังพระยาราชวังสร
 ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี แลเชื้อฮ้างฮัก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ แลอื่น ๆ กิด ก็ผู้ ผลิตด้วยการเป็นขบถแลทำชู้
 กับด้วยเจ้าข้างใน แลผู้ เป็นใจเบียดช่องให้ทาง ฤๅรับฮ้างฮักทั้งปวงนั้น
 มีความผิดมากกว่าพวกกันหลายเท่ามิใช่ฤๅ โทษของพวกนั้น เมื่อให้
 ลูกขุนปลุกษาโทษ จะปลุกษาให้แรงไปกว่าโทษนาครั้งนี้ได้เท่าไร
 จะมิแต่ให้ลงโทษ ความทิดตั้งสงครามกิด ที่กิดมาจากนาว่า พ่อ
 ขอพ่อโฮไปต่าง ๆ นั้นกระมัง เห็นลูกขุนเคยว่าอยู่ บ้างครั้งนายหนูสนิท
 ว่าให้ประหารชีวิตทำให้ลำบากตามวินจึ่งให้ตาย แต่พระราชาญาอย่างนั้น
 ก็หาเคยไม่ ถึงโทษขบถเป็นอกุศล โทษอย่างใหญ่ เหมือนอย่างครั้ง
 เกิดศึกกลางเมืองแลพม่าหลก กิดลงพระราชอาญาเขียนคนละ ๓๐๐,
 คนละ ๕๐, ธิบราชบาทว์ แลเอาตัวไปประหารชีวิตเสีย เป็นอย่าง
 เดียวกัน คำที่ลูกขุนปลุกษานั้น ก็เป็นแต่ตั้งว่าเขียนไว้ ให้เห็นเป็นอย่าง
 กึ่งจะโทษผู้ มีความผิดเป็นอกุศล โทษหนักโทษ ซึ่งยังเห็นประจักษ์
 อยู่ว่า เป็นอย่างใหญ่ อย่างน้อย อย่างกลาง ต่างกันโดยพระราชอาญา
 โทษถึงตายอย่างเดียวกันไปหมดตามกฎหมายนั้น ทรงพระราชดำริห์ เห็น
 ว่าหากควรไม่ ก็จึงโบราณราชทั้งกฎหมายมณฑลยบรรดแรงแรงไว้นั้น
 ก็ด้วยสำคัญว่าเจ้านาที่รักษา จะทรงพระราชอาญาหนัก ระวางระไว
 กวดขันทุกเมื่อไม่เลินเล่อเลย แลผู้ อื่นนอกจากเจ้านาที่เมื่อได้ พงกฎหมายนั้น

ควรสยดสยของเกรงพระราชอาญามาก แลสำคัญว่าเจ้านาที่ผู้รักษาด้วย
 ความเกรงพระราชอาญามากจะไม่เดินเตล็ดเลย ถึงตัวจะคิดตั้งตนเข้ามา
 เจ้านาที่คงจะจับไว้เป็นแน่ ไม่หลุดไปคามประสงค์ได้ เมื่อผู้ใด
 จะล่วงเกินวังตั้งแล้ว ก็จะไม่ใคร่ล่วงเกินเข้ามาเลย การประสงค์ของ
 ในราชนราชซึ่งคงกฎหมายนั้นคงน ก็สำเร็จไปได้ตั้งนั้นจริง ในเวลาหนึ่ง
 ครึ่งหนึ่งคร่าวหนึ่ง แต่เพราะเมื่อไม่มีใคร่ยกทหารล่วงเกินเข้ามาเลยสิ้นกาลนาน
 ก็ก่อการให้เจ้าพนักงานเกิดเดินเตล็ดขึ้น เหมือนเมื่อน้ำเมื่อไม่มีจรเข้ามา
 นานแล้ว คนก็ตั้งอยาตงกินว้ายไปว่าความปรารถนา ไม่มีความระวัง
 ตัวไม่กลัวตัว ในน้ำนั้นใด เจ้าพนักงานเมื่อว่า ไม่มีใคร่ล่วงเกินเข้ามา
 แล้วก็เดินเตล็ดไป คำนายควรจะมาแข่งกันอันเดียวที่บ้านไม่มา ให้แต่
 รุนหันเดว ๆ มา รุนหันเดวมาประจำอยู่ที่ ข้างหัวนอนกันอันเดียว
 ไม่ระวังห้ามผู้ ห้ามคน ก็เมื่อจะเมื่อของคนต่างประเทศ ฤๅคนในบ้าน
 ในเมืองที่เป็นคนใจเรธา เชื้อเขมรเขมรก็ ไม่รู้ จักคิดชอบล่วงเกิน
 เข้ามา บางครั้งบางคราว ก็ไม่มีใคร่หาใครห้าม ครั้นคนทั้งปวงเห็น
 ตั้งนั้นเป็นอย่าง ก็เข้าใจว่าการมีคนทะเลหุลวมแล้ว ใครคิดจะทำอะไร
 ก็ทำได้ ทำเอา ด้วยประการนี้เห็นเหตุว่า กฎหมายเดิมแรงนักไม่มีผู้ใด
 กล้าล่วงมานาน เจ้าพนักงานจึงเดินเตล็ด เพราะความเดินเตล็ดของเจ้า
 พนักงาน การล่วงเกินจึงกลบมชน ยังมีเหตุอีกอย่างหนึ่งเป็นใหญ่แก็
 ไรยาก เพราะในหลวงไว้ภัยมากนัก คนทั้งปวงก็ขอยศในหลวงให้มาก
 นึกเกินวิสัยมนุษย์ไป ในหลวงเดินทางไหนก็เดินอยู่ทางเดียว นั่งอยู่ที่
 ไหนก็นั่งอยู่แห่งเดียว แล้วก็ไว้ภัยเป็นใหญ่ ใ้สูงปั้งชามากนัก

ไม่ใคร่จะเด่นจะหวั่นกับใคร ไม่ให้ใครนั่งไถ่ ฝ่ายคนทั้งปวงก็หมอบเฝ้า
 อยู่แต่ ไถ่ ๆ ทูลได้ แค่ว่า ๆ คอยฟังพระราชโองการ มารพระบันฑูร
 สรุถึงหนาทอยู่ แค่ว่า ๆ เมื่อจะสร็จพระสรุเสียงก็ โว้งว้างว้างถึงหนาท
 ตระหวาดแหว ไถ่แล้วนั้นนั้นก็ก้องกังวาลพระโองส่าย จนผู้หมอบเฝ้า
 อยู่แต่ ไถ่ ๆ ฟังไม่ ใครจะได้ ยืนถนัด เมื่อสรุอย่างหนึ่งได้ ยืนไปอย่าง
 หนึ่งก็มี เมื่อมีขอคิดเหตุการณ์การฤกษ์ราศีใด ๆ ควรจะกราบทูลให้ทราบ
 จะกราบทูลได้ ก็เป็นอันยาก ผู้น้อยก็คอยผู้ใหญ่ โพร่ก็คอยผู้ดี
 ที่คอยคอยของคอย โอกาศคอยท่วงคอยที่ ตามที่คองหาหมอดูฤกษ์ฤกษ์หายาม
 ไปบอกมาแต่หัวเมือง ฤกษ์เรื่องราวคดีถ้อยความ ที่ควรจะกราบทูลแล้ว
 เจ้าพนักงานก็แก้ แล้วไรเล่าเก็บเอาแต่ความที่ควรขึ้นกราบทูลพระกรุณา ร่าย
 งานรายการสารพัดทุกอย่าง ที่กราบทูลอยู่ แทบทุกวันนี้ก็คำเท็จคำมุสาเป็น
 เป็นพันไป เมื่อจะนึกเสียดใจไปแห่งใดตามใจใด ก็หมายแล้วหมายเล่า
 ตระเตรียมต้นหนทางอยู่ ฤกษ์ฤกษ์ ๆ วัน ถึงอะไรจะไม่ชอบพระเนตร
 พระกรรณ ก็ไล่ถอนค้อนไปเสียให้ห่างให้ ไถ่ เมื่อเวลาเสด็จก็มีจุ
 ร้องถ้อยมวงเกณฑ์แห่งเกณฑ์เห็นแน่นอนไป แพรื่อนโรงร้านฤกษ์ประตูบ้าน
 ราษฎร ก็ให้ บิดหมดไม่ให้เห็นตัวคนที่มีเชื้อราศีการ การที่ไม่เหลว
 ไวยส์แต่เจ้าพนักงานย่อยศกในหลวง โหญ่ยังนึกอย่างนี้ เมื่อรำพึงไปก็ไม่
 ควรเข้าใจว่าเป็นดี เพราะเป็นอันถนัดอดตัวข้างทางตลอดตัวเดินไป ถ้าหาก
 ว่าจะมีศัตรูชุมนุมอยู่ กลางทาง จะชุมนุมอยู่ในเรือนแพ โรงร้านที่ปิดก็ชุมนุมอยู่ ได้
 เมื่อเสด็จมาใกล้จะถึงก็ถอยออกมา ทหารหน้าฤกษ์วิ่งที่แท้ไปแล้วจะกลับ
 มาช่วยทันฤกษ์ จุของถ้อยมวงก็ไปจุของคองอยู่ ของคนสามคนที่ปาก

ครอบเกล้ากลางของ ที่เห็นอยู่ โจง ๆ นำโรงนำบ้านที่บีบคั้นอยู่ กลอดส่องสว่าง
 สนั่น ฤๅแพดสอดส่องสว่างนั้นน้ำ กองกระแวงเลพวกกล่อมวงมีแต่กำขี้
 ให้ ปักกลอดสว่างอย่างเดียว หาได้ มีใครมันเห็นฤๅนักสักกรณีจักร หนึ่งไม่
 ว่าราชศัฏฐฤๅคนเดียวจกคนเมาะจะซุ่มซ่อนอยู่ ใน โรงเรือนที่บีบคั้น นั้นได้
 ก็การที่ ในหลวงเสด็จพระราชดำเนินเข้าออกมาไปอยู่ แ่ทางเดียว แ่
 ประทับเสด็จนั่งแต่แห่งเดียวแต่ที่เคย ไม่เสด็จยกย้ายแ่ประพาศข้าง โนน
 ข้างนางเลย แ่จะมีที่เสด็จไปไหนบ้างบางครั้งบางคราวก็ทอด โนนด
 หมายก่อน ถึงกระนั้นเสด็จก็แ่ทางที่เคยเสด็จ ประทับก็แ่ถิ่นที่เคย
 ประทับนั้น เมื่อเป็นดังนี้คนทงปวงคงแ่ชวราชการ แ่ทหาวรักษา
 พระองค์ออกไปจนราษฎร เมื่อรู้ ว่าทางไรจะไม่เสด็จพระราชดำเนิน จะเปน
 ที่ลับพระเนตรพระภรณ์แ่แล้ว ก็ทำสกปรกโสมมเกลื่อนกลาดไปด้วยมูตร
 ด้วยคูรน้ำมากเป็นฝอย แ่ปกปิดให้ทึบ ๆ ขำระตูดโสม ไม่มีใคร
 คอยระวังดูแลแก้ไข มีแต่ทำให้ รัง ๆ รัง ๆ เบนที่น้ำกลวจะให้เกิดไฟ
 เกิดเพลิง รกเรียวอย่างนมคงแ่ในท้องพระโรง แ่ข้างท้องพระโรง
 ออกไป ดูตามก็ยิ่งกว่าวังเจ้าบ้านขุนนางแ่บ้านเรือนเศรษฐีที่ทมิฬพัย
 การที่ทำยศมากก็กลายเปนอันทำลายยศไปเอง การที่ในหลวงได้ พระยศ
 ให้เป็นดังนี้ ผู้ ทมิฬก็ว่าในหลวงทรงพระสติปัญญา ฤๅก็คิดว่าเปน
 ผู้รู้ เท่าทันพระราชดำริ ที่นักกระซิบกระซาบว่ากัน ว่าการที่ ให้ เป็นดังนี้
 เพราะพระราชประสงค์จะมีให้ ผู้ใดกล้ากราบทุต กล่าวโทษพระเจ้าลูกเธอ
 ฤๅชวราชการที่ทรงใช้ สิด ด้วยทรงพระกรุณาจะขอยศกวาศนาเจ้านาย
 แ่ชวราชการพวกนั้น ให้ มีผู้ ยำแยงเกรงกลัวนับถือเจริญยงขึ้นไป

ก็ซึ่งผู้^๕เราใจคง^๕นี้ ก็จะถูกต้องอยู่^๕ในบางที่บางคราว เมื่อเวลาพระเจ้า
แผ่นดินไว้ พระองค์^๕ว่าทรงพระสติปัญญา เป็นขงเม้งมั่งทองในเมืองไทย
อุปการะกันไปด้วยปรกติที่ชาววัดเวียงอยู่^๕ว่า พระชคคิณยานัน^๕ แต่ก็
จะไม่เป็นไปทุกเมื่อทุกคราว ถึงเมื่อเป็นดังนี้ พระราชประสงค์^๕นั้นก็
ควรจะสรรเสริญ เพราะไม่เป็นคุณแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั่วหน้าไป กฎหมาย
แต่ยักยอกกีดกัน^๕ๆ ยาว^๕ๆ ชวน^๕ๆ คำ^๕ๆ ไป ก็การประพฤติกษัตริย์ยศ
ให้^๕เพ็ดทูลถ้อยความยากนั้น ทำให้เสียเวลานาน^๕ ทำให้หลุดเลิกละเสียบ้าง
เมื่อถ้อยความเหตุการณ์สิ่งใดควรจะกราบทูล ก็ไปคอยชั่งคอยท^๕ให้ช้าวันไว้
ความได้^๕กราบทูลล่วงเวลานั้น ก็เป็นความจะต้องชำระจับตัว^๕ร้ายผู้^๕ผิด
ทำโทษ ผู้^๕ร้ายผู้^๕ผิดก็จะหนีเสียได้ ฤๅ^๕สิ่งของจะเสือกใส่ไปเสีย
ส่วนผู้^๕ญ ฤๅ^๕ความควรจะสืบพยาน ผู้^๕จะสืบความก็จะได้^๕ชั่ง เพื่อจะ
ซักซ้อมพยานให้เสียเวลานาน^๕ไป เมื่อคอยกราบทูลอยู่^๕นานไม่ได้^๕ชั่งแล้ว
หลายวันหลายเวลา ผู้^๕จะกราบทูลเห็นว่าเกินกำหนดแล้วก็กระดากไปเสีย
ก็กลบเกลื่อนถ้อยความนั้นให้^๕สูญหายไป ปล่อยปละละความผู้^๕ต้องพิพาท
ต้องจับเสียให้^๕เป็นเล็ดความหายไป ครั้นเมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นอันถูกต้อง
แก่คำโบราณว่า ชี^๕โพรงให้^๕กระรอก ผู้^๕บงชานัน^๕ๆ ทั้งคนใกล้^๕คนไกล
ทั้งข้าราชการแลคำเจ้าว่าขุนนางก็หาใครจะเกรงพระราชอาญาไม่ จะทำ
อะไรก็ได้^๕ทำเอา เมื่อผู้^๕ได้^๕รู้^๕ได้^๕เห็นแล้วเป็นอันมาก เมื่อการเป็น
หน้าที่ของผู้^๕ใด^๕นำความขึ้นกราบทูลง่าย^๕ๆ ทำ^๕ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็น
ผู้^๕ใหญ่^๕ว่าความมากกว่าผู้^๕กราบทูล ก็ว่าเกินหน้าเกินตาไม่บอกกล่าวเจ้า
ชานก่อน ที่ว่าค้นหาเมื่อผู้^๕กราบทูล ก็มันว่าไม่ปรึกษาหาฤๅ ที่ว่าค้นหา

คำกว่าผู้ ที่กราบทูลก็พากันบนันทา ว่าผู้ กราบทูลปากไวปากเบาปากบอน
 เราทั้งหลายผู้น้อยระวิงควายก ก็เมื่อทั้งสามจำพวก ก็ผู้ ใหญ่กว่าแต่
 ผู้ เต็มมือเต็มเท้าว่าค่ามากกว่าผู้ กราบทูลชยัคคเนอความนั้น ประพฤติอย่างนี้
 พุทธอย่างนหลายครั้งหลายหนเข้า ผู้ที่เป็นข้าราชการไม่พอใจจะให้ท่าน
 ผู้คิดผู้ ใหญ่ซึ่งยัง แต่เพื่อนข้าราชการด้วยกันที่เคยบนันทาแล้ว การพอ
 จะนิ่งกึ่งไปเสีย ฤๅถ้าจะกราบทูลตงได้ ก็ดตหย่อนผ่อนไป ครั้นเป็น
 ตงนั้นก็ยังเป็นช่องเป็นทางโตใหญ่ ที่จะให้ เจ้าขุนมูลนาย ฤๅญาติพี่น้องพวก
 พ้องของผู้ ต้องพ้องต้องพิพาทนั้นว่า ถ้ามีว่าค่าก็ว่ากล่าวขอร้อง
 ถ้าว่าค่าน้อยก็เสียเงินทองจุกยา ขอร้องเจ้าพนักงานมหาดไทยกระดาโหม
 กรมท่า ให้บีบความในใบมอญหัวเมืองเสีย ไม่กราบทูลพระกรุณา
 ฤๅจะกราบทูลก็แต่ ไซ ยักย้ายคิดแปลงแปลงหนักเบาซ่อน โยนไป
 ด้วยความยำเเกรงกลัวไทยอนาคตกว่าไทยประจัน แต่เห็นแก่เงิน
 ทองสินบนของกำนัน ทำราชการนั้นคิดให้ เลื่อนขึ้นเลื่อนเปอะไปเท่าไรเล่า
 เห็นรู้อยู่ด้วยกันไม่จริงฤๅ ถึงการอื่น ๆ เป็นการในพระนครที่เจ้าพนักงาน
 นั้น ๆ คือกรมเมืองกรมวังตำรวจรักษาพระองค์ เจ้านาที่ผู้ ล้อมวงล้อมพระ
 ราชวัง ฤๅทำวงจำหนายเรือนฝ้ายในโต ๆ ก็ดี ก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน
 ถ้วนแล้วไปด้วยความเดินเลื้อยโลเล เหมือนเหตุไรมันแปลงทูลลาตคา
 ถ้าเห็นว่าเกยวข้องเข้าที่แรงที่แรง เป็นที่น่ากลัวว่าจะเปนแดนไทยไปภายหน้า
 ไม่ออกปากกระดากถันได้ โดยมีเจ้าเข้ามีมาในพระราชวังขึ้นในก็ไม่
 มีใครจับ โดยจะมีเหตุประหลาด ๆ ถ้ามีผู้ จับผู้ พ้อง เจ้าหมื่น
 มูลนายก็มาตามวังตามขอถ้อยความให้ ตูมไปเป็นหลายเรื่องหลายราย จน

ถึงข้าต่างกรมเข้ามาทูลขอพระราชทานก็เปนเจ้าน้ำที่เจ็บปวดเกือบตาย อำนาจ
 เจ้านายมาแก้ไขให้ความสัญญาไป ไม่ได้กราบทูลก็เคยมีมาเป็นตัวอย่าง
 ถ้าจะซัดซังไปก็คงจะได้ เห็นจริงเป็นหลายเรื่องหลายราย พระเจ้าแผ่นดิน
 ในเมืองไทย ท่านทั้งหลายทั้งปวงมาประพฤติกให้เป็นแต่พระองค์เองด้วย
 ความไว้มากนัก ก็มาชนเป็นเช่นพระประจักษ์ชัดสามารถเห็นอยู่ไม่
 พระอุโบสถ ตั้งแต่แรกก่อฤกษ์แรกหล่อแรกตั้งมาจนวันทำดาบสัญญาไปไม่
 ได้ ออกไปนอกพระอุโบสถเลย ไม่ได้นั่งใกล้ใครเลย ถึงผู้ไปมาไหว้กราบ
 ก็อยู่แต่ไกล ๆ พระนครอื่นไปอยู่ก็ไม่เห็นอะไร พระกรรมทูลถึง
 พระองค์ดำก็ได้ยินอะไร ก็ด้วยเหตุที่เป็นอย่างนี้ ก็เป็นที่เดินแต่ไกล
 รอบไป ก็กฎหมายนั้นเทียบราวกับว่าแรงแรงนั้น ก็เป็นแต่ของโบราณ
 ขึ้นไว้ ใครได้อ่านบ้างก็ได้ฟังบ้าง ก็เป็นแต่บันทึกออกชื่อว่ากฎหมาย
 เก่าของท่านแรงหนอท่าน ไม่มีใครทูลถามมานานแล้ว
 ก็เมื่อเหตุเช่นครั้นนี้ ถ้อยคำจึงแต่ขึ้นนอกเข้ามาจนถึงทวารในซ้าย
 ก็พากันเพ็ดเพ็ดด้วยหลับนอนเดินเลาะเข้ามุด หามใครทักทายไม่
 พระยาบุรุษรัตนกันใช้ตัวพนักงานเดินคอก เป็นแต่ลงไปอยู่ท้ายเรือมดถึง
 สำหรับใช้ส่งยาก็ซึ่งทักทายจนมาถึงทวารให้จับคนนั้น ก็มีความชอบ
 หนักหนาแล้ว พระวิสุทธโยธามาภัย เมื่อได้ยินพระยาบุรุษรัตนกัน
 ก็ร้องถามออกไป ครั้นไม่ตอบก็พร้อมกันกับพระยาบุรุษรัตนกันให้ขุนพรหม
 รักษาแถวชนั้นไปจับมีความชอบ อันซึ่งพระยาบุรุษรัตนกันจับได้ตัวคนแล้ว
 แดมชอบให้กรมวังคุมตัวไว้ ไม่เห็นแก่ผู้ผิดปล่อยปลดระวางไปเสียนั้นก็มี
 ความชอบอยู่แล้ว แต่ซึ่งพระยาบุรุษรัตนกันกับเจ้าพนักงานจับตัวคนได้ แล้ว

แล่นความไวถึง ๘ วัน ๓๐ วันไม่กราบทูลพระกรุณา แต่ไม่กราบเรียน
 ผู้หลักผู้ใหญ่ ก็มีความผิดอยู่ เป็นที่เห็นไปว่าเป็นผู้ จะคอยรับสั่งบด
 แค้นผิด ๆ ฤๅจะหาความชอบแต่ผู้ มีวาทะนามบรรดาศักดิ์ ที่มาขอความ
 เรืองน ในหลวงไม่ได้ ทราบ แต่ปากข้างน่าข้างในผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้
 สวรรค์หลุดลอยเลย จะเข้าไปให้เห็นโดยวิธีนี้ ท่านผู้ใหญ่นำนางข้าง
 ในซึ่งลงไปกำกับอยู่ในเรือบัลลังก์ เมื่อเกิดเหตุจับกุมกันได้ เห็นแล้ว
 ก็ควรจะว่าขึ้นให้ ทราบในเวลานั้น ฤๅเมื่อข้างในไม่ว่า ก็ควรที่พระยา
 บุรุษรัตนเป็นผู้ให้จับ แลพระยาราชสงคราม พระวิสุทธิโยธามาตย์ซึ่ง
 เป็นเจ้านาที่ผู้จับ ควรจะว่าขึ้นให้ ทราบในเวลานั้น ก็ถ้าไม่ของพระยา
 บำเรอภักดิ์ พระยาอนุรักษราชมนตรีเพชร พระยาภูบาลบรรเทิงกรมวัง
 ผู้รับตัวคนจำไว้ ก็ควรจะดลของขึ้นให้ ในหลวงได้ ทราบตามเหตุที่เป็น
 ก็ความเรื่องนี้ไม่มีใครว่ากล่าวขึ้นเลย นิ่งความเงียบไปถึง ๓๓ วัน คอ
 มหาดเล็กมาพูดกับขึ้นด้วยเรื่องนี้ ครั้นได้เอียงไคตามความจึงได้ ทราบ
 ประจักษ์ จึงได้ เห็นว่าพวกมหาดเล็ก ที่มาพูดขึ้นให้ความทราบนั้น
 มีความชอบ ก็ถ้าจะถืออย่างเก่าใช้ ตามกฎหมายแต่ตั้งอาญา เจ้านาที่
 ผู้รักษาซึ่งประมาทนั้น ด้วยโทษเสมอกับผู้ล่วงเกิน ผู้ที่จับก็จะได้
 รางวัลมาก ๆ ให้ เป็นที่ยินดีแล้ว ถ้าการไปภายในเจ้าพนักงานผู้รักษานาที่
 เมื่อรู้ ว่าคนก่อกวนอาญาหมดไม้ม ใครล่วงเกินแล้ว ก็คงจะเดินเลื้อยเหมือน
 อย่างเช่นเป็นมาแต่บัดตั้งว่าแล้ว เมื่อมีผู้เดินเข้ามาเจ้านาที่ปลายทางจับได้
 เหมือนอย่างเช่นครั้ง ผู้จับได้ กัด ข้าราชการตามตำแหน่งอื่นก็

ก็จะส่งเจ้าบ้านที่คนทาง ซึ่งเดินเลียบประมาณน้อย ก็จะพากันกลับ
 เกิดอันบ่เกิดความเสียๆจะไม่จับกุมกัน จะทำให้ ผู้ผิดทั้งปวงนั้นพดอยรอกตัว
 ไปด้วย ข้าราชการตำแหน่งอื่นก็จะเกรงใจผู้เดินเลียบปล่อยทั้งปวง
 ก็จะไม่ผู้ใดว่ากล่าวเพทุพโทษให้ ความทราบเลย การก็จะเคยค่อย ๆ ไป
 เพราะดังนั้นจึงได้ คกรางวัด ให้ มหาเด็กต่างนาย ซึ่งมาพูดกันให้ความ
 ดั่งนั้น ผู้ที่พูดขึ้นก่อนได้ รำวงวัดร้อยยี่สิบบาท ผู้ที่พดอยพูดค่อยไป
 สองนาย ๆ ะร้อยบาท รวมรางวัลมหาเด็กต่างนายเป็นเงินสี่ซึ่ง แล้ว
 คิดเงินไว้ ให้ พวกที่ทักทายขึ้น แล้วพวกที่จับไว้ ได้ แค่สามซึ่ง เพราะบ่ได้
 ความเสียถึง ๓๓ วันไม่ว่าขึ้น ถ้าว่าขึ้นในวันนั้นๆขึ้นในเวลาอันควร
 ไม่ผู้ขึ้นมาว่าก่อน รางวัลทั้งเจ็ดซึ่งก็จะได้ แก่พวกจับทั้งสี่ ก็เงิน
 รางวัลเจ็ดซึ่งนี้ ให้ คิดเฉลี่ยปรับเจ้าหน้าผู้ รักษาคนทางให้ ใช้ จึงครบ
 ว่าโดยวิธีศัพททวารในซ้าย ซึ่งอยู่ซ้ายเรือบดถึงกันนั้นมีความผิดมาก
 เพราะอยู่ใกล้ ไม่จับไม่ห้ามไม่ร้องของขึ้น เจ้าหน้า ๆ อยู่ห่าง ๆ
 ออกไปนั้นเป็นผู้ผิดน้อย เพราะควรจะคิดเห็นว่าเรือซึ่งเขามานั้น เป็น
 เรือข้าราชการเข้ามารักษาน้ำที่ขึ้นใน ฤๅเจ้าของเรือชมนวนลอยกระทงตาม
 พนิกงานดอกกระมัง ถึงกระนั้นก็ไม่พินผิด เพราะไม่ได้ถามทักทาย
 ปล่อยให้ ต่่วงเขามาง่าย ๆ เหตุจึงบังเกิดมี ควรเสียพิณใช้ รางวัล
 บ้างเล็กน้อย แต่พวกทวารในซ้ายนายเรือบดถึงกันให้ เสียมาก ให้
 พระยาอภัยภทรณฤๅษีเฉลี่ยพิณใช้ รางวัลโดยสมควรแก่โทษหนักเบา
 นั้นเกิด เมื่อการอย่างนี้เป็นธรรมเนียมตง โทษเจ้าหน้าผู้เดินเลียบปล่อย
 ให้ เหตุบังเกิดมี ก็จะเป็นอันเบาตงกว่าอย่างเก่า ที่ว่าให้ ทำโทษเสมอ

กับผู้ล่องนั้น เพราะเห็นว่าจะทำโทษเสมอกับผู้ล่องหาควรไม่ เพราะไม่
 ได้ เป็นใจเข้าคิดกับผู้ล่อง เป็นแต่โทษความประมาทอย่างเดียวกัน ก็เมื่อ
 ผู้เดินเล็ดต้องเสียพินัยอย่างนี้ จะเก็บเงินพินัยไว้ ในพระคลังหลวงก็
 ฤๅจะซื้อทรายปราชไปขายตามสันนาคี ไม่มีรางวัลแก่ผู้จับผู้ล่องแล้ว ข้า
 ราชการตำแหน่งอื่นก็คิด ก็จะพากันส่งสารแต่เกรงใจพวกที่จะต้องเสียพินัย
 นั้นไป ก็จะกลบเกลื่อนเล็ดนกลอยความเสียอย่างก่อนนั้น เมื่อมีรางวัลแก่
 ผู้จับและผู้ใด ๆ เป็นพนักงานก็คิด มีใช้พนักงานก็คิด ซึ่งเขาเหตุคิดนั้น
 มากตัวขึ้นให้ ทราบอย่างครั้น เป็นอย่างดั่งนี้แล้ว เห็นว่าผู้ที่จะไม่
 ยอมได้ เงิน ด้วยเกรงใจส่งสารผู้ที่จะต้องเสียเงินนั้นไม่มี เพราะเห็น
 ภิรยาของคนที่ทุกวันนี้ อยู่ที่ไหนได้เงินแล้วก็กร ๆ กันไปช่วยกันชวนชวนไป
 ต่าง ๆ อย่างชุมนุมกันแย่งชิงกลบเกลื่อน เมื่อถึงทวน ไม่ส่งสารแก่พวก
 ต้องเสียเงินเลย เพราะบ้านเมืองทุกวันนี้ ผู้ที่ทอมไปอยู่ นั้นมาก ๆ
 ให้เรียกพินัยไว้ ซื้อทรายปราชไปขายทอดตามวังหนึ่ง ตั้งแต่สัญญาได้ทำ
 แล้วกับชาวต่างประเทศ ก็ได้นักหาความจากผู้มีความผิดชดเชยในชาวต่าง
 ประเทศ กองผู้ต่างประเทศจะทำโทษให้ ถ้าชดเชยฝ่ายสยาม เจ้า
 พนักงานฝ่ายไทยจะทำโทษให้ กำหนดจึงเป็นแบบอย่างต่อมา ถ้าผู้
 ความผิดชดเชยในพระบรมมหาราชวัง ให้ชำระในพระบรมมหาราชวัง ถ้าชดเชย
 ในพระบวรราชวัง ให้ชำระในพระบวรราชวัง ถ้าชดเชยทั้งสองฝ่ายเจ้าพนักงาน
 ให้พร้อมกันทั้งสองฝ่ายมาชำระให้ แล้วแก่กัน แดการทวงอายัดจนเป็นต้นเหตุ
 บังคับให้ พวกอายัดจนล่วงเกิน เข้ามาถึงหน้าवेशพระที่นั่งบัลลังก์ ก็มีความผิดมาก
 ให้ตั้งพระราชอาญาเขียน ๓ ยก ๕๐ ที่แล้วส่งจำไว้ ๓ คุก หั้นนวรราช

บุครารักษ์ มีความผิดต้องเข้ามาด้วยกับอ้ายสอน ให้ ลงพระราช
 อาชญาเขียนสองยก ๖๐ ที่แล้วส่งจำไว้ ณคุก อ้ายแดงอ้ายแดงอ้ายหม
 มีความผิดต้องเข้ามาด้วยกับอ้ายสอน ให้ ลงพระราชอาชญาเขียนคนละ
 ๕๐ ที่แล้วส่งไปจำไว้ ณคุก นายสีจันตามมีความผิดเป็นผู้ ส้มคบเลี้ยงสุรา
 ให้ อ้ายสอน อ้ายเปตียน อ้ายท้อมกีน ให้เร่งเงินพิไยให้ครบแล้วส่งไป
 จำไว้ ณคุก หม่อมราชวงศ์เผื่อน หม่อมราชวงศ์จิบ แดกลบ อับัว ซึ่ง
 ความผิด ลงพระราชอาชญาออกไปจากประท้วงฉนวน ให้ ลงพระ
 ราชอาชญาเขียนคนละ ๕๐ ที่แล้ว ให้ ชายรู้ฤๅมิสามารถเอาเงินมาใช้ ให้
 นายเงินแล้วรับตัวไป หม่อมราชวงศ์เสงี่ยม ซึ่งลงพระราชอาชญา
 คุกคนในโรงตกรทอ้งสนามไชยผิดมาก ให้ ลงพระราชอาชญาเขียนสอง
 ยก ๖๐ ที่แล้วให้ นายเงินใช้เงิน เป็นรางวัลแก่ผู้ ไปห้ามแล้วให้เจ้าตัว
 รับตัวไป นายเอี่ยมมราชันดอง ซึ่งทำ กับหม่อมราชวงศ์จิบ เถนายนจัน
 นายพัน ซึ่งทำ กับอับัวและอับัวน้อยแทนในเรือนหลวง ให้ยกโทษแต่
 ให้ใช้เงินค่าตัวอักษ ให้แก่นายเงินแล้วรับตัวอักษไป.

พระราชประวัติย่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์ธรรมาภินันท์ ทรงพระพรต
 ตกก คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาราชมนตรี มหิศเรศวร
 พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จเฉลิมพระราชมณเฑียร ในพระบรมราชวัง
 ในรัชการที่ ๕ ในพระบรมราชวชิรสนัน พระองค์เป็นพระราชบุตรีที่ ๕๐

ฤาอย่างหนึ่งเป็นที่ ๒๓ ตามจำนวนนับแต่พระองค์ ที่เป็นพระราชกุมาร ของ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๒
 ในพระบรมราชวงศ์นี้ แต่เป็นพระโอรสที่ ๓ ตามจำนวนซึ่งประสูติเป็น
 พระองค์ ฤาเป็นที่ ๕ ตามจำนวนซึ่งตั้งพระครรภ์ ในกรมสมเด็จพระศรี
 สตรีเณรามาตย์ ได้ตั้งพระครรภ์มาแต่เดือนอ้าย ปีเถาะนักษัตรนพศก
 จุลศักราช ๓๓๖๘ เป็นปีที่ ๒๖ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาลงกรณ์ ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ซึ่งเป็น
 สมเด็จพระบรมชนกนาถ ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าสุทธยาเธอ เจ้าฟ้า
 กรมหลวงอิศรสุนทร ในแผ่นดินน้อย ครั้นเมื่อพระราชบุตรพระองค์นี้
 ตั้งพระครรภ์ขึ้นได้ ๕ เดือน ก็ได้เสด็จเสวยถาดนันทราธิราชยศอุปราช
 ภิเศก เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในแผ่นดินนั้น ครั้นพระครรภ์ใกล้
 ทศமாகก็ประสูติในวัน ๓ ๖ ตามวันขึ้นปีใหม่ตามนักษัตรจุลศักราช ๓๓๗๐
 เป็นปีที่ ๒๗ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์เวลา ๕ นาฬิกา
 แต่เที่ยงคืนวันนั้น พระชนกศยตั้งชื่อยาษสึงห์ ๒๐ ของดำรงรักษณายู่
 ยาษสึงห์ พระเคราะห์ ๓, ๔, ๖, ทั้ง ๓ อยู่ร่วมราชกับพระดำรงรักษาด้วย
 พระ ๒, ๕, ต้องพระเคราะห์อยู่ ยาษกุนภังดำรงรักษณายู่ ๗, ๘, ต้องพระ
 เคราะห์อยู่ ยาษศุสยเป็นโยคแก่พระดำรงรักษา แต่พระ ๓ อยู่ราชกรกฎการ
 ประสูติทรงเป็น ไปก็พระที่นั่งข้างในหอดังวันตก พระราชวังเดิมปาก
 คลองบางกอกใหญ่ ครั้นนั้นเรียกว่าพระบวรราชวังใหม่ อยู่ในกำแพง
 กรุงธนบุรี โบราณ เมื่อพระชนมายุพระราชกุมารพระองค์นี้เป็นไปได้ ๓๓ เดือน
 หย่อนอยู่ ๗ วัน สมเด็จพระบรมชนกนาถซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถาน

มณฑลในเวลานั้น ก็ได้เสด็จถึงถวียลราชบรมราชาภิเศกในวันที่ ๓๑^๕ คำ
 บรมเสด็จนักขัตฤกษ์ จตุศักราช ๓๓๗๓ พระราชกุมารพระองค์ นราธิวาส
 ก็ได้ เสด็จเสด็จตามเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถ มาในพระบรมมหาราชวัง
 แล้ววันที่ ๓๑^๕ คำ ก็ขึ้นแต่พระบรมราชาภิเศกขึ้นไปได้ ๓๐ วัน ทรงพระเจริญ
 อยู่ ในพระบรมมหาราชวัง จนพระชนมายุได้ ๓๒ ขวบกับ ๖ เดือน ก็ได้
 รับมณฑลการโสกันต์ ในพระราชพิธีใหญ่ อย่างสมเด็จพระเจ้าตากยาเธอ
 เจ้าฟ้า ครั้นสมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๕^๕ ๑^๕ คำ
 บัวยกจตุศักราช ๓๓๗๖ พระราชกุมารพระองค์ นพระชนมายุได้ ๓๖ ปี
 หย่อนอยู่ เดือนถึง ได้เสด็จกลับคืนไปอยู่ พระราชวังเดิม ได้ทำราชการ
 ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความชอบจึงโปรดทรง
 ตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ปราบทุกพระนามว่าเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์
 ได้บังคับบัญชาว่ากล่าวอกรมหาการเป็นน่าน้ำเนืองถึง แด่คุณอาชารบแรก
 อาษาจาม แด่คุณแก้วกษัตริย์เป็นเรือนบางแห แต่ได้รับอาชาราชการเป็นแม่
 ทักษิณออกไปรบเมืองญวนครั้งหนึ่ง เมื่อบัดนั้นกษัตริย์จตุศักราช ๓๒๐๓
 เป็นปีที่ ๓๑ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นเมื่อพระ
 บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร ตั้งแต่เดือนธันวาคม
 ศักราช ๓๒๓๒ มา เสด็จสวรรคตในวันที่ ๕^๕ ๕ คำ บัวยังเป็นโทษ
 พระราชวงษานุวงศ์แต่ท่านเสนาบดี แด่ข้าราชการเป็นอันมากปลุกษาพร้อม
 ยอมถวายราชสมบัติแด่แผ่นดิน แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าทั้ง ๒
 พระองค์ เพื่อว่าพระองค์ใหญ่จะได้รับพระบรมราชาภิเศกในพระบรมมหา
 ราชวัง แต่พระองค์น้อยจะได้รับพระบรมราชาภิเศกในพระบรมราชวัง พระองค์

สมเด็จพระบวรเจ้าอยู่หัว ทรงแต่ทรงพระเจริญโดยมาจนถึงบิณฑกโทษ์
 จตุศักราช ๑๒๒๒ มีพระราชบุตรพระราชธิดาเป็นอันมาก นับได้ถึง ๖๓ พระองค์
 แต่สิ้นพระชนม์เสียแต่ยังพระเยาว์ ๓๓ พระองค์ ยังคงแต่ ๓๐ เป็น
 พระองค์เจ้าชาย ๑๖ พระองค์ พระองค์เจ้าหญิง ๑๔ พระองค์ ทรงแต่
 ปลายบิณฑกโทษ์จตุศักราช ๑๒๒๓ พระบาทสมเด็จพระบวรเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระประชวรมีพระอาการต่าง ๆ ไปไม่เป็นปกติ ไม่รู้สับนายพระองค์
 ดีบ ๆ มา จนถึงเดือนหกมีถูลดับศกจตุศักราช ๑๒๒๓ ทรงพระประชวรมาก
 พระกายทรุดโทรมพระกำลังหย่อนลง แพทย์หมอหลายพวกหลายเหล่าถวาย
 พระโอสถแก้ไขพระอาการถวายบ้างแล้วทรุดไปเล่า จนถึงวัน ๑๖ คำ
 มีถูลดับศก เวลาเช้า ๓ โมงคือ ๘ นาฬิกาแต่เที่ยงคืนเสด็จสวรรคต
 เมื่อเวลาพระอาทิตย์ตกค้อยอยู่ ราชานองดำ ๒๕ คิดพระชนมายุตามพระจันทร์
 คคืออย่างชาวสยามใช้ ได้ ๕๖ ปีกับ ๕ เดือนกับ ๕ วัน นับเป็นวัน ๒๐๙๔.๓ วัน
 กับเศษอีก ๔ ชั่วโมง เมื่อทรงพระประชวรหนักใกล้จะเสด็จสวรรคตไม่ได้
 ทรงสั่งการอันหนึ่งอันใดให้สั่งมาแก่พระอนุชาที่อุทัย ได้วางพระราชธรรมาไศรย
 แต่งการทรงเชือกเป็นหนึ่ง ว่าสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชซึ่งดำรงอยู่ใน
 ยุคศิธรรม จะทรงพระราชดำริห์แล้วดำรัสการทุกสิ่งทุกอย่าง สมควรแก่
 เหตุผลโดยยุคศิธรรมเอกราชการแผ่นดิน ไม่ต้องทรงพระวิคก เพราะเคย
 เห็นการที่ชอบเป็นมาแต่แต่ก่อนนับครั้งเป็นอันมาก

ท่านทั้งปวงอ่านเรื่องนถ้วจงปลงธรรมสังเวชเถิด ว่าสมเด็จพระบวรเจ้าอยู่หัว
 เป็นความทุกข์สำหรับสังสารวัฏ ความคัดความอาโดยแถมความกำหนดในของ
 ทุกอย่างเพื่อจะออกจากทุกข์ทั้งปวงเป็นความดีแท้ แด

